

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, नई दिल्ली
(University Grants Commission, New Delhi)

लघुशोध परियोजना
(Minor Research Project)

अंतिम अहवाल
Final Report

“मराठीत अनुवादित कन्नड वचन साहित्य”

Submitted to
University Grants Commission
Western Regional Office,
Ganeshkhind, Pune - 411007

शोधकर्ता

डॉ. म. ई. तंगावार

मराठी विभाग

श्री हावगीस्वामी महाविद्यालय, उदगीर जि. लातूर

Estd. 1972

॥ Satyam Shivam Sundram ॥
Bharat Liberal Education Society's

STD Code : 02385
Principal : 254922
(O) : 256166 @.: 256174

SHRI HAVAGISWAMI COLLEGE, UDGIR

Senior College code 310
Junior College code 62.10.003

Dist. Latur (Maharashtra) Pin 413 517

NAAC Grade "B"

E-mail : shmu_udgir@rediffmail.com
www.shrihavagiswamicollege.org.in

(Affiliated to : Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded)

ARTS ♦ COMMERCE ♦ SCIENCE

Ref. No. HSMU/2015-16/550

Date : 20/11/2015

Dr. Vibhute P. E.

M.A., Ph.D.
PRINCIPAL

To,
Joint Secretary,
University Grants Commission,
Western Regional Office,
Pune university campus,
PUNE-7

Through
Director,
Board of College & University Development
Swami Ramanand Teerth Marathwada University,
NANDED.

Subject :- Submission of Final progress report, Utilization Certificate of Minor Research Project and Release of Final Installment.

Reference :- Your office letter No. File No.23-2539/11 (WRO) Date 11 Jan 2012

Respected Sir/Madam,

With reference to the subject cited above, please find enclosed herewith the Progress Report and Utilization certificate of Minor Research Project of **Dr. M.E. Tangawar** of department of Marathi, Shri Havagiswami College, Udgir. The project work is completed within the stipulated period.

For the project the sum of **Rs.65000/- (Rs. Sixty Five Thousand Only)** are spent on prescribed heads, where as sum of **Rs.50,000/- (Rs. Fifty Thousand Only)** was received from UGC as First Installment.

kindly favour me, by arranging the release of final installment and oblige.

Thanking you,

Yours Faithfully

PRINCIPAL
Shri Havagiswami College
Udgir Dist. Latur

- Encl : 1. Audited Utilization Certificate by C.A.
2. UGC (WRO) Pune MRP sanctioned letter
3. Accession Certificate
4. Assets Certificate
5. Summary of project report

UGC (WRO), Pune

Documents Required for Settlement of Minor Research Projects

1. UTILIZATION CERTIFICATE FOR TOTAL / UTILIZED GRANT

It is certified that the grant of Rs.65000/- (Rupees Sixty Five thousand only) sanctioned to **Dr.M.E. Tangawar** by University Grants Commission vide their letter No.23-2539/11(WRO) dated 11 Jan. 2012 towards MRP has been fully utilized for the purpose for which it has been sanctioned and in accordance with the terms and conditions laid down by the commission.

If as a result of check or audit objection, some irregularity is noticed at a later stage action will be taken to refund or regularize the objected amount.

Total actual expenditure incurred for this project is of Rs.70166/-(Seventy Thousand One Hundred Sixty Six only).

Signature of the Principal
with Seal
PRINCIPAL
Shri Havagiswami College
Havagi Dist. Latur

Signature of Principal
Investigator

Signature of the Chartered
Accountant with Seal
RAMESHWAR M. SWAMI & CO
CHARTERED ACCOUNTANTS
M.COM.FCA
Bhure Complex, Near Sonwani
Petrol Pump, Degloor Road, udgi
Dist.latur Mobile No.982327249

2. STATEMENT OF EXPENDITURE

Name of Principal Investigator: **Dr. M.E. Tangawar**

Name of the College: Shri Hawagiswami College, Udgir, Dist.-Latur.(M.S.)

Date of Starting of project 11/1 / 2012 and date of Completion of Project 21/11/2015

(For One/ Two Years)

Heads	Sanctioned Amount	Received Amount	Actual Expenditure
Books and Journals	15000	15000	16736
Equipment	20000	20000	22250
Contingencies	15000	7500	15500
Special Needs	0	0	0
Travels	15000	7500	15680
Chemicals	0	0	0
Others	0	0	0
Total	65000	50000	70166

Signature of the Principal
With Seal

PRINCIPAL
Shri Hawagiswami College
Latur Dist. Latur

Signature of Principal
Investigator

Signature of the Chartered
Accountant with Seal

RAMESHWAR M. SWAMI & CO.
CHARTERED ACCOUNTANTS
M.COM.FCA.
Bhure Complex, Near Sonwane
Petrol Pump, Degloor Road, udgir
Dist.latur Mobile No.9823272491

UNIVERSITY GRANTS COMMISSION
BAHADUR SHAH ZAFAR MARG
NEW DELHI - 110 002

STATEMENT OF EXPENDITURE INCURRED ON FIELD WORK

Name of the Principal Investigator : Dr.M.E. Tangawar

Name of the Place visited	Duration of the Visit		Mode of Journey	Expenditure Incurred (Rs.)
	From	To		
First Year				
Udgir to Dharwad	13-5-2012	14-5-2012	By Taxi	2000/-
Udgir to Kolhapur	21-05-2012	23-5-2012	By Taxi	1800/-
Udgir to Bidar	26-05-2012	27-05-2012	By Taxi	1000/-
Udgir to Basvakalyan	30-05-2012	31-05-2012	By Taxi	1500/-
Udgir to Belgaon	04-06-2012	05-06-2012	By Taxi	2000/-
Total I st Year				8300/-
Second year				
Udgir to Latur	06-06-2013	06-06-2013	By Taxi	1100/-
Udgir to Degloor	08-06-2013	09-06-2013	By Taxi	1380/-
Udgir to Nanded	10-06-2013	10-06-2013	By Taxi	1800/-
Udgir to Aurad	11-11-2013	11-06-2013	By Taxi	900/-
Udgir to Humnabad	12-06-2013	13-06-2013	By Taxi	2200/-
Total II nd Year				7380/-
Total I & II Year				15680/-

Certified that the above expenditure is in accordance with the UGC norms for
Minor Research Projects

SIGNATURE OF PRINCIPAL
INVESTIGATOR

REGISTRAR/PRINCIPAL

PRINCIPAL
Shri Havagiswami College
Udgir Dist. Latur

3. PROJECT COMPLETION REPORT (PCR)

(Signed by the Principal with Seal and Principal Investigator)

(Copy attached Page no. 1 to 74)

4. ASSETS CERTIFICATE

It is certified that the following Equipment has been handed over to the college:

1) Computer System

Signature of the Principal
Investigator

Signature of Principal
with Seal
PRINCIPAL
Shri Havagiswami College
Under Dist. Latur

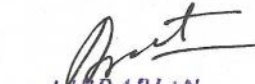
5. ACCESSION CERTIFICATE

It is certified that the Books purchased from MRP grant are handed over to the college central / departmental library. Their Accession number is from

65712 to 65795

Signature of Principal Investigator

LIBRARIAN
Signature of the Librarian
with Seal
Shri Havagiswami College
Udipi - Dist. Latur
Pin-413 517 (Maharashtra)

Signature of the Principal
with Seal

PRINCIPAL
Shri Havagiswami College
Udipi Dist. Latur

Annexure -III

UNIVERSITY GRANTS COMMISSION
BAHADUR SHAH ZAFAR MARG
NEW DELHI – 110 002.

Annual/Final Report of the work done on the Major/Minor Research Project.

1. Project report No. : Final
2. UGC Reference No. : File No.23-2539/11 (WRO)
Dated 11 Jan2012
3. Period of report: : From 11 Jan 2012 To 12 Jan 2014
4. Title of research project : “Marathit Anuvadit Kannada Vachan Sahitya”
5. (a) Name of the Principal Investigator : Dr.M.E. Tangawar
(b) Deptt. and University/College where work has progressed :
Dept. of Marathi, Shri Havagiswami College, Udgir Dist.Latur.
6. Effective date of starting of the project : 11 Jan 2012
7. Grant approved and expenditure incurred during the period of the report:
 - a. Total amount approved Rs. 65000/-
 - b. Total expenditure Rs. : 70166/-
- c. Report of the work done: (Please attach a separate sheet)
 - i. Brief objective of the project :
 - ii. Work done so far and results achieved and publications, if any, resulting from the work (Give details of the papers and names of the journals in which it has been published or accepted for publication :
 - iii. Has the progress been according to original plan of work and towards achieving the objective. if not, state reasons : Yes
 - iv. Please indicate the difficulties, if any, experienced in implementing the project : Nil

v. If project has not been completed, please indicate the approximate time by which it is likely to be completed. A summary of the work done for the period (Annual basis) may please be sent to the Commission on a separate sheet : Nil

vi. If the project has been completed, please enclose a summary of the findings of the study. Two bound copies of the final report of work done may also be sent to the Commission : Summary of the findings enclosed

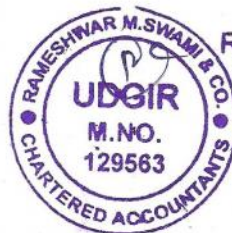
vii. Any other information which would help in evaluation of work done on the project. At the completion of the project, the first report should indicate the output, such as (a) Manpower trained (b) Ph. D. awarded (c) Publication of results (d) other impact, if any : Nil

SIGNATURE OF THE
PRINCIPAL INVESTIGATOR

PRINCIPAL
PRINCIPAL
Shri Havagiswami College
Dist. Latur

RAMESHWAR M. SWAMI & CO.
CHARTERED ACCOUNTANTS
M.COM.FCA.
Bhure Complex, Near Sonwane
Petrol Pump, Degloor Road, udgir
Dist.latur Mobile No.9823272491

Annexure – VIII

UNIVERSITY GRANTS COMMISSION
BAHADUR SHAH ZAFAR MARG, NEW DELHI-110 002
PROFORMA FOR SUBMISSION OF INFORMATION AT THE TIME OF
SENDING THE
FINAL REPORT OF THE WORK DONE ON THE PROJECT

1. NAME AND ADDRESS OF THE PRINCIPAL INVESTIGATOR
Dr.M.E. Tangawar
2. NAME AND ADDRESS OF THE INSTITUTION
Shri Havagiswami, College Udgir Dist Latur.
3. UNIVERSTIY APPROVAL NO. AND DATE File No.23-2539/11(WRO) Pune
4. DATE OF IMPLEMENTATION Date 11 Jan2012
5. TENURE OF THE PROJECT 02 Years
6. TOTAL GRANT ALLOCATED 65000/-
7. TOTAL GRANT RECEIVED 50000/-
8. FINAL EXPENDITURE 70166/-
9. TITLE OF THE PROJECT "Marathit Anuvadit Kannada Vachan Sahitya"
10. OBJECTIVES OF THE PROJECT Sheet Attached
11. WHETHER OBJECTIVES WERE ACHIEVED Yes
(GIVE DETAILS)
12. ACHIEVEMENTS FROM THE PROJECT Attached
13. SUMMARY OF THE FINDINGS Attached
(IN 500 WORDS)
14. CONTRIBUTION TO THE SOCIETY Attached
(GIVE DETAILS)
15. WHETHER ANY Ph.D. ENROLLED/PRODUCED No
OUT OF THE PROJECT
16. NO. OF PUBLICATIONS OUT OF THE PROJECT No
(PLEASE ATTACH RE-PRINTS)

(PRINCIPAL INVESTIGATOR)

(PRINCIPAL)
PRINCIPAL
Shri Havagiswami College
Udgir Dist Latur

DECLARATION

I hereby declare that the Minor Research Project entitled “Marathit Anuvadit Kannada Vachan Sahitya” sanctioned by UGC is original work carried out me in the Dept. of Marathi Shri Havagiswami Mahavidyalaya,, Udgir. Dist- Latur.

During 11 Jan. 2012 to 10 Jan. 2014.

Dr.M.E. Tangawar

Dept. of Marathi

Shri. Havagiswami Mahavidyalaya,

Udgir 413517 Dist.Latur (M.S.)

UNIVERSITY GRANTS COMMISSION
BAHADUR SHAH ZAFAR MARG
NEW DELHI – 110 002

ACCEPTANCE CERTIFICATE FOR RESEARCH PROJECT

Name DR. M. E. TANGIAWAR

No.F. 23-2539/11 (WRD) dated 11 Jan 2012

Title of the Project MARATHI ANUVAADIT KANNADA VACHAN SAHITYA

1. The research project is not being supported by any other funding agency.
2. The terms and conditions related to the grant are acceptable to the Principal Investigator and University/College/Institution.
3. At present, I have no research project approved by UGC and the accounts for the previous project, if any have been settled.
4. The College/University is fit to receive financial assistance from UGC and is included in the list prepared by the UGC.
5. The Principal Investigator is a retired teacher and eligible to receive honorarium as he/she is neither getting any honorarium from any agency nor is he/she gainfully employed anywhere.
6. His/her date of birth is 20-08-1978
7. The date of implementation of the project is Jan. 2012

Principal Investigator

Co-Investigator

Registrar/Principal

University/College

Dated:

PRINCIPAL
Smt. Navagiewami College
Udyar Dist. Latur

University Grants Commission
Western Regional Office
Ganeshkhind, Pune – 411007

Phones: (020) 25691477,
25691178, 25696897
Fax: (020) 25691477
Web site: www.ugc.ac.in

File No: 23-2539/11 (WRO)

The Accounts Officer
University Grants Commission
Ganeshkhind, Pune-411007.

11 JAN 2012

**Subject: Financial assistance to college teachers for undertaking Minor Research Projects –
Release of first installment during XIth Plan.**

Sir/Madam,

The UGC on the recommendations of the Expert Committee has approved the Minor Research Project entitled “Marathit Anuvadit Kannada vachan Sahitya” in the subject- **Marathi** to be undertaken by **Dr. Tangawar M. E., SHRI HAVAGISWAMI COLLEGE,, UDGIR, LATUR- 413 517**. The financial assistance of the UGC would be limited to Rs. **65000/-**(Rupees Only) for a period of two years. An amount of Rs. **50000/-** (Rupees Only) is presently being sanctioned as the first installment.

Non-Recurring Grant for Two years	Amount (Rs)	Recurring grant	1 st Year Amount	2 nd Year Amount
Books & Journals	15000	Contingency	7500	7500
Equipment	20000	Special Need	0	0
		Travel/Field work	7500	7500
		Chemicals & Glassware	0	0
		Others	0	0
Total (Rs.)	35000		15000	15000

Total amount for the project: Rs. 65000/-

The grant is subject to the terms and conditions as mentioned below.

1. A Certificate of Acceptance of the conditions governing the research project should be sent immediately to this office.
2. The amount of the grant shall be drawn by the Accounts Officer (D.D.O), University Grants Commission on the grant-in-aid bill and shall be disbursed to and credited to the above-mentioned institute through Cheque/D.D.
3. The sanctioned amount is debatable to the major Head 5.3.3. and is valid for payment during the financial year 2011 -2012 only.
4. The grant is subject to adjustment on the basis of Utilization Certificate in prescribed proforma submitted by University/College/Institute.

NOTE:

1. **The grant shall not be used self-financial/ non-grant/unaided courses & teachers.**
2. **Date of implementation will be the date of sanction of first installment.**
3. **The researcher is required to submit an Acceptance Certificate of the project in the enclosed format to the affiliating university, which would then be sent to UGC (WRO) in a bunch by the University.**

4. Please send one copy of the project completion report to Director, INFLIBNET, Gujarat University Campus, Navrangpura, Ahmedabad for record.
5. The statement of expenditure incurred and brief academic progress report relating to the above project is to be sent in the prescribed format to this office after completion of one year. Audited utilization certificate of full-allocated amount, audited statement of expenditure and final project report be submitted immediately after completion of the project.
6. The assets acquired wholly or substantially out of UGC grant shall not be disposed off or encumbered or utilized for purposes other than those for which the grant was given, without proper sanction of the UGC, Western Regional Office, Pune- 7 and should at any time the college cease to function, such assets shall revert to U.G.C.
7. A register of the assets acquired wholly or substantially out of the grant shall be maintained by the University/College in the prescribed form.
8. The University/College shall strictly follow all the instructions issued by the Govt. of India from time to time with regard to reservation of posts for SC/ST/OBC.
9. The interest earned by the University/College/Institute will be treated as additional grant and it is required to be incorporated in the U.C./Statement of Expenditure submitted to UGC, (WRO).
10. The University/College shall fully implement the office Language Policy of the Union Govt. and comply with the official Language Act, 1963 and Official language (use for official purposes of the Union) Rules, 1976 etc.
11. The sanction issues in exercise of the delegation of powers vide Commission office order No.5/92 dated may 01, 1992.
12. The funds to the extent are available under the scheme.
13. The grantee institution shall ensure the Utilization of grants-in-aid for which it is being sanction /paid. In case non-utilization/ part utilization, **simple interest @ 10% per annum** amended from time to time on unutilized amount from the date draw/to date of refund as per provisions contained in general financial Rules of Govt. of India will be charged.

Yours faithfully

(Dr. G. Srinivas,
Joint Secretary

Copy to:

1. THE PRINCIPAL
SHRI HAVAGISWAMI COLLEGE, UDGIR, LATUR -413 517.
2. DR. TANGAWAR M. E., SHRI HAVAGISWAMI COLLEGE, , UDGIR,
LATUR -413 517.
3. DIRECTOR, BCUD/CDC, SRTM UNIVERSITY
4. DIRECTOR, HIGHER EDUCATION, CENTRAL BLDG, PUNE
5. ACCOUNTANT GENERAL, MAHARASHTRA STATE, MUMBAI
6. GUARD FILE.

(Dr. G. Srinivas
Joint Secretary

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, नई दिल्ली
(University Grants Commission, New Delhi)

लघुशोध परियोजना
(Minor Research Project)

अंतिम अहवाल
Final Report

“मराठीत अनुवादित कन्नड वचन साहित्य”

Submitted to
University Grants Commission
Western Regional Office,
Ganeshkhind, Pune - 411007

शोधकर्ता
डॉ. म. ई. तंगावार
मराठी विभाग
श्री हावगीस्वामी महाविद्यालय, उदगीर जि. लातूर

अनुक्रमणिका

प्रकरण	शीर्षक	पृ.क्र.
पहिले	अनुवाद : संकल्पना आणि स्वरूप	०३-१८
दुसरे	वचन साहित्याचे स्वरूप	१९-२८
तिसरे	मराठीत अनुवादित कन्नड वचन साहित्य	२९-६३
चौथे	मराठीत अनुवादित कन्नड वचन साहित्य : समस्या व निराकरण	६४-६५
पाचवे	निष्कर्ष	६६-६८
	परिशिष्ट - मुलाखत	६९-७२
	आधार ग्रंथ	७३-७४

प्रकरण पहिले

अनुवाद : संकल्पना आणि स्वरूप

साहित्य व संस्कृतीच्या जडणघडणीत तसेच राष्ट्रीय एकात्मतेत आज अनुवादाचे फार मोठे योगदान आहे. अनुवाद हा काही आयात केलेला प्रकार नाही. आठशे वर्षापूर्वी ही परंपरा भारतातील संतांनी निर्माण केली. अनुवाद संस्कृतीमुळे इतर भाषिक प्रदेशातील संस्कृतीचा परिचय होतो. संवादही होतो. समतावादी दृष्टिकोण खऱ्या अर्थाने अनुवादाच्या माध्यमातून जोपासता येते. कुठलीही भाषा संस्कृतीला घेऊन येते. अनुवादाच्या माध्यमातून एक भाषा दुसऱ्या भाषेशी, विचाराशी व भावनेशी एकरूप होते. त्यामुळे दोन संस्कृतीतील दुवा म्हणून अनुवादाकडे पाहता येईल. माणसाच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात अनुवादाचा सिंहाचा वाटा आहे. त्यामुळे अनुवाद काळाची गरज आहे.

भारतातील बहुतांश लोक हे एकभाषिक आहेत. त्यांच्याकडून अनुवादाची अपेक्षा करता येत नाही. सीमावर्ती भागात किंवा मोठ्या शहरात दुभाषिक, त्रैभाषिक नव्हे; तर चार ते पाच भाषा बोलणाऱ्या व्यक्ती आढळून येतात. असे कितीतरी व्यक्ती पाहायला मिळतात, जे अनेक भाषेत संवाद साधतात, पण त्यांना लिहिता व वाचता येत नाही. अनुवाद ही कला, सृजन का प्रयत्नसाध्य आहे? यावर अनेक अभ्यासकांनी ग्रंथाद्वारे खूप चर्चा केली आहे. यासंबंधी हिंदी व इंग्रजीत सूक्ष्मपणे चिंतनही झाले आहे. दोन किंवा त्यापेक्षा अधिक भाषा ज्याला अवगत आहेत. म्हणजेच ज्याला या भाषेत लिहिता येते. अनेक भाषा वाचता येतात. त्याला अनुवाद करता येतेच असे नाही. ती देखील एक लेखन कला आहे. हे मान्यच करावे लागते.

अनुवादासाठी परभाषिक व्यक्तीवर, ग्रंथावर, विचारावर त्याबरोबरच मूल्यांवर श्रद्धा असावी लागते. अनुवाद खरे पाहिले तर श्रद्धेतून जोपासले पाहिजे. सद्यःस्थितीत अनुवाद क्षेत्राचे व्यापारीकरण झाले आहे. प्रसिद्धी, पैसा व पदासाठी देखील काहीजण अनुवादाकडे येत आहेत. एका अर्थाने पाहिल्यास ते बरोबर देखील आहे. ललित साहित्याच्या

अनुवादासाठी संवेदनशीलता फार महत्त्वाची आहे. तौलनिक साहित्याभ्यास पद्धतीत अनुवादाला अनन्य साधारण असे महत्त्व आहे. ललित साहित्याचे अनुवाद केवळ डिक्शनरी समोर ठेवून करता येत नाही. अशा काही साधनामूळे शब्दाचे अनुवाद कराल पण भावनांच्या अनुवादाचे काय? मूळ कलाकृतीतील गोडवा जपत अनुवाद व्हायला हवा. आवडीचा व जिव्हाळ्याचा विषय निवडल्यास मूळ कलाकृतीचा आत्मा चांगल्याप्रकारे जाणून घेता येतो. निःस्वार्थ अनुवादासाठी अंतःकरणाची उदारता खूप महत्त्वाची असते.

‘अनुवाद’ संकल्पना :

भाषांतर का अनुवाद? या विषयी अभ्यासकांनी अनेक ग्रंथातून चर्चा केली आहे. काहींनी या दोन्ही संकल्पना वेगळ्या असल्याचे सांगितले; तर काही समीक्षकांनी हे दोन्ही शब्द समानार्थी असल्याचे नमूद केले आहे. काही ग्रंथात भाषांतर हा मराठी तर अनुवाद हिंदी शब्द असल्याची नोंद आहे. ललित वाङ्मयाचा विचार केल्यास अनुवाद हा शब्द रूढ झालेला तर आहेत; पण अधिक समर्पक वाटतो. डॉ. केशव तुपे लिहितात की, “‘अनुवाद’ या शब्दामध्ये अर्थाच्या विविध छटा एकत्रित झालेल्या दिसून येतात. भाष्य, परिभाषा, विवर्त, छाया, टीका, व्याख्या, अनुकरण, अर्थक्रिया, अनुकृती, भावार्थ, भावानुवाद, अर्थानुवाद, अन्वय, माध्यमांतर, कलांतर अशा विविध संकल्पनांना पोटात घेणारा एकमेव शब्द म्हणजे ‘अनुवाद’ होय.” (डॉ. केशव तुपे, प्रास्ताविक, अनुवाद मीमांसा (संपादक) साक्षात प्रकाशन, २०१२) मध्ययुगीन काळात भारतातल्या विविध भागात संतांनी जे साहित्य लिहिले ते बहुतांश काव्यात्मक म्हणजेच पद्य स्वरूपाचे होते. एका भाषेतील पद्य वाङ्मय जेव्हा दुसऱ्या भाषेत जाते तेव्हा केवळ शब्दशः भाषांतर करता येत नाही. तिथे भाव देखील तितकाच महत्त्वाचा असतो.

मध्ययुगीन व प्राचीन काळात ‘टीका’, अर्थ करणे, छाया असे शब्द वापरले गेले आहेत. अनुवाद आणि भाषांतर यातला नेमका फरक नोंदवताना असे म्हटले गेले आहे

की, “अनुवाद भाषांतर नहीं है, जिसमें सिर्फ शब्दों के स्थान पर दुसरी भाषा के समानार्थी शब्द रख दिये जायें। ऐसा अनुवाद केवल शब्दानुवाद बनकर रह जायेगा। अनुवाद एक सर्जक है किन्तु, मूल की कला है। अनुवाद तो वह दर्पण है जिसमें मूलकृति का प्रतिबिंब झलकता है। अनुवादक को मूल कृति का अनुवाद उसके भावगत सौन्दर्य को दृष्टि में रखकर इस प्रकार करना चाहिये कि मूल लेखक कि कृति को पढ़कर पाठकों के मन में जो अनुभूति एवं प्रभाव उत्पन्न होता है, वही अनुभूति एवं प्रभाव अनूदित कृति को पढ़कर होना चाहिए।” (डॉ. मनोहर सराफ, डॉ. शिवाकान्त गोस्वामी, अनुवाद सिद्धान्त एवं स्वरूप, विद्या प्रकाशन, कानपूर, १९८९, पृ. ४३) जसा ‘अनुस्वार’ शब्द आहे. एखाद्या अक्षरावर टिंब देताना आधी तो अक्षर आपण लिहितो. नंतर टिंबदेतो. लिहिल्यानंतर पुन्हा वर स्वार होणे या अर्थाने अनुस्वार शब्द आहे. अनुवादाचे मूल्यमापन या पद्धतीने आपणास करता येईल. “ ‘अनुवाद’ शब्द की व्युत्पत्ति ‘वद’ धातु में ‘अनु’ उपसर्ग को जोडकर हुई है जिसका शाब्दिक अर्थ है — पुनः कथन या किसी के कहने के बाद कहना।” (तत्रैव, पृ. ०९) पूर्ण झालेल्या एखाद्या कृतीवर त्याच भाषेत किंवा दुसऱ्या भाषेत जेव्हा आपण लिहितो, अभिप्राय देतो तेव्हा ती समीक्षा होते; परंतु जेव्हा तो ग्रंथ पूर्णपणे दुसऱ्या भाषेत आशय, अर्थ व भाव लक्षात घेऊन आणतो तेव्हा त्याला अनुवाद म्हटले जाते.

मराठी व इंग्रजी साहित्याचे अभ्यासक डॉ. प्रकाश मेदककर लिहितात की, “अनुवाद या शब्दाचा यौगिक अर्थ ‘एखाद्याच्या मागून बोलणे’ असा आहे. किंवा “पूर्वसिद्ध मजकुराचे स्पष्टीकरण, विवरण, विस्तार म्हणजे अनुवाद होय.” (डॉ. प्रकाश मेदककर, साहित्य विचार : प्रदेश आणि परिसर, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, २००९, पृ. १०८) अनुवादाला इंग्रजीत ‘Rendeneng’ असा शब्द आहे. एकंदरित ज्या अभ्यासकांनी भाषांतराची व्याख्या केली त्यातील बहुतांश व्याख्या अनुवादाला लागू पडतात. यावरून असे म्हणता येईल अनुवादाची व्याप्ती मोठी आहे. एकोणिसाव्या शतकाचा उत्तरार्ध हा

‘भाषांतर युग’ म्हणून ओळखला जातो. त्यापूर्वी मध्ययुगात संस्कृत ग्रंथाचा आधार घेऊन प्राकृत भाषेत जे साहित्य आले. त्या साहित्यास भाषांतर म्हणता येणार नाही. ते सर्व अनुवादात मोडते. अनुवादाच्या पाऊलखुणा महाराष्ट्रात यादव काळात आपणास शोधता येईल.

अनुवाद प्रक्रिया :

प्रत्येक माणसांची अभिव्यक्ती किंवा शैली वेगळी असते. त्यामुळे एकाच कलाकृतीचे, कवितेचा अनुवाद जेव्हा दोन अनुवादक करतात तेव्हा त्यात फरक जाणवतो. एका भाषेतला मजकूर दुसऱ्या भाषेत ठेवणे म्हणजे अनुवाद नव्हे. सामान्य माणसाची धारणा मात्र अनुवादाकडे पाहण्याची अशीच असते. एखाद्यावेळी माणसाला जेव्हा पोशाख बदलायचे असते तेव्हा वेगळी, सुरक्षित जागाच शोधावी लागते. एक पोशाख काढून दुसरा पोशाख चढविताना काही गोष्टीची काळजी घ्यावीच लागते. जोपर्यंत आपण अनुवादित साहित्य वाचणार नाही. तोपर्यंत कळणार नाही की आपण किती अज्ञानी आहोत. पर्यायी शब्द एकापुढे एक ठेवून अनुवाद करता येत नाही. समानार्थी शब्द वापरून अनुवाद झाले असते तर अनुवादकांची संख्या वाढली जाते. ‘चरण व पाय’, ‘चप्पल व पादुका’, ‘दगड व धोंडा’ हे समानार्थी शब्द असले तरी त्याचे मूल्य समान आहे असे नाही. प्रसंग, व्यक्ती व विचारानुसार सममूल्यक शब्दांची निवड करित अनुवाद करणे कसोटीच असते.

अनुवादाची प्रक्रिया जितकी सहज आहे. तितकीच अवघड आहे. दोन भाषेच्या सहवासात राहणाऱ्यांना अनुवाद समर्पकपणे करता येतेच असे नाही. त्यासाठी वाचन, मनन, चिंतनाबरोबरच, दृष्टी, लेखनकौशल्य, आवड असावी लागते. एवढ्यावरही चालत नाही; तर वेळ द्यावा लागतो. एखादा अनुवादक जेव्हा लेखनकौशल्याकडे लक्ष देऊन त्यात सातत्य ठेवतो तेव्हा त्याला अनुवाद शिकावे लागत नाही. सरावाने त्याला ते सहजपणे अवगत होते. शब्दाचे भांडवल असल्याशिवाय अनुवाद करता येत नाही. हे सत्य

कोणालाही नाकारता येत नाही. “ज्ञानेश्वरांची ‘भावार्थ दीपिका’ आणि वामन पंडितांची ‘यथार्थ दीपिका’ मूळ भगवद्गीतेचाच अनुवाद आहे. परंतु ज्ञानेश्वरांनी केलेल्या अनुवादात त्यांचा वाग्विलास आणि कल्पनाविलास प्रत्ययाला येतो. प्रज्ञा आणि प्रतिभा यांचा मनोहर समन्वय अनुभवाला येतो. वामन पंडितांच्या अनुवादात त्याची प्रज्ञा आणि पांडित्य जाणवते.” (सदा कऱ्हाडे, भाषांतर, लोकवाङ्मयगृह, मुंबई, चौ.आ. २०११, पृ. १५.) अनुवाद ही एक सृजन प्रक्रियाच आहे असे जे म्हणतात ते याच अर्थाने. निर्मितीत प्रतिभेला अनन्य साधारण असे महत्त्व आहे. अनुवादात समानार्थी शब्दाचा वापर करताना जसे त्या शब्दाचा सूक्ष्म अर्थ माहित पाहिजे तसे कल्पकता देखील महत्त्वाची असते.

नाटकाचा जन्म ज्याप्रमाणे दोन वेळा होतो. तसे अनुवादाचे पण आहे. नाटक एकाच भाषेत असले तरी, एकदा मूळ भाषेत व दुसऱ्यांचा प्रयोगरूपाने जन्म घेते. रंगमंचावर प्रयोग उत्कृष्ट झाल्यास नाटक अजरामर होते. राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावर जाणारे अनुवादीत साहित्य देखील मूळ भाषेत व अनुवादित भाषेत असे दोनदा जन्माला येते. अनेक ग्रंथ वेगवेगळ्या भाषेत अनुवाद झाल्यामुळे सीमा तोडून तो मूळ लेखक राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावर गेला आहे.

अनुवाद करण्यापूर्वी मूळ संहिता कमीत कमी दोनवेळा तरी वाचावी लागते. कलाकृतीतील आशयाबरोबरच तत्कालीन परिस्थिती, संस्कृती, पात्राच्या संवेदना नीटपणे समजावून घ्याव्या लागतात. “दुभाष्याप्रमाणे एका भाषेतील संदेश दुसऱ्या भाषेत करण्याइतपत तात्पुरत्या ढोबळ स्वरूपाची त्याची जोखीम नसते, तर आशय अभिव्यक्तीचे सारे वैभव, सारा खजिना, तिच्या साऱ्या थाटामाटासह आणि डोमडौलसह, एका भाषेतून दुसऱ्या भाषेत त्याला आणावा लागतो.” (एल.एस. देशपांडे, शोध संरचनांचा, अभय प्रकाशन, नांदेड, १९९४, पृ. १२५.) पर्यटकांसोबत असलेला गाईड किंवा दुभाषी दोन भाषेद्वारे माहिती देतो. चर्चा करतो. एखादा वक्ता जेव्हा बोलतो तेव्हा लागलीच दुभाषिक

सर्वांना समजण्यासाठी म्हणून दुसऱ्या भाषेत बोलतो. या सर्वांना अनुवादक म्हणता येत नाही. अनुवादाची प्रक्रिया गंभीर आहे हे लक्षात घ्यायला हवे.

अनुवादासाठी अनुवादकाने वाङ्मय किंवा रचना प्रकार आवडीचा निवडणे गरजेचे आहे. केवळ हौसेपोटी, स्वार्थापोटी, नात्यापोटी अनुवाद केल्यास मूळ कलाकृतीतील आत्म्याशी अनुवादक संवाद साधू शकत नाही. “ज्या अनुवादात कलाकृतीचा आत्मा हरवलेला असतो आणि केवळ शब्द वापरलेले असतात, तो वाईट अनुवाद असतो. चांगला अनुवाद हा नेहमीच त्या कलाकृतीचा आत्मा हरवू न देता नेमक्या शब्दांत केला जातो. पण काहीना वाटतं - अनुवादक केवळ दोन भाषांमध्ये दुवा साधणाऱ्या लमाणाचं काम करत असतो. त्यानं मूळ लेखकाचं लेखन कोणतंही स्वातंत्र्य न घेता नेमकेपणानं वाचकापर्यंत पोचवण्याचं काम करायचं. समीक्षकांना काय म्हणायचं ते म्हणू देत; पण शेवटी जो अनुवादक आपल्या भाषेचा पोत त्या अनुवादात आणतो तो चांगला अनुवादक, हेच खरं!” (नीरजा, संवाद : दोन भाषांमधला!, दै. लोकसत्ता, (लोकरंग), १८ नोव्हें. २०१२, पान २) अलीकडे कृत्रिम अनुवादकांची संख्या वाढली आहे. नैसर्गिक अनुवादासाठी त्या भाषेशी एकजीव व्हावे लागते. अनुवादासाठी अनुवादकाकडे विविध साधन सामुग्री असावी लागते. परंतु ग्रंथातील काही शब्द शब्दकोशात असतातच असे नाही. मूळ कलाकृती लिहिणारा लेखक हयात असेल तर कठीण, अपरिचित शब्दाविषयी चर्चा करता येते. पण हयात नसेल तर तो लेखक ज्या परिसरात राहत होता. त्या परिसरातील लोकांशी संवाद साधावा लागतो.

पूर्वी टेलिफोन, मोबाईल, ईमेल सारख्या संवादाची साधने नव्हती. अनुवादकाला प्रत्यक्ष तिथे जावे लागत असे. आज मात्र हे काम सहज करता येत. पण जो अनुवादक दोन्ही भाषेतल्या संकृतीत वावरतो. तो कलाकृतीला अधिक न्याय देतो. दोन्ही भाषेतील रूढी, प्रथा, परंपरा माहीत असल्याशिवाय अनुवादाला न्याय देता येत नाही. याशिवाय अनुवादक हा लेखक, समीक्षक असेल तर मला वाटते त्याच्यासाठी अनुवादाची प्रक्रिया अवघड नाही.

विलास गीते नावाच्या प्रसिद्ध अनुवादकाची मुलाखत घेताना राजू इनामदार यांनी त्यांना एक प्रश्न विचारला होता की, “अनुवाद करताना नेमकी सुरुवात कशी करायची?” याचे उत्तर गीते यांनी जे दिले त्यात अनुवादाची प्रक्रिया व आव्हाने याविषयीची माहिती मिळते. वरील प्रश्नाला उत्तर देताना विलास गीते म्हणतात, “ज्या पुस्तकाचा अनुवाद करायचा आहे ते प्रथम मी संपूर्ण वाचतो. त्यामूळे त्या लेखकाची शैली कळते. वाचत असताना त्यातील न समजलेल्या शब्दांखाली मी खुणा करतो. नंतर अशा शब्दांची पुस्तकाच्या पृष्ठसंख्येनुसार सूची तयार करतो. शब्दकोशात या शब्दांचे अर्थ पाहिजे की पुस्तकाचे पुन्हा वाचन होते. तरीही काही शब्द अडतात.” (विलास गीते, अनुवादक हा लेखक असलाच पाहिजे, मुलाखतकार राजू इनामदार, दै. लोकसत्ता, दि. १६ जाने. २०११, (लोकरंग), पृ. ०७.) गीते कठीण शब्द जेव्हा मित्राला प्रत्राद्वारे विचारायचे तेव्हा त्याचे मित्र शब्दाचा अर्थ व त्याला पूरक असे चित्र काढून पाठवायचे तेही पोस्टाद्वारेच. एकंदरीत सुलभ अनुवाद हे एक कौशल्य किंवा तंत्र देखील आहे. आवड, कौशल्य व प्रयत्न याची जोड मिळाल्यास उत्तम अनुवाद होते. चांगल्या अनुवादासाठी अनुवादकाला या प्रक्रियेतून जावे लागते.

अनुवादाचे प्रकार :

अनुवादाच्या प्रकाराविषयी देखील एकमत नाही. स्वैर अनुवाद, शाब्दिक अनुवाद, अर्थानुवाद, भावानुवाद असे काही प्रकार अनुवादामध्ये मानले गेले आहेत. आत्मानुवाद व रूपांतर या प्रकाराविषयी लिहिले गेले आहे. स्वैर अनुवादाला मुक्त अनुवाद असे देखील म्हटले जाते. गद्याचे पद्यात, पद्याचे गद्यात किंवा एका वाङ्मय प्रकाराच्या दुसऱ्या वाङ्मय प्रकारा किंवा चित्रपटाच्या रूपात आशय व कथा आणली जाते. त्याला रूपांतर असे म्हणतात. भाषांतर या ग्रंथात सदा कऱ्हाडे यांनी प्रतीक चिन्ह तत्त्वानुसार अंतःभाषिक अनुवाद, आंतरभाषिक अनुवाद, आंतर प्रतीक अनुवाद, तर अर्थानुवादाचे शाब्दिक

अनुवाद, शब्दप्रतिशब्द अनुवाद, भावानुवाद, मुक्त अनुवाद असे प्रकार सांगितले आहेत. रूपांतर हे मुक्त अनुवादाचा महत्त्वाचा प्रकार असल्याचे ते सांगतात.

हिंदी साहित्याचे अभ्यासक डॉ. भोलानाथ तिवारी यांनी अनुवादाचे वर्गीकरण चार प्रकारे करतात. १. गद्यत्व-पद्यत्व (क) गद्यानुवाद, (ख) पद्यानुवाद २. साहित्यिक विद्या (क) काव्यानुवाद (ख) धार्मिक किंवा पौराणिक साहित्याचे अनुवाद (ग) विधि साहित्याचे अनुवाद (घ) समाजशास्त्रीय विषयाचे अनुवाद (ड) प्रशासकीय साहित्याचे अनुवाद (च) वैज्ञानिक किंवा तकनीकी साहित्याचे अनुवाद ४. अनुवादाची प्रकृति (क - शब्दानुवाद ख - भावानुवाद ग - छायानुवाद घ - व्याख्यानवाद ड- सारानुवाद च - वार्तानुवाद, छ - रूपान्तरण ज - आदर्श अनुवाद याचा आधार घेऊन डॉ. मनोहर सराफ आणि डॉ. शिवाकान्त गोस्वामी यांनी 'अनुवाद सिद्धान्त एवं स्वरूप' या ग्रंथात अनुवादाचे दहा प्रकार सांगितले आहेत.

शब्दशः अनुवाद जेव्हा केला जातो तो शब्दानुवाद भाव लक्षात घेऊन केलेला अनुवाद भावानुवाद, नाम, स्थळ, वातावरण, पात्र व देश याचे जेव्हा देशीकरण केले जाते ते छायानुवाद. व्यक्तिगत ज्ञान आणि शैली जिथे येथे ते व्याख्यानवाद. स्रोत भाषा लक्ष भाषेत जेव्हा सारांश किंवा संक्षिप्त रूपात आणले जाते ते सारानुवाद. भाव आणि विचारांचे तात्काळ अनुवाद ते वार्तानुवाद अनुवाद रूपाला बदलणे ते रूपान्तरण. ज्यात आपली विद्वता, अनुवादक दाखवत नाही. जो अनुवाद सहज व स्वाभाविक वाटतो. त्याला आदर्श अनुवाद तर पद्यानुवाद व गद्यानुवाद या प्रकाराची चर्चा वरील ग्रंथात केली गेली आहे.

काही अभ्यासकांनी अनुवादाचे दोनच प्रकार मान्य करतात. ललित अनुवाद व अललित अनुवाद. तर डॉ. वीणा मुळे — जोग यांनी 'प्राचीन - अर्वाचीन साहित्यानुबंध डॉ. रा. गो. नाईकवाडे संपादित ग्रंथातिल 'आधारित साहित्य : रामायण - महाभारताचे अनुवाद या लेखात समभाषिक अनुवाद आणि परभाषिक अनुवाद हे मुख्य प्रकार

सांगितले आहेत. अनुवाद कुठल्याही प्रकारे केला गेला तरी त्यातील मूळ गाभ्याला धक्का लागता कामा नये. हाच अनुवादाचा मूळ गाभा आहे.

अनुवादाची उपयोगिता :

राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय घडामोडी किंवा सर्व क्षेत्रातील माहिती वाचायची असेल तर कमीत कमी. आपली मातृभाषा तसेच हिंदी व इंग्रजी भाषेची आवश्यकता आहे. याशिवाय त्या-त्या राज्यातील भारतीय भाषा देखील महत्त्वाच्या आहेत. माणसाच्या शेवटी मर्यादा आहेत. बोलल्या जाणाऱ्या पृथ्वीतलावरील सर्वच भाषा कोणीही अवगत करू शकत नाही. सर्वसाधारणपणे दोन ते तीन भाषा चांगल्या प्रकारे अवगत झाल्यास अनुवादाच्या क्षेत्रात काही प्रमाणात चांगल्या प्रकारे काम करता येईल. व्यवसाय म्हणूनही अनुवादाकडे पाहता येईल. जागतिकीकरणामुळे अनुवादकांची गरज सगळीकडेच भासत आहे. विविध विद्यापीठ व संस्थेमार्फत या संबंधी कोर्सेसही चालविले जातात. भारतातील जवळपास प्रमुख सर्वच भाषेत अनुवादाला वाहिलेले नियतकालिके चालविले जातात. केवळ पदव्या घेतल्यामुळे अनुवाद करता येत नाही. त्यासाठी सातत्याने वाचन व लेखन कराव लागत.

उत्तम कलाकृतीचे अनुवाद झाल्यास ती कलाकृती केवळ दुसऱ्या भाषेत ग्रंथरूपाने वाचकापर्यंत जाते असे नाही ते तर जाणारच; पण याआधारे चित्रपट देखील तयार केले जातात. अनुवादाकडे लक्ष का द्यावे. या संदर्भात स्वाती वाळिंबे लिहितात, “भाषा हे क्षेत्र कारकिर्द घडविण्यासाठी वेगवेगळे पर्याय देते. त्यातच आता अनुवादक म्हणून काम करणाऱ्यांची मागणी वाढू लागली आहे. पुस्तकांच्या अनुवादापासून संसदेत केल्या जाणाऱ्या चर्चेला लोकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी अनुवादकांची गरज पडते. सरकारी कचेऱ्यांपासून ते साहित्यक्षेत्रापर्यंत अनेक ठिकाणी अनुवादक फार मोठी भूमिका पार पाडत असतो. या क्षेत्रात काम करताना भाषेची आवड तर कामी येतेच पण दुसऱ्यापर्यंत अर्थपूर्ण काही पोहोचवण्याचं समाधानही मिळतं. (स्वाती वाळिंबे, ‘अनुवादक व्हा वेगळी वाट

निवडा' दै. एकमत दि. ०१ सप्टें. २०११, पान ०२.) जेव्हा नेते दुसऱ्या देशात जातात तेव्हा चर्चा करताना, परिषदेत विचार मांडताना दोन देशामधील नेते संभाषण करताना अनुवादकांचाच आधार घेतात. विज्ञान, कायदा अशा असंख्य क्षेत्रात पारिभाषिक शब्द आहेत. तेव्हा या ठिकाणी ते शब्द व त्याचा अर्थ समजावून घेण्यासाठी अनुवादाची आवश्यकता असते.

भारत बहुभाषिक देश असल्यामुळे येथे प्रांतिक भाषेत देखील अनुवादाची मोठ्या प्रमाणात संधी आहे. हे चित्र इतर देशात नाही. कारण बहुतांश देश हे एकभाषिक आहेत. अनुवादाची खऱ्या अर्थाने गरज भारतात आहे. वृत्तपत्र, नियतकालिक, रेडिओ, दूरदर्शन, जाहिराती, पर्यटन स्थळावरील गाईड इत्यादी क्षेत्रात अनुवाद काळाची गरज आहे. मागच्या काही वर्षांपासून मी दै. यशवंताचा वार्ताहर म्हणून काम करतो. सीमाभागातल्या परिसरात हे दैनिक चालत असल्यामुळे तेलंगणातील एक वार्ताहर हिंदीत बातमी लिहून ईमेल करतात. त्याचं प्रिंट काढून ती बातमी मराठीत अनुवादीत करावी लागते. काही बातमी हिंदीतील वाचून त्या संक्षिप्तपणे मराठीत अनुवादीत करताना खूप आनंद वाटायचा काही शब्दाबाबत इतरांशी चर्चापण व्हायची.

शैक्षणिक व राजकीय क्षेत्रात काही माहिती अशी असते की त्याचे अनुवाद करावे लागते. एखादे प्रपोजल पाठवायचे असेल तर प्रथमतः आम्ही मराठीत तयार करतो. त्यानंतर इंग्रजीच्या जाणकारांकडून इंग्रजीत त्याचे भाषांतर करीत असतो. खरोखरच ज्यांचे दोन महत्त्वाच्या भाषेवर प्रभुत्व आहे. त्यांना अनुवादाच्या क्षेत्रात मानही आहे व धनही आहे. विविध देशात, प्रांतात काय चालू आहे हे जाणून घेण्यासाठी अनुवादीत साहित्याची गरज आहे.

अनुवादासाठी प्रयत्नाची पराकाष्ठा मात्र, नक्कीच करावी लागते. भाषा ही निसर्गदत्त देण नाही', तर ती मानवनिर्मित व प्रयत्नसाध्य आहे. आज समाजात मोठ्या प्रमाणात बेकारी आहे. त्याला हे सुद्धा एक कारण असाव की तरूण प्रयत्नापासून दूर जात आहे.

सहज काही गोष्टी आपल्याला मिळाले पाहिजेत. यासाठी आजचा तरूण अस्वस्थ व बेकार आहे. अनुवादाच्या क्षेत्रात लक्ष दिल्यास निश्चितच तरूणांना आधार मिळेल. त्यामूळे काळाची गरज लक्षात घेऊन तरूणांनी भाषेकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. आवडीबरोबरच व्यवसाय म्हणूनही अनुवादाकडे पाहायला हवं.

अनुवादासाठी आवश्यक गुण :

यशस्वी अनुवादकाच्या संदर्भात डॉ. सूर्यनारायण रणसुभे लिहितात, “नाम, सर्वनाम, विशेषण यांचा अनुवादात फारशी अडचण येत नाही. तर यांच्या अनुरोधाने ज्या सूक्ष्म भावभावनांचे, सौंदर्याचे, व्यथेचे, मनातील द्वंदाचे चित्रण ज्या शब्दांतून होते, तेथे अडचणी येत असतात. यशस्वी अनुवादक हा शब्दांच्या चक्रव्युहात सापडत नाही. तर त्या शब्दांच्या मुळात ज्या भावभावना, विचार आहेत. तेथपर्यंत पोहोचण्याचा तो प्रयत्न करतो.” (डॉ. सूर्यनारायण रणसुभे, अनुवाद वर्णव्यवस्था आणि मी, भूमी प्रकाशन, लातूर, २००६, पृ. ९१) यशस्वी अनुवादकांसाठी अपेक्षित भाषांचे खोलवर ज्ञान असावे लागतेच. भाषेबद्दल प्रेम असल्याशिवाय ज्ञान देखील प्राप्त होत नाही. अवांतर वाचन, शब्दकोशांची मैत्री, संवेदनशीलता याबरोबरच अनुवादकाकडे साहित्यिक अंग देखील असणे गरजेचे आहे. तर सहजपणे, सर्वांना समजेल अशाप्रकारचे प्रभावी अनुवाद अनुवादकाच्या हातून होईल.

अनुवादाची प्रक्रिया प्राचीन आहे. वेगवेगळ्या भाषांना एकत्र जोडण्याचे अनुवाद हे प्रमुख साधन आहे. त्या-त्या राज्यातील, देशातील संस्कृती, परंपरा, रूढी व सामाजिक संकेत समजावून घेण्यासाठी, जागतिक स्तरावरील संपर्कासाठी अनुवादाची गरज आहे. भाषांतर व अनुवाद या दोन्ही संज्ञा समान अर्थानेच वापरल्या गेल्या आहेत. भाषांतर व रूपांतर यामध्ये मात्र थोडासा फरक आहे. भारतात अनुवाद ही संकल्पना संस्कृतमधून मराठीत आली. एका भाषेतील साहित्य दुसऱ्या भाषेत व्यक्त करणे म्हणजे अनुवाद होय.

सी रेबिन, पट्टनायक न्यूमार्क, ए. एच. स्मिथ, विष्णुशास्त्री चिपळूणकर इत्यादी भारतीय व पाश्चात्य विचारवंतांनी अनुवादाच्या अनुषंगाने व्याख्या केली.

राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर संपर्क भाषेच्या निर्मितीत अनुवादाचे महत्त्व अनन्यसाधारण असेच आहे. स्वतंत्रपणे केलेले लेखन ही नवनिर्मिती असते तर अनुवादित लेखन ही पुनःकथन किंवा पुनर्निर्मिती असते. अनुवाद पुनःकथन असते म्हणून अनुवाद करणे सोपे आहे असे काही जणांना वाटते, पण ते चुकीचे आहे. लेखक होणे एखाद्या वेळेस सोपे आहे, पण अनुवादक होणे अत्यंत कठीण असल्याचे नाटककार भार्गव विठ्ठल वरेरकर यांनी एके ठिकाणी म्हटले आहे. राज्य व राष्ट्र ओलांडणाऱ्या अनुवादकाला भाषेच्या मर्यादा ओलांडून पुढे जावे लागते.

अनुवादाला भारतात तशी मोठी परंपरा आहे. संस्कृत भाषेतील ग्रंथांचे भारतीय भाषेत जेव्हा अनुवाद झाले तीच अनुवादाची सुरुवात आहे. मध्ययुगीन कालखंडात म्हणजेच साधारणतः बाराव्या-तेराव्या शतकात भक्तीची लाट महाराष्ट्र-कर्नाटक, उत्तर प्रदेश सारख्या अनेक राज्यांत उसळली होती. संस्कृत भाषा ही देवाची भाषा म्हणून श्रेष्ठ असल्याचे सांगितले जात होते. गूढ तत्त्वज्ञान संस्कृत भाषेत बाराव्या शतकापूर्वी लिहिले गेले होते. सर्वसामान्य माणूस ज्ञानापासून वंचित राहिला होता. अशा माणसाला ज्ञान, कर्म, भक्ती, योग व तत्त्वज्ञान समजावून सांगावे या उद्देशाने मातृभाषेचा पुरस्कार करून अनेक संतांनी अनुवादाच्या माध्यमातून ग्रंथांची निर्मिती केली. यातूनच अनुवादाला सुरुवात झाली. संत ज्ञानेश्वर हे भारतातील पहिले बंडखोर अनुवादक व रूपांतरकार. इ.स. १८१८ मध्ये इंग्रज भारतात आले. इ.स. १८६० ते १८८० च्या दरम्यान संस्कृतबरोबरच इंग्रजी शिक्षणाच्या आगमनामुळे अनुवाद करण्याची वृत्ती वाढीस लागली.

उदारमतवादी दृष्टी :

दुसऱ्याच्या भावना, कल्पना व विचार समजावून घेण्याची वृत्ती हळूहळू कमी होत चालली आहे. दुसऱ्याची संस्कृती, धर्म व ज्ञानाबद्दल आदराची भावना अनुवादकाकडे असायला हवी. इतराबद्दल तिरस्कार व उपेक्षेची भावना वाढत चालली आहे. मातृभाषेबरोबरच इतर भाषांचा अभ्यास असणे जरूरीचे आहे. इतर भाषांचा तिरस्कार करून मातृभाषेचा गोडवा गायिल्यास इतर भाषांतील साहित्य समजणार नाही. एकंदरीत त्यामुळे अनुवाद करता येणार नाही.

माझे जे दुःख तेच त्याचे दुःख, मला जे हवे आहे तेच त्यालाही हवे असेल. माझ्यासारख्या इच्छा, आकांक्षा व भावना त्यालाही असतील, अशी अद्वैतवादी भूमिका स्वीकारल्यास अनुवाद होऊ शकेल. स्वातंत्र्य, समता व बंधुता या त्रयीचा पुरस्कार करणारा चांगल्याप्रकारे अनुवाद करू शकतो. अनुवादकाकडे उच्च कोटीची निःस्वार्थी, समर्पित वृत्ती या कामात अपेक्षित असते. स्वभाषा, स्वसंस्कृती व स्वसाहित्य याचा दुराभिमान सोडून अन्य भाषा, साहित्य व संस्कृती यांचा स्वलोकांनी आस्वादकांना परिचय करून देण्याची वृत्ती असावी. अनुवादकाचे अंतःकरण स्वच्छ असावे लागते. ज्ञानाबद्दलची उत्सुकता व उदारमतवादी दृष्टी असल्यास अनुवादाला गती येते.

सांस्कृतिक देवाण – घेवाण :

दोन भिन्न-भिन्न संस्कृतीतील आचार व विचारात काय फरक आहे? हे अनुवादामुळेच कळते, दोन भिन्न संस्कृतीतील विविधता, वाचकांनी अभिरूची, अभ्यास आणि अभिव्यक्तीची मांडणी लक्षात घेऊन त्याचा अभ्यास करून अनुवादकाला अनुवाद करावे लागते. संस्कृतीच्या विचारांची देवाण-घेवाण अनुवादामुळेच होते. मूळ ग्रंथातील सांस्कृतिक आशय, दोन संस्कृतीमधील साम्य व भेद वाचकांच्या लक्षात सहजपणे आणून देण्याची कुवत अनुवादकाच्या शैलीत असावी. अनुवाद करणे म्हणजे दुसरी संस्कृती

आपल्या भाषेत आणणे होय. अनुवादक केवळ भाषेचे अनुवाद करीत नसतो. तो संस्कृतीचा अनुवाद असतो. अनुवाद हा महत्त्वाचा आंतर-सांस्कृतिक आविष्कार आहे. अनुवादित ग्रंथ वाङ्मयीन व सांस्कृतिक प्रबोधनात महत्त्वाचे कार्य करतात. दोन भिन्न साहित्याची देवाण-घेवाण करण्याचे अनुवाद हे एक सुलभ व प्रमुख माध्यम आहे.

भाषिक भान :

अनुवादक हा मूळ भाषा व ग्राहक भाषेच्या बाबतीत सर्वगुणसंपन्न असावा लागतो. वेगवेगळ्या भाषांतील अनेक शब्द त्या-त्या भाषेत धार्मिक व राजकीय आक्रमणामुळे रूढ झाले आहेत. बोली भाषेतील शब्द साहित्यात आढळतात. विनोबा भावेंना चौदा भारतीय व चार परकीय भाषा लिहिता, बोलता येत होत्या. प्रत्येक भाषेतील शब्दसंपत्ती, वाक्यरचनेची खुबी व शैली वेगळी असते. अनेक साहित्यिकांची, विचारवंतांची भाषा खोचक, वक्र आहे. मूळ कलाकृतीमधील शब्दाला प्रतिशब्द, समानार्थी शब्द अनेक सापडतात; परंतु अर्थपूर्ण व भावपूर्ण असा उचित शब्दच निवडावा लागतो. उदा. - बंगालीत सत्कार म्हणजे अंत्यसंस्कार तर मराठीतून सन्मान, कौतुक असा आहे. ही काळजी अनुवादकाला घ्यावी लागते.

भाषेची प्रकृती, प्रवृत्ती व संस्कृतीचा विचार अनुवादकामध्ये लक्षात घेतला जातो. प्रत्येक भाषेतील अलंकार, म्हणी व वाक्यरचना हे स्वतंत्र असतात. भाषिक भेदातून व सांस्कृतिक भेदातून हे भिन्नत्व आल्याने त्याला तुल्यबळ असा प्रतिशब्द अनुवादकाला मिळणे कठीण जाते. थोडक्यात अनुवादकाजवळ शब्दसंग्रह तर हवाच याशिवाय दोन्ही भाषांचे परिपूर्ण ज्ञान हवे.

व्याकरणाचा अभ्यास :

अनुवादकाला मूळ ग्रंथाची व अनुवाद करावयाची असलेली भाषा (स्वभाषा) अशा दोन्ही भाषांतील व्याकरणाचे नियम किंवा त्यासंदर्भात भरीव स्वरूपाचे ज्ञान आवश्यक आहे. संस्कृत भाषेत कर्ता, कर्म व क्रियापद यांची जागा निश्चित नाही. ती कोठेही असू शकतात. इंग्रजीत कर्ता, क्रियापद व कर्म अशी रचना आहे. तर मराठी भाषेत सर्वसाधारणपणे कर्ता, कर्म व क्रियापद ही वाक्यरचना असते. त्या-त्या भाषेतील व्याकरणाचे नियम वेगळे आहे. त्यामुळे शब्दशः अनुवाद केल्यास वाक्यरचना चुकीचे ठरते. अनुवाद शब्दशः न करता वाक्यशः करावा, असे हरिभाऊ आपटेनी म्हटले आहे. हरिभाऊ शब्दशः अनुवाद मानीत नाहीत तरीही आशय कायम राखण्याचा आग्रह ते धरतात. मूळ लेखकापेक्षाही अनुवादकाचे काम अवघड आहे. स्वातंत्र्यवीर वि. दा. सावरकरांनी इटालियन देशभक्त जोसेफ मॅझिनीचे चरित्र अनुवादित करित असताना घेतलेली खबरदारी लक्षणीय आहे. विनोबा भावेंनी 'गिताई' लिहिताना काळजी घेतली. संत ज्ञानेश्वरांनी मात्र गीतेच्या ७०० श्लोकांवर ९,००० ओव्यांत भाष्य केले. सामान्यांना, अज्ञानांना सोप्या शब्दांत भक्ती समजावून सांगण्यासाठी ज्ञानेश्वरांनी ज्ञानेश्वरीचा विस्तार केला. अनुवादकाला स्वैर कल्पनाशक्तीचा वापर करून विहार करता येत नाही. अनुवादकाला मूळ कलाकृतीतील मर्यादेचे उल्लंघन करता येत नाही. व्याकरणाच्या ज्ञानाचा अभाव असेल तर अनुवादाच्या अर्थात बदल होतो.

जिज्ञासूवृत्ती व तत्कालीन परिस्थितीची जाणीव :

जिज्ञासूवृत्तीतूनच अनुवादाचा जन्म होतो. म्हणजेच अनुवादक हा जिज्ञासू असावा लागतो. चिकित्सक व संशोधक दृष्टीचा अनुवादक यशस्वी होतो. कुतुहलापोटी अनुवादक केला जातो. परकीय भाषेतील ग्रंथ समजण्यास उपयुक्त व्हावेत म्हणून अनुवाद केला जातो. त्या-त्या राज्यातील, देशातील राहणीमान, सण, उत्सव, अन्न, वस्त्र व निवारा

याविषयी जिज्ञासा निर्माण व्हावी लागते. अनुवादकासाठी हा अतिशय महत्त्वाचा असा गुण आहे. आपली भाषा, संस्कृती व विचार किंवा आम्ही जगमय, विश्वमय होण्यासाठी अनुवादाची आवश्यकता आहे. अनुवादाला शिक्षण कारणीभूत आहे. जिथे सुशिक्षितांची, बहुभाषिकांची संख्या जास्त आहे तिथे अनुवाद मोठ्या प्रमाणात होते. आपल्या स्वतंत्र, चिंतनास तपासून पाहण्यासाठी अनुवादरूपी आरशाची गरज आहे. अनुवादकाला भाषा विषयक अभ्यासाचे मानसशास्त्र अवगत नसेल तर अनुवाद करणे कठीण होते.

अनुवादित पुस्तके वाचकांच्या ज्ञानात भर घालीत असतात. ज्या साहित्यकृतीत वाङ्मयीन मूल्य व जीवनमूल्य आहेत अशा साहित्यकृतीचे अनुवाद अनुवादकाने करावेत. ज्यामुळे वाचकाला बोध होईल व आनंदही मिळेल. अनुवादकाकडे ज्ञानाबरोबरच दूरदृष्टी असेल तर तो अनुवाद सरस होऊ शकेल.

प्रकरण दुसरे

वचन साहित्याचे स्वरूप

‘वचन साहित्य’ संकल्पना :

बाराव्या शतकात कर्नाटकमध्ये कानडी भाषेत महात्मा बसवण्णा व तत्कालीन शरण-शरणींनी सहज व प्रासादिकपणे जे लेखन केले त्यालाच ‘वचन साहित्य’ असे म्हटले जाते. वचन साहित्य अंतरंगातून, अनुभूतीतून, चिंतन व चर्चेतून निर्माण झालेले आहे. अनुवाद व अनुकरणाचा संबंध या साहित्याशी नाही. भारतातील प्राचीन काळाची भाषा ही संस्कृत होती. पूर्वीचे सर्व लेखन विशेषतः पद्यात होते. भारतात प्रथमतःच लोकभाषेत साहित्य वचनाद्वारे लिहिले गेले. आजही अनेकजण एकमेकांना वचन देतात. वचन देणे म्हणजे प्रामाणिकपणे कमेंट करणे होय. ‘वचन’ या शब्दाचे शब्दकोशात अर्थ आहेत. ‘प्रतिज्ञा’ हा देखील एक अर्थ आहे. ‘वचन साहित्य’ हा गद्य पद्य काव्य असा रचनाप्रकार आहे. “वचन साहित्य कवि-कल्पना का विकास, ग्रंथज्ञान का पिष्टपेषण, भाषांतर अथवा भाष्य नही, अपितु प्रत्यक्ष जीवनानुभूति और आध्यात्मिक ज्ञान की शुद्ध, सात्विक तथा प्रांजल वाङ्मयीन अभिव्यक्ती है। यही कारण है कि वचन साहित्य, विश्व साहित्य की अत्यंत मूल्यवान धरोहर है। (डॉ. भगवानदास तिवारी, वचन साहित्य चिंतन और संशोधन, बसव धर्मप्रचार संस्था, हिरेमठ संस्थान, भालकी, १९९८, पृ. ०३) वचन साहित्यालाच शरण साहित्य व लिंगवंताचे साहित्य असेही म्हटले जाते.

वचन साहित्य जीवनवादी साहित्य असून आत्मानंद देणारं साहित्य आहे. ‘वच्’ या संस्कृत धातूपासून ‘वचन’ हा शब्द तयार झाला. सुविचार, सदाचार आणि संस्कराचा त्रिवेणी संगम म्हणजे वचन वाङ्मय असल्याचे डॉ. भगवानदास तिवारी सांगतात. ‘वचन साहित्य’ या सोळा पृष्ठ असलेल्या पुस्तिकेत डॉ. तिवारी यांनी दोन-दोन ओळीच्या वचन साहित्याच्या अनेक व्याख्या सांगितलेल्या आहेत. वचन सामाजिक व आध्यात्मिक असले

तरी केंद्रबिंदू माणूसच आहे. “प्रारंभी ‘सूक्ती’ म्हणून व नंतर ‘वचन’ आणि त्यानंतर क्वचित प्रसंगी ‘वचनागम’ म्हणून या साहित्यास संबोधिले आहे. ‘सूक्ती’ म्हणजे अनुभविंच्या संवादामधून साकारलेले साहित्य होय. ‘वचन’ म्हणजे प्रतिज्ञा वाक्य किंवा वचन देणारे वाक्य, म्हणजेच आत्मसाक्षीने अनुभवांनी व्यक्त केलेले बोल असा अर्थ निघतो.” (डॉ. एम. एम. कलबुर्गी, ‘माणिकदीप्ती’, वचन, संपा. कन्नड मूल डॉ. एम. एम. कलबुर्गी, संपा. मराठी अनुवाद शंकर पाटील, सविता नडकट्टी, बसव समिती, बंगलूर, २०१२, पृ. XXVII) वचन साहित्य सत्याच्या कसोटीवर तपासलेले साहित्य आहे. “वचनसाहित्याला बायबल-कुराणाप्रमाणे ‘सिद्धांत साहित्य’ किंवा ‘शास्त्र साहित्य’ मानले पाहिजे.” (तत्रैव, पृ. XXVII) वचन साहित्याचे अभ्यासक डॉ. कलबुर्गी यांनी ‘वचन’ या संपादित ग्रंथांच्या प्रस्तावनेत वचन साहित्याच्या स्वरूपावर वस्तुनिष्ठपणे भाष्य केले आहे. या साहित्यासंदर्भात ते लिहितात, “वचन साहित्यामध्ये ‘वचन’ व ‘रचना’ असे दोन शब्दप्रयोग आढळतात. कवीचे आचरण कसेही असो, त्याची काव्य निर्मिती सुंदर असेल, तर तिला ‘रचना’ म्हणतात. परंतु सुंदर आचरण असणाऱ्यांची सुंदर रचना म्हणजे ‘वचन’ होय. म्हणून वचन म्हणजे केवळ गद्य नव्हे, गद्य असो, पद्य असो, सुंदर बोलचालीची अभिव्यक्ती म्हणजे ‘वचन’ होय.” (तत्रैव, पृ. XXIX) वचनाचा संबंध हा केवळ रचनेशी नाही; तर आचरणाशी आहे. या दृष्टीने डॉ. कलबुर्गी यांचे चिंतन महत्त्वाचे वाटते. संपूर्ण वचन साहित्याचा आशय, अभिव्यक्ती व वचनकारांचे जीवन चरित्र, आचरण लक्षात घेऊन त्यांनी वचनाची ही व्याख्या केली आहे. शरण-शरणींच्या जीवनाचे प्रतिबिंब वचन साहित्यात पडलेले आहे. हे नाकारता येत नाही. त्याबरोबरच वचन साहित्याची निर्मित अनुभव मंटपाच्या साक्षीने झाली आहे. त्यामूळे अनुभव मंटपापासून वचन साहित्याला वेगळे करता येत नाही.

वचन साहित्याचे निष्ठावंत प्रचारक व प्रसारक पूज्य डॉ. बसवर्लिंग पट्टाभ्यक्ष लिहितात, “आपल्या अंतरंगातून व अनुभवातून उद्भलेले गीत म्हणजेच वचन साहित्य

होय.” (पूज्य श्री बसवलिंग पट्टाध्यक्ष, ‘वचन साहित्य : एक वैश्विक संपदा, बसव पथ, प्रायोगिक अंक (प्रधान संपादक, शंकर म. पाटील) मे २००५, पृ. ४७) या साहित्याचा शब्दप्रयोग वचनवेद, वचनशास्त्र असाही केला गेला आहे. “शिवशरणांच्या चर्चांचे व अनुभवांचे सारसर्वस्व म्हणजे त्यांनी निर्माण केलेले व वचनसाहित्य होय. वचन साहित्याला वचनगळू म्हणतात. वीरशैव संतांचे ‘कन्नड सूक्तिसाहित्य’ असेही त्याला म्हटले जाते. वचन म्हणजे सामान्यपणे २० ते ३० शब्दांचे सुरटसुटीत वाक्य. ते सूत्ररूप असते.” (पंडित महादेवशास्त्री जोशी, ‘वचनसाहित्याची थोरवी’, महाराष्ट्र-कर्नाटक सांस्कृतिक अनुबंध, संपा. प्रा. डॉ. अ. रा. तोरो, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, पृ. ८१.) सिद्धांत आणि साधना या दोन्ही अंगाला स्पर्शून जाण्याचे सामर्थ्य वचन साहित्यात असल्याचे पं. जोशी यांनी सांगितले. यावरून सदरील साहित्याचे वेगळेपणे जाणवेल.

वचन साहित्याच्या अनुवादिक वचनांच्या संकल्पनेविषयी लिहितात, “वचन म्हणजे प्रतिज्ञा. वचन म्हणजे आत्मसाक्षीने केलेले निवेदन. ‘बोले तैसा चाले’ नसून ‘चाले तैसा बोले’ म्हणजे वचन. लोकांनी, लोकांच्या बोलीभाषेत निर्माण केलेली लोकसंहिता म्हणजे वचन.” (प्रा. शालिनी दोडमनी, ‘महात्मा बसवेश्वरांचे वचन वाङ्मय’, बसवेश्वरी वचन साहित्य (संपा. प्रा. विजयकुमार करजकर, प्रा. राजशेखर सोलापूरे, प्रकाशक लातूर) २००७, पृ. १.) वचन साहित्य मुक्तपणे रचलेले साहित्य आहे. बहुजणांना यामुळे पहिल्यांदाच संधी मिळाली. यावरून वचन साहित्य बहुजणांचे साहित्य आहे असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही. वचनकारात विविध जातीतील शरणांचा समावेश आहे. वचन वाङ्मयाला मौखिक परंपरा आहे की नाही यासंबंधी काही वाचायला मिळत नाही. वचन साहित्य समृद्ध व परिपूर्ण असे वाङ्मय आहे. वचन साहित्य हे परिवर्तनवादी साहित्य आहे. डॉ. भगवानदास तिवारी यांची हिंदीतील ‘वचन साहित्य’ ही पुस्तिका व प्रा. भीमराव पाटील यांचे बसवपाठ हा छोटेखाणी ग्रंथ वचन साहित्याच्या संकल्पनेच्यादृष्टीने खूप महत्त्वाचे आहेत. एवढे मात्र खरे आहे.

वचन साहित्य प्रेरणा आणि प्रयोजन :

बाराव्या शतकातील सर्व क्षेत्रातील परिस्थिती व कृतिशील विचारवंत महात्मा बसवण्यांचे क्रांतिकारी तत्त्वज्ञान यातच वचन साहित्याची प्रेरणा दडलेली आहे. माणसामाणसाला जोडण्याचं काम बसवण्यांनी वाणी, लेखणी व कृतितून केले. सर्वसामान्य अशा शोषित, पीडित, वंचित समाजाला मातृभाषेतील ग्रंथ वाचण्याचा बसवण्यांनी केवळ अधिकारच दिला असे नाही; तर साहित्याची निर्मिती देखील करायला सांगितली. जातियता, सांप्रदायिकता, अज्ञान, विषमता, वर्णव्यवस्था व अंधश्रद्धेला नाकारून सामाजिक समतेचाच पुरस्कार एका अर्थाने बसवण्यांनी केले आहे. केवळ कर्नाटकातीलच नाही; तर इतर राज्यातील व परिसरातील शरण - शरणी महात्मा बसवण्यांच्या कार्यामुळे बसवकल्याण येथे आले.

महात्मा बसवण्यांनी स्थापिलेले बसवकल्याण येथील अनुभव मंटप हे वचन साहित्याच्या निर्मितीचे मूळ केंद्र होते. हे केंद्र जर नसते तर तत्कालीन साहित्यिकांची निर्मित झाली नसती. त्यामूळे वचनांच्या प्रेरणेचा विचार करताना अनुभव मंटपाचा आवर्जून उल्लेख करावा लागतो. सामाजिक, धार्मिक, प्रशासकीय व सांस्कृतिक क्षेत्रात उत्कृष्टपणे कार्य करून परिवर्तन कसे करता येते, याचे एक उत्तम उदाहरण म्हणून महात्मा बसवण्यांचे चरित्र व कार्य याकडे पाहता येईल. बसवण्यांची व त्यांच्या अनुयायांनी ज्याप्रमाणे विचार दिला. त्याप्रमाणे संघटन कौशल्य ही दिले. पुरूष व स्त्री समान आहेत. त्यांनाही अभिव्यक्तीचे स्वातंत्र्य हवे या मताचे बसवण्या पुरस्कर्ते होते. त्यामूळेच अक्कमहादेवी सारख्या शरणींनी वचनांची निर्मिती केली.

महात्मा बसवण्यांच्या चळवळीला शरण चळवळ असेही म्हणतात. या चळवळीतल्या शरण-शरणींच्या मंथनातूनच वचनांची निर्मिती झाली. भारतातील मध्ययुगात प्रथमतःच बसवण्यांनी आंतरजातीय विवाह घडवून आणला. अशा उपक्रमामुळे बसवण्या व त्यांच्या अनुयायांना परंपरावादी लोकांचा त्रास मोठ्या प्रमाणात सहन करावा लागला होता. वर्ग व लिंगभेदामुळे बहुजणांवर अन्याय व अत्याचार सातत्याने होत होते. या

भेदाच्या विरोधात बसवणणा समर्थपणे उभे राहिले. वचन साहित्याच्या ध्येय किंवा प्रयोजनाविषयी डॉ. शिवलिंगप्पा भंडारी लिहितात, “वैदिक संस्कृतीची मगरमिठी असतानाही म. बसवेश्वरांनी शरणांना एकत्र करून जातिनिवारणासाठी क्रांतीचे रणशिंग फुंकले. त्यासाठी त्यांना लिंगधारणा हा एक अपरिहार्य उपाय वाटला. त्यातूनच दीनदलित लोकांमध्ये आत्मविश्वास जागला व न्यूनगंड दूर होऊन त्यांच्या मनपरिवर्तनास प्रोत्साहन मिळाले. म. बसवेश्वरांच्या ह्या लिंगतत्त्वामूळे केवळ जातीयताच नव्हे, तर सर्व सूतके नाहीशी होण्यास मदत झाली.” (डॉ. शिवलिंग आय भंडारी, अनु. प्रा. आर. एम. करडीगुद्दी, ‘वचन संस्कृतीचे मूळ ध्येय : जातिविनाश व समानता’ बसवपथ (संपा. बाळासाहेब पाटील) डिसें. २०११, पृ. ०३.) देह हेच देवालय माणून बसवणणांनी इष्टलिंगाची संकल्पना मांडली. इष्टलिंगाची वैज्ञानिकता वचनकारांनी व आधुनिक अभ्यासकांनी विशद केली आहे.

वैदिक, पुरोहितशाहीला विरोध करून समतावादी नव समाज निर्माण करणे हे एक वचनांच्या निर्मितीचे महत्त्वाचे प्रयोजन होते. कायक, स्वर्ग-नरक या संदर्भात वचनकारांनी वचनातून जे काही विचार मांडले त्यावरून साहित्याची भूमिका आपणास लक्षात येते. जात, धर्म ही मानवनिर्मित आहे. अखिल मानवजात समान आहे. या विचाराची पेरणी शरणांनी विचार कृतीतून पेरली. एवढेच नव्हे; तर एका कनिष्ठ, शूद्र समजला जाणाऱ्या अल्लमप्रभूंना बसवणणांनी अनुभव मंटपाचे अध्यक्ष केले. हे देखील त्यांचे एक क्रांतिकारी पाऊल होते. व्यवस्थेच्या विरोधात बंड पुकारून विवेकनिष्ठ समाज पृथ्वीतलावर निर्माण झाला पाहिजे, हे वचन साहित्याचे, शरणांच्या आंदोलनाचे महत्त्वाचे प्रयोजन होते.

तत्कालीन परिस्थिती व वचन साहित्य :

महात्मा बसवणणांची वचनक्रांती ही बाराव्या शतकातील आहे. या काळात परिवर्तनवादी व सुधारणावादी कार्य करण्यासाठी परिस्थिती अनुकूल नव्हती. आजच्या

सारखे शिक्षण नव्हते. पोलिस स्टेशन, कायदा हे काहीही नव्हते. त्या-त्या परिसरातील राजे, श्रीमंत व्यक्ती हेच त्या भागातले प्रमुख होते. एका अर्थाने हुकूमशाहीवृत्तीच होती. भारतातील काही ठिकाणी मुस्लीमांचे आक्रमण चालू होते. मातृभाषेपेक्षा संस्कृतभाषेला प्राधान्य होते. व्रत वैकल्यामुळे समाजाचे अधःपतन होत होते. अशा अनिष्ट रूढी परंपरेला शह देण्यासाठी शरणांनी वचन साहित्याच्या माध्यमातून आंदोलन सुरू केले. बसवयुग हा वचनांचा सुवर्णकाळ होता. निःस्वार्थपणे अनक शरण-शरणी या आंदोलनात सहभागी होत होते. भारताच्या इतिहासात ही मोठी क्रांती होती. ज्या काळात भक्तीचे अवडंबर व भोंदू साधूंची संख्या वाढली होती. अशा काळात वचन साहित्याची निर्मिती झाली. वचन साहित्य हे स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, सामाजिक न्याय व व्यक्तिस्वातंत्र्याचे पुरस्कार करणारे होते. समाज सुखी, आनंदी झाला पाहिजे. जागृत होऊन कुठल्याही विधी व परंपरेकडे वस्तुनिष्ठपणे समाजाला पाहता आले पाहिजे. यासाठीच शरणांनी लेखणी चालविली.

बसवकालीन सामाजिक, धार्मिक, राजकीय परिस्थिती अत्यंत दयनीय होती. हिंदू धर्म, मठ, मंदिर शोषणाचे केंद्रच बनले होते. ब्राह्मणांचे वर्चस्व होते. वर्णव्यवस्था जागोजागी होती. पारंपरिक व्यवसायाला अधिक महत्त्व होते. आजही आहे. अशा परिस्थितीतल्या काळात बसवणांनी व्यवसाय स्वातंत्र्याचा पुरस्कार केला. अज्ञान व अंधश्रद्धेमूळे समाजात एकप्रकारे भीतीचे वातावरण निर्माण झाले होते. तेव्हा बाराव्या शतकातील शरण-शरणींनी वचनाद्वारे विज्ञानाचा पुरस्कार केले. बसवणांनी 'कायक वे कैलास' चा मंत्र दिला. श्रम हीच पूजा असल्याचे सांगितले. हा कुणाचा हा कुणाचा असे न म्हणता हा आमूचा हा आमूचा असे म्हणायला बसवणांनी सांगितले. एखादा विचार सांगणे सोपे, पण आचरणात आणणे अवघड असते. बसवणा व तत्कालीन अनुयायांनी आचरणाला स्वतःपासून सुरूवात केले.

वचन साहित्य व तत्कालीन इतर भाषेतील साहित्य :

प्राचीन काळातील ग्रंथिक भाषा संस्कृत होती. मध्ययुगीन काळात महात्मा बसवण्णा व त्यांच्या अनुयायांनी कन्नड मातृभाषेचा स्वीकार करून वचन साहित्याची निर्मित केली. महात्मा बसवण्णा, अल्लमप्रभू, चन्नबसवण्णा, सिद्धराम, महादेवीयक्का, मधुवरस, हडपद अप्पण्णा, अंबिगार चौडय्या, आय्दक्की मारय्या, मडिवाल (धोबी) माचय्या, मोळगे मारय्या, तुरगाही रामण्णा, उरिलिंग पेद्दी, डोहर कक्कय्या, निलाबिक, नागाबिका, हडपद लिंगम्मा असे असंख्ये नाव सांगता येतील. हे सर्व बसवकालीन रचनाकार आहेत. या सर्व वचनकारांनी कायकालाच प्रमाण मानले. एकेश्वरवादाचा पुरस्कार करून मूर्तिपूजेला विरोध केले. तीर्थयात्रा व मंदिर संस्कृतीचे खंडण केले. या सर्व वचनकारांनी लाखो वचने लिहिली. असल्याचे सांगितले जाते. पण आज ती सर्व वचने उपलब्ध नाहीत. जी वचने उपलब्ध आहेत ज्या वचनांचा इतर भाषेत अनुवाद करण्यात आला. ती सर्व वचने वाचल्यानंतर वाचक खरोखरच अंतर्मुख होतो.

मध्ययुगीन भारतात शरण साहित्याच्या शंभर वर्षानंतर इतर संतांनीही लोकवाणीत लेखन केले. गुजरातमधील नरसी मेहता, महाराष्ट्रातील संत नामदेव, संत ज्ञानेश्वर, संत चोखामेळा, संत जनाबाई, संत मुक्ताबाई, संत सावतामाळी, गोरा कुंभार, नरहरी सोनार, सेना न्हावी, कर्ममेळा आदी तेराव्या व चौदाव्या शतकातील संतांचा उल्लेख करता येईल. महाराष्ट्रातील यादवकाळ भक्तिआंदोलनाचा काळ म्हणून ओळखला जातो. उत्तर भारतातील तुलसीदासाचे रामचरित्रमानस, कबीरांचे दोहे, मीराबाईचे साहित्य, सतराव्या शतकातील संत तुकाराम, सोळ्याव्या शतकातील संत एकनाथ, समर्थ संप्रदायातील समर्थ रामदास, वीरशैव मराठी संप्रदायातील मन्मथस्वामी, सुफी संप्रदायातील शेख महमद, दत्त संप्रदायातील सरस्वती गंगाधर यांचेही साहित्य उल्लेखनीय आहे. पंजाब, तामिळनाडू, आंध्रप्रदेश, केरळ अशा इतरही राज्यात संतांनी साहित्य लिहिले.

ओवी, अभंग, दोहे, पद, वचन श्लोक, भारूड, आरती इत्यादी रचना प्रकाराच्या आधारे संतांनी साहित्याची रचना केली. या सर्वच संतांनी आपल्या साहित्यातून

जीवनमूल्यांचा पुरस्कार केला. भक्ती आणि माणूस हे त्यांच्या साहित्याच्या केंद्रस्थानी होते. मध्ययुगीन काळात आजच्या सारखी प्रसारमाध्यमे नसताना संतांनी प्रबोधनाची पताका खांद्यावर घेऊन अखंडपणे भ्रमंती केली. विविध संप्रदायातील संतांनी लेखणीच्या माध्यमातून मानवतावादाचा पुरस्कार केला. त्यामूळे हे साहित्य आजही प्रासंगिक वाटते.

वचन साहित्याची वैशिष्ट्ये :

वचन साहित्य अखिल मानव जातीच्या उद्वारासाठी निर्माण झालेलं वैश्विक साहित्य आहे. कारण या साहित्यात पूर्णपणे मानवी मूल्यांचा आविष्कार आहे. हे साहित्य कर्नाटकातील मातृभाषा असलेल्या कानडी भाषेत लिहिलेले असल्यामूळे विसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धापर्यंत इतरत्र जाऊ शकले नाही. आज विविध भाषेत वचनांचा अनुवाद होत आहे. त्यामूळे अभ्यासकांपर्यंत हे साहित्य पोहचलेले आहे. वचन साहित्यात जसे विचार आहेत तसे साहित्यिक गुणही आहेत. मध्ययुगीन काळात ज्या-ज्या संतांनी लेखन केले. त्या संतांच्या प्रत्येक कवितेच्या शेवटच्या ओळीत त्यांची नाममुद्रा आलेली आहे. वचन साहित्यात मात्र स्वतःची नाममुद्रा नाही; तर गुरूची नाममुद्रा आहे.

वचन साहित्य गद्य पद्य मिश्रित साहित्य असले तरी भावगीताप्रमाणे गाताही येते. कानडी वचनाबरोबरच मराठीत अनुवादीत वचनाचे गायकही महाराष्ट्रातील सीमाभागात आढळून येतात. बहुतांश मध्ययुगातील संतांनी महाभारत, रामायण आदी संस्कृत ग्रंथांच्या आधारे प्राकृतमध्ये लेखन केले आहे. वचन साहित्यात मात्र याचा प्रत्यय नाही. आत्मानुभव व लोकानुभव याचा प्रत्यय वचन साहित्यात येतो. विद्वता असूनही विद्वतेचं प्रदर्शन वचन साहित्यात नाही. सहज सुलभता हे वचन साहित्याचे प्रधान वैशिष्ट्य आहे. कायक, दासोह, एकेश्वरवाद, स्वातंत्र्य, समता, मनशुद्धी, जातिनिर्मूलन, अंधश्रद्धा निर्मूलन, इष्टलिंग आदी विषय वचन साहित्याच्या केंद्रस्थानी आहेत. बहुतांश वचने मुक्तछंदात आहेत. शब्द, ओळी, व्याकरणापेक्षा, भाव, ज्ञान व मूल्यात्मकतेवर वचनकारांचा अधिक भर होता. अभिव्यक्ती

स्वातंत्र्याचा एक आदर्श पाठ म्हणून वचन साहित्याकडे पाहता येईल. वचनकारानी चार्तुवर्ण्य व्यवस्थेला मूठमाती दिली. स्वर्ग-नरक, पाप-पुण्य, ज्योतिष, विषमता आदीला वचन साहित्याच्या माध्यमातून छेद देण्यात आला.

कन्नड भाषेबरोबरच इतर भाषेतही वचन साहित्यावर बोलणारे व्याख्याते, प्रवचनकार, गायक, नाटककार निर्माण झाले आहेत. वचन साहित्यावर महाराष्ट्रात मोठ्या प्रमाणात शिबिरे देखील होत आहेत. त्यामूळे वचन साहित्याचा परिचय सर्वत्र होत आहे.

शरण साहित्य एकमेव असे साहित्य आहे की ज्या साहित्यात महिला वचनकारांची संख्या अधिक प्रमाणात पाहायला मिळते. बाराव्या शतकात स्थापिलेल्या अनुभव मंटपात अभिव्यक्ती व लेखन स्वातंत्र्य महिलांना देण्यात आले होते. त्यामूळे महिलांनी वैशिष्ट्यपूर्ण अशा साहित्याची निर्मिती केली.

हक्क आणि कर्तव्य यांचं पारड जीवनात वचनकारांनी समान ठेवल्यामूळे वचन साहित्य प्रेरणादायी, क्रांतिकारी व वंदनीय ठरले आहे. महात्मा बसवण्णा व त्यांच्या अनुयायांचे कार्य 'न भूतो न भविष्यति' अशाच स्वरूपाचे आहे. असे सांगितले जाते की, बिज्जल राजा व शरण यांच्यात संघर्ष झाला. असंख्य वचने जाळण्यात आली, त्याकाळी वचन साहित्य लपवून ठेवून संरक्षण केले. चारशे ते पाचशे वर्षे वचन साहित्य अज्ञात राहिले. कालांतराने निष्ठावंतांनी, बसवप्रेमींनी वचन साहित्याचा शोध सुरू केला. वाचकांपासून दूर असलेले वचन साहित्य संशोधकांमूळे लोकापर्यंत पोहचले. बाराव्या शतकात वचन साहित्याचे विविध भाषेत भाषांतर झाले असते तर हे साहित्य ललित साहित्यात जागतिक दर्जाचे एक महत्त्वाचे साहित्य झाले असते. कर्नाटक सोडून इतर राज्यात व देशात या साहित्याचा प्रचार व प्रसार करण्यासाठी आठशे वर्षांचा कालखंड गेला. आधुनिक काळात डॉ. फ. गु. हळकट्टी सारख्या अभ्यासकांनी आपले आयुष्यच वचनाच्या शोधासाठी टाकले. प्रेस मासिक (शिवानुभव) चालू करून हळकट्टी यांनी वचनभांडार लोकापर्यंत नेऊन ठेवले.

एकविसाव्या शतकात अर्थ आणि काम या पुमर्थनिष्ठांनाच लोक अधिक महत्त्व देत आहेत. सर्व मूल्य पायदळी तुडवून लोक पुढे जात आहेत. तंत्रज्ञान वाढले असले तरी अंधश्रद्धा मात्र कमी झाली नाही. चंगळवाद, व्यसनाधिनता, बलात्कार, दलितांवर होणारे अन्याय व अत्याचार, प्रामाणिकतेचा अभाव, पर्यावरणाचा असमतोल, छुपा जातियवाद, मानसिक ताण-तणाव यामूळे आज समाज हतबल झाला आहे. भौतिक साधनं वाढली मात्र संस्कारापासून पिढी दूर झाली. त्यामूळे समृद्धता, समाधान, शांती कुटूंबात नांदताना दिसत नाही. या सर्व गोष्टींवर एक रामबाण उपाय म्हणून वचन साहित्याकडे पाहायला हवे. सुजलाम, सुफलाम भारतासाठी आवश्यक असलेले सर्व गुण व विशेष वचन साहित्यात आहेत. लक्कम्मा, बसवण्णा यासारख्या वचनकारांचे साहित्य व चरित्र पाहिल्यास मानवतावादी व समतावादी दृष्टिकोणाची प्रचिती येते. सर्वधर्मसमभाव व आनंदी जीवन हे वचन साहित्याचे बलस्थाने आहेत. या दृष्टीने वचन साहित्य हे जीवन साहित्य वाटते.

प्रकरण तिसरे

मराठीत अनुवादित कन्नड वचन साहित्य

● कन्नड वचन साहित्याची परंपरा :

कर्नाटकातील कानडी भाषेत लिहिल्या गेलेल्या वचन साहित्याची परंपरा अतिशय समृद्ध आहे. वैचारिक व सांस्कृतिक धन म्हणून या साहित्याकडे पाहिजे जाते. वचन साहित्य हा रचना प्रकार बाराव्या शतकापूर्वी अस्तित्वात होता का? या संबंधी मात्र अभ्यासकांमध्ये एकमत नाही. असे असले तरी बसवणांनी स्थापन केलेल्या अनुभवमंटपाद्वारे वचन साहित्य निर्माण झाले. हे नाकारता येत नाही. वचन साहित्य आणि अनुभवमंटप या एकाच नाण्यांच्या दोन बाजू आहेत. त्यामुळे वचन साहित्य हा रचना प्रकार प्रभाविपणे जो निर्माण झाला किंवा लोकप्रिय झाला त्यास केवळ महात्मा बसवणा कारणीभूत आहेत. बाराव्या शतकात लोकभाषेत बसवादी शरणांनी अनुभूतीतून, चर्चेतून व निरीक्षणातून, चिंतनातून वचनांची निर्मिती केली. महात्मा बसवणांच्या काळात १९८ वचनकार आणि ३३ वचनकर्तींनी लेखन केल्याचे सांगितले जाते. सर्वसाधारणपणे चौदा हजार ते पंधरा हजार च्या दरम्यान त्या काळात वचनांची संख्या होती. खरं पाहिले तर वचनांची संख्या फार मोठी असावी. जेव्हा कल्याणक्रांती झाली तेव्हा अनेक वचने सुरक्षित ठेवण्यात नष्ट झाली. नंतरच्या काळात काही वचन मिळाली नाहीत. बाराव्या शतकापासून ते पंधराव्या शतकापर्यंत वचने लिहिली गेली. वचन साहित्याच्या दृष्टीने हा काळ सुवर्णकाळ होता.

बाराव्या शतकापासून ते एकोणिसाव्या शतकापर्यंत जे वचन साहित्य निर्माण झाले त्याची संख्या एकवीस हजारच्या जवळपास असल्याचे अभ्यासकांची नोंदवून ठेवले. बाराव्या शतकातील वचनाचा आधार घेऊन नंतरच्या काळात कर्नाटक सीमाभागातील प्रांतात व कर्नाटकात रचना प्रकार बदलून द्विपदी, षटपदी व पुरान, अभंगाद्वारे बसवणांशी निगडित मोठ्या प्रमाणात लेखन झाले.

वचनावरची समीक्षा, प्रचार आणि प्रसार कर्नाटकात विसाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात सुरू झाली. विसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात मराठीतही वचन साहित्यावरचे संशोधन झाले. मराठी, हिंदी, इंग्रजीत वचनांचा अनुवाद झाल्यामूळे हे साहित्य लोकांपर्यंत पोहचले. आज महाराष्ट्र, तेलंगणा, तामिळनाडू व इतरही काही राज्यांत वचन साहित्याचा अभ्यास निष्ठेने केला जात आहे. आधुनिक काळातील वचन साहित्याचे श्रेय खरे तर डॉ. फ. गु. हळकट्टी यांच्याकडे जाते. यांनी हस्तप्रति व ताडपत्रावरील शरणांची वचने 'शिवानुभ' नियतकालिकेतून प्रकाशित केले. त्यानंतर त्यांनी 'वचनशास्त्र सार' या नावाने तीन भाग संकलित केले. श्री बी. डी. जत्ती व कर्नाटक शासनाने अनुवादाशी निगडित असंख्य वचने प्रकाशित केली. आज श्री अरविंद जत्ती भारतातील विविध राज्यांत वचन साहित्य पोहचविण्यासाठी अनेक उपक्रम राबवित आहेत.

● **मराठीत अनुवादीत कन्नड वचन साहित्याचा विकासक्रम :**

कन्नड वचन साहित्याची निर्मिती बाराव्या शतकात झालेली असली तरी हे साहित्य मराठीत अनुवाद होण्यासाठी विसावे शतक मावळावे लागले. या शतकाच्या पूर्वार्धात नाही; तर उत्तरार्धात व्यापक प्रमाणात अनुवाद प्रक्रियेची सुरुवात सदरील साहित्याच्या बाबतीत सुरू झाली. भारतात विविध भाषा अस्तित्वात असल्या तरी बहुभाषिकांची संख्या अतिशय नगण्य आहे. चांगल्याप्रकारे लिहिणारे, वाचणारे दुभाषिक देखील बोटार मोजण्याइतकेच आहेत. मातृभाषा व्यतिरिक्त दुसरी भाषा अवगत व्हायला हवी, असे मनापासून वाटत असले तरी 'आळस' नावाच्या दुर्गुणामूळे ते अनेकांना इच्छा असूनही शक्य झाले नाही. कानडी वचन साहित्याच्या संदर्भात जो काही अनुवाद झाला. त्यास केवळ सीमाभाग कारणीभूत आहे. सीमाभागात दोन राज्यांच्या 'रोटीबेटी व्यवहार' व उद्योग देखील होत असतात. त्यामूळे संस्कृतीची व भाषेची देवाणघेवाण होत असते. मराठी व कानडी अभ्यासकांचा अनुबंध लहानपणापासून सीमाभागात दोन्ही भाषेशी असल्यामूळे अनुवाद

सहजपणे व प्रभावीपणे झालेले आढळून येते. यातील बहुतांश अनुवादक लिंगायत किंवा बसवण्यांचे अनुयायी आहेत. बसवण्यांचा क्रांतिकारी, मानवतावादी व संस्कारसंपन्न विचार लोकापर्यंत पोहचाने या तळमळीतून मराठीत अनुवाद झाला. हे साहित्य समाजात पोहचण्यासाठी एकविसावे शतकच उजडावे लागले.

१. जयदेवी ताई लिंगाडे :

जयदेवी लिंगाडे या कन्नड वचन मराठीत अनुवादित करणाऱ्या पहिल्या अनुवादिका होत. वचन साहित्याचा परिचय त्या काळात प्रकाशकानाही जास्त नव्हता. त्यामूळे जयदेवीताईनी स्वतः 'कन्नड कोटी' प्रकाशन संस्थेची स्थापन करून वचन साहित्य प्रकाशित केले. महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने प्रकाशित केलेल्या 'शून्य संपादने' या ग्रंथाचा मराठी अनुवाद देखील जयदेवीताईनेच केला.

जयदेवीताईच्या नावावर सिद्धलिंगवाणी, सिद्धवाणी, श्री सिद्धरामांची त्रिविधी, जयगीत, महायोगिनी अक्कामहादेवी, बसवदर्शन, समृद्ध कर्नाटकाची रूपरेषा, बसव वचनामृत इत्यादी असंख्य ग्रंथ आहेत. जयदेवीताईचा 'सिद्धवाणी' हा ग्रंथ १९५३ साली प्रकाशित झाला. या ग्रंथात शिवयोगी सिद्धरामेश्वरांच्या कन्नड वचनांचा मराठीत त्यांनी अनुवाद केलेला आहे. मूळात जयदेवीताईचा जन्म इ. स. १९१२ मध्ये सोलापूरमधील मडकी घराण्यात झाला होता. त्यामूळे लहानपणापासून सिद्धरामेश्वरांच्या वचनांचा प्रभाव त्यांच्यावर होता. सिद्धरामेश्वर बसवकालीन वचनकार होत. सोलापूर येथे त्यांचे भव्य मंदिर आहे. नव्हे तर सोलापूरचे आराध्य दैवत म्हणून सिद्धरामेश्वराकडे पाहिजे जाते.

'सिद्धवाणी' या ग्रंथात शिवयोगी सिद्धरामेश्वरांच्या निवडक वचनांचा समावेश आहे. महाराष्ट्र बसव परिषद भालकी च्यावतीने सप्टेंबर २०१४ साली या ग्रंथाचे

पुनर्प्रकाशन करण्यात आले. या ६३ वचनांचा अनुवाद आहे. ४० पृष्ठांचा हा ग्रंथ मुळात वाचनीय आहे. अनुवादीत कन्नड वचन व सारांश असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे.

इ. स. १९५४ मध्ये जयदेवीताई लिगाडे यांचा ‘बसवदर्शन’ नावाचा ग्रंथ प्रकाशित झाला. यात महात्मा बसवेश्वरांच्या वचनांचा मराठी अनुवाद आहे. त्यानंतर एका वर्षात इ. स. १९५५ साली त्यांचा अक्कामहादेवी यांच्या वचनांचा अनुवाद ‘महायोगिनी’ या नावाने प्रसिद्ध झाला. यात अक्कामहादेवीच्या १०० वचनांचा अनुवाद जयदेवीताईनी केला आहे. ‘बसवदर्शन’ ग्रंथात १०१ वचनांचा अनुवाद केलेला आहे. १९५८ साली ‘श्री सिद्धरामांची त्रिविधी’ ग्रंथ प्रकाशित झाला. हा देखील ग्रंथ ‘महाराष्ट्र बसव परिषदेच्यावतीने नोव्हें-२००९ साली प्रकाशित करण्यात आला. इ. स. १९६८ साली ‘बसव वचनमृत’ महात्मा बसवण्णांच्या १०८ वचनांचा अनुवाद ग्रंथ प्रकाशित झाला. १९७२ साली ताईचा ‘सिद्धलिंगवाणी’ हा ग्रंथ प्रकाशित झाला. यात १०८ वचनांचा समावेश आहे. हाही ग्रंथ हिरेमठ संस्थान भालकीच्यावतीने (महाराष्ट्र बसव परिषद) सप्टें २०१४ साली प्रकाशित झाला. याशिवाय इतरही अप्रकाशित साहित्य जयदेवीताई लिगाडे यांचे असल्याचे सांगितले जाते. एकंदरीत त्यांच्या निःस्वार्थ लेखनाचा आवाका लक्षात घेऊन धारवाडच्या कर्नाटक विद्यापीठाने डी.लिट. पदवी प्रदान करून त्यांचा गौरव केला.

इ. स. २२ एप्रिल २०१४ साली संपादक राजू जुबरे यांनी परम पूज्य श्री. डॉ. बसवलिंग पट्टदेवरूपांच्या मार्गदर्शनाखाली ‘वचन दीप्ती’ नावाचा ४७० पृष्ठांचा ग्रंथ प्रकाशित केला. हा ग्रंथही महाराष्ट्र बसव परिषद हिरेमठ संस्थान भालकीच्यावतीने प्रकाशित करण्यात आला. डॉ. जयदेवीताई लिगाडे यांच्या वचनानुवादाचे हे संकलन कौतुकास्पद आहे. अभ्यासकांसाठी एक मोठे धन आहे. बसवण्णा (३७९), अक्कमहादेवी (११०), अल्लमप्रभु (३४६), चेत्रबसवण्णा (१२८), सिद्धरामेश्वर (५१९), मडिवाळ माचिदेव (६०), मुक्तायक्का (२१), हडपद अप्पण्णा (१९), सोड्डळ बाचरस (१५), अक्कनागम्मा (०८), डोहर कक्कया (०४), एकांत रामय्या (०२), मोळगी मारय्या (०५),

मेदार केतय्या (०२), शंकर दासिमय्या (०२), घटीवाळय्या (०२), किन्नारी ब्रह्मय्या (०१) व तोंटद सिद्धलिंग शिवयोगी (१०५) असे एकूण १७२८ कन्नड वचनांचा मराठीत अनुवाद एकत्रित या ग्रंथात वाचायला मिळतो. जयदेवीताईंच्या अनुवादित वचनांचा संकलित ग्रंथ अभ्यासकांसाठी महत्त्वपूर्ण आहे.

डॉ. लिगाडे यांनी जो वचन साहित्याच्या अनुवादाची परंपरा मराठीत सुरूवात केली. त्यास त्यांची सेवाभावीवृत्ती व श्रद्धा कारणीभूत आहे. “लि. डॉ. जयदेवीताई लिगाडे हे द्वैभाषिक व्यासंगी अभ्यासक होत्या. त्यांची बसवतत्त्वावर अपार निष्ठा होती. बसवादी शरणांचे विचार मराठी भाषिकांना परिचित करून देण्याचा पहिला मान जयदेवीताईंनाच जातो. त्यांनी अनेक कन्नड ग्रंथांचे मराठी अनुवाद करून मराठी साहित्य क्षेत्र समृद्ध केले आहे. ‘वचन दीप्ती’ या ग्रंथात त्यांनी अनुवादीत केलेल्या विविध ग्रंथातील वचनांचे संकलन केले आहे. त्यांची गेय व सुबोध भाषा मराठी मनाला भिडते.” (संपादक राजू ब. जुबरे, प्रकाशक, महाराष्ट्र बसव परिषद, हिरेमठ संस्थान, भालकी, वचन दीप्ती, २०१४, पृ. iv) डॉ. लिगाडे यांनी खऱ्या अर्थाने कन्नड वचन मराठीत अनुवाद करून मराठी साहित्य समृद्ध केले. कर्नाटकातील शरण साहित्याची ओळख महाराष्ट्रातील अभ्यासकांना व अनुयायांना त्यांच्यामूळेच झाली. यांच्या अनुवादापासून प्रेरणा घेऊन पुढे काही अभ्यासकांनी वचनांच्या अनुवादास प्रारंभ केला. दोन्ही भाषेवर डॉ. लिगाडे यांचे प्रभुत्व असल्यामूळे त्यांना हे कार्य सहजपणे करता आले. अनुवादांसाठी केवळ प्रभुत्व असूनही चालत नाही. तर तळमळ देखील हवी.

२. शशिकलाताई मडकी :

शशिकला राजशेखर मडकी या जयदेवीताई लिगाडे यांच्या कन्या होत. इ. स. १९७० पासून ते २००५ पर्यंत पस्तीस वर्षात जवळपास तीस ते पस्तीस ग्रंथांचे लेखन शशिकलाताईंनी केले. त्यात आत्मचरित्र, काव्यसंग्रह व अनुवादाचा समावेश आहे.

‘स्मृतिगंध सहजीवनाचा’ हे त्यांचं आत्मचरित्र प्रेरणादायी आहे. मराठी व कन्नड या दोन्ही भाषेत त्यांनी लेखन केले. त्यातील काही ग्रंथांच्या दोन ते चार आवृत्त्या निघाल्या आहेत. लिंगायत धर्मदर्पण, बसवेश्वर पूजावृत, विश्वविभूती बसवण्णा, देवपूजा विधान, सहज शिवयोग, सिद्धयोग वचन अंत्यदृष्टी, इष्टलिंगव्रत, म. बसवेश्वर, डॉ. आंबेडकर हे अनुवादित ग्रंथ असून. सिद्धराम वचनसुधा, सिद्धराम वचनमृत, सिद्धराम वचनांजली, बसववाणी, सुवर्ण दांपत्य या ग्रंथात कानडी वचनांचा मराठीत अनुवाद त्यांनी केला आहे. यांच्या संदर्भात पूज्य श्री डॉ. बसवलिंग पट्टदेवरू लिहितात, “शशिकलाताईना अनेक प्रशस्ती व सन्मान प्राप्त झालेले आहेत. परंतु अशा प्रशस्ती व सन्मानातुळे त्या मोठ्या झालेल्या नाहीत. तर त्यांच्या कार्याने त्या मोठ्या झालेल्या आहेत. शशिकलाताई म्हणजे आम्हा सर्वांची मौल्यवान ठेव आहे. बसव धर्माची खरी संपत्ती आहे. त्या डॉ. जयदेवी लिगाडे यांच्या समर्थ उत्तराधिकारी आहेत. बीजापासून तयार झालेल्या वृक्षामध्ये त्या बीजाचेच गुणधर्म असल्याप्रमाणे धान्यापासून तयार झालेल्या पिकामध्ये धान्याचेच गुणधर्म असल्याप्रमाणे, मातेच्या उदरातून जन्मलेल्या अपत्यामध्ये मातेची गुणवैशिष्ट्ये असल्याप्रमाणे जयदेवीताई यांच्यातील गुणसंपन्नता शशिकलाताई यांच्यात अनुस्युत आहे.” (डॉ. बसवलिंग पट्टदेवरू, संदेश, क्रांति-गंगोत्री अक्कानागांबिका, श्रीमती शशिकला रा. मडकी, बसवधर्म प्रसार संस्था, हिरेमठ संस्थान भालकी, जि. बिदर, कर्नाटक.) लेखनाचे संस्कार शशिकलाताईंवर आईमूळेच झाले. घरात अनुवाद व शरण संस्कृतीचे वातावरण होते. त्यामूळे शशिकलाताईंनी सर्वच लेखन एकनिष्ठतेने केले आहे. मराठी व कन्नड अशा अनेक दैनिक व नियतकालिकेतून अनुवादासंबंधी त्यांचे लेख व साहित्य प्रकाशित झाले आहे.

‘लिंगायत धर्मदर्पण’ हा ग्रंथ लिंगायत तत्त्वांच्या २९ विषावर भाष्य करणारा अनुवादित ग्रंथ आहे. ‘इष्टलिंग व्रत’ हा ग्रंथ गिरीजादेवी कस्तूर यांचा असून १९८५ साली या ग्रंथाचा अनुवाद ताईंनी केला. ८५ पानांचा हा ग्रंथ आहे. इष्टलिंगाची कल्पना

अस्तित्वात आणून महात्मा बसवणांनी बाराव्या शतकात एकेश्वरवादाचा पुरस्कार केला. या संदर्भात विस्ताराने सदरील ग्रंथात विवेचन आले आहे.

इ. स. १९९५ साली शशिकलाताई मडकी यांचा ‘सुवर्ण-दांपत्य’ हा वचन साहित्यावर आधारित अनुवादपर ग्रंथ प्रकाशित झाला. महात्मा बसवेश्वर, बसवेश्वरांची पत्नी गंगाबिका, निलांबिका, बहीण अक्कानागम्मा, सिद्धरामेश्वर, अक्कामहादेवी, चन्नबसवण्णा, अल्लमप्रभू अशा एकतीस शरणांच्या निवडक कन्नड वचनांचा मराठीत अनुवाद करून ताईनी ग्रंथ रूपाने प्रकाशित केला. यासंबंधी अभ्यासिका प्रा. डॉ. शोभा कराळे लिहितात, “या छोट्या पुस्तकामूळे ही बहुमूल्य वचने सहजपणे उपलब्ध झाली आहेत. त्यावरून कन्नड साहित्याचा जवळून परिचय मराठीकारांना होतो. ही खरोखरच स्तुत्य अशी बाब आहे. या वचनांचा हा भावानुवाद मनाला भावतो. सौ. ताईचे हे मराठी लेखन म्हणजे मराठी साहित्याला मिळालेले वरदान असून त्यात निश्चितच भर पडली आहे. हा मराठी भावानुवाद वाचल्यावर मूळ कन्नड वचनाचा सहजपणे अर्थबोध होतो. हेच याचे वैशिष्ट्य होय.” (डॉ. शोभा धर्मराज कराळे, शशिकलाताई मडकी : व्यक्ती आणि वाङ्मय, प्रकाशक, राजेंद्र मायनाळ, अध्यक्ष आंतरराष्ट्रीय प्रार्थना योग मंडळ, सोलापूर, पृ. ६६.) मराठी कन्नड वचनांचा विशेषतः मराठी अभ्यासकांसाठी एक सेतूच श्रीमती लिगाडे व श्रीमती मडकी यांनी बांधला. अगदी सुरुवातीचा काळात मराठी अभ्यासकांची अवस्था डोळे असून आंधळे आम्ही अशी झाली होती. कारण वचन साहित्य मराठी भाषेत अनुवादित झाले नव्हते. अशा काळात वाचकांची भूक या माय-लेकीने भागविली. हे वचन साहित्याच्या अभ्यासकांना कधीच विसरता येणार नाही.

‘बसव वचन सौरभ’ हा ग्रंथ ५८ पृष्ठांचा असून यात महात्मा बसवणांच्या तेहतीस कन्नड वचनांचा ताईनी मराठीत अनुवाद केला. यामागची प्रेरणा त्यांनी आपल्या पतीला दिले आहे. बसवनिष्ठा आणि पतिनिष्ठा यातून हा ग्रंथ आकारास आला असे म्हटल्यास चुकीचे ठरणार नाही. ताईचा ‘वचनसुधा’ हा ग्रंथ अनुवादामध्ये वैशिष्ट्यपूर्ण

असा भर घालणारा आहे. अक्कमहादेवी यांची ३६, सिद्धरामेश्वरांची ३३ व महात्मा बसवण्णांची ४८ अशा एकूण ११७ कन्नड वचनांचा मराठीत अनुवाद या ग्रंथात वाचायला मिळतो. हा शब्दानुवाद आहे. “या छोट्या पुस्तिकेतून वचन साहित्याचा प्रसार होण्यास निश्चितच मदत झाली आहे. त्यामुळे सौ. ताईच्या या कामाचेही कौतुकच करावे लागेल. कन्नड उच्चार मराठीत लिहिताना कुठेही व्याकरणदृष्ट्या चुका आढळत नाहीत की, ह्रस्व, दीर्घांच्या चुका दिसत नाही. यावरून सौ. ताईचे मराठी भाषेवरील प्रभुत्वही सिद्ध होते.” (तत्रैव, पृ. ६७.) ताईचा दोन्ही भाषेशी लहानपणापासून जवळीकता असल्यामुळे वचनांचा अनुवाद अचूक, वाचनीय बनला आहे. आज आपण बहुतांश महिला पूजा — पाठामध्ये किंवा टी. व्ही. संस्कृतीमध्ये अधिक गुंतलेले दिसतात. लेखन व वाचन जणू आपला धर्मच नाही असे काही स्त्रीयांना वाटते. श्रीमती शशिकलाताईचे लेखन अशा स्त्रीयांसाठी प्रेरणादायी ठरणार यात तीळमात्र शंका नाही. लेखनात व चिंतनात कुठलीच धरसोड वृत्ती नाही. जे आहे ते कृतज्ञतेने, निष्ठेने; वचनांचा सूक्ष्मपणे अवलोकन करून ताईने मराठीत अनुवाद केले. त्यामुळे त्यांचा अनुवाद ओघवत्या भाषेत व प्रासादिक झालेला आहे.

३. प्रा. शालिनीताई दोडमणी :

वचनांच्या अनुवादामध्ये प्रा. शालिनीताई दोडमणी यांचे फार मोठे योगदान आहे. ज्याप्रमाणे एखाद्या देव्हाऱ्यातील पणती अखंडपणे तेवत आतील गाभारा प्रकाशमन करते. त्याप्रमाणे दोडमणी सातत्याने अनुवादाच्या क्षेत्रात कार्य करीत आहेत. त्यामुळे बसवण्णांचे विचार मराठी भाषिकापर्यंत पोहचण्यास अधिक मदत झाली. प्रा. शरणी शालिनी श्रीशैल दोडमणी या सरकारी सरस्वती मुलींचे पदवीपूर्व कॉलेज, शहापूर, बेळगाव येथे कार्यरत आहेत. त्यांची बहुतांश ग्रंथ महाराष्ट्र बसव परिषद, भालकी व पती श्रीशैल सोमलिंग दोडमणी यांनी प्रकाशित केले आहेत. वचनांच्या अनुवादासंबंधी प्रा. शालिनीताईनी जो त्याग केला त्याविषयी ‘शरण संदेश’ या दोडमणी यांच्या ग्रंथाच्या मलपृष्ठावर पूज्य श्री डॉ.

बसवलिंग पट्टदेवरू लिहितात, “शरणी शालिनीताई दोडमनी आमच्या खूप मोठी संपत्ती आहेत. बसवतत्त्वाची खूप संपदा आहे. सहजता हेच त्यांचे जीवन आहे. तीस-पस्तीस वर्षांपासून बसवतत्त्वाच्या वचनसाहित्याची सेवा करीत आहेत. शरण साहित्य संस्कृतीला त्यांनी स्वतःला समर्पण केले आहे. कन्नड साहित्यातील उत्तम ग्रंथांचा मराठी अनुवाद करून, महाराष्ट्राला बसवतत्त्वाचा परिचय करून देवून, मराठी वाचकांना ही एक अमूल्य देणगी दिली आहे. सर्व बसवभक्तावर त्यांचे हे चिर ऋणच आहे.” (डॉ. बसवलिंग पट्टदेवरू, शरण संदेश — प्रा. शालिनी दोडमणी, आ. २८-११-२०१०, मलपृष्ठ) या विधानावरून प्रा. दोडमनी यांच्या कार्याची व्याप्ती व महत्त्व आपणास लक्षात येते. शालिनीताई दोडमनी यांचे जीवनच बसवमय व अनुवादमय आहे.

‘महामानव बसवणांनी समग्र वचने’ हा दोडमणी यांचा वचन साहित्याच्या अनुवाद क्षेत्रातील एक वैशिष्ट्यपूर्ण व परिपूर्ण असा ग्रंथ आहे. इ. स. २००७ मध्ये प्रकाशित झालेल्या या ग्रंथाची पृष्ठ संख्या २२८ इतकी आहे. महात्मा बसवणांच्या उपलब्ध असलेल्या १४२६ कन्नड वचनांचा दोडमनी यांनी मराठीत अनुवाद केला. मनोगतात वचन साहित्याचे वेगळेपणही त्यांनी सांगितले. या ग्रंथात एकीकडे देवनागरी लिपीत कन्नड वचन व दुसरीकडे मराठीत त्या वचनाचा अनुवाद असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. ‘श्री गुरू बसवणांची वचने’, ‘बसवणांच्या वचनातील शिवशरण’, ‘बसवणांची निवडक वचने’, ‘चन्नबसवणांची निवडक वचने’, ‘अल्लमप्रभुंची निवडक वचने’, ‘सिद्धरामेश्वराची निवडक वचने’, ‘अक्कमहादेवीची निवडक वचने’ इत्यादी अनुवादीत ग्रंथ प्रा. दोडमणी यांच्या नावावर आहेत. ‘बसवणांच्या वचनातील शिवशरण’ या ग्रंथात ७७ वचनांचा अनुवाद त्यांनी केला आहे. ‘गीत बसवांजली’ हा देखील त्यांचा ग्रंथ वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. “कन्नड आणि मराठी दोन्ही भाषेवर प्रेम असणाऱ्या सौ. शालिनी यांनी विनूतला विश्वतत्त्वे सांगणाऱ्या श्री बसवेश्वर यांच्या जीवन आणि वचनतत्त्वांचा अमूल्य विधी रूढी-परंपरा-भाषा या बंधनातून मोकळा करून, सामान्य लोकांच्या हृदयाला स्पर्श करणारी ‘गीत

बसवांजली' निर्माण करून, मराठी बसवभक्तांच्या आणि बसव अभ्यासकांच्या कौतुकास पात्र झाल्या आहेत.” (प्रा. अ. रा. तोरो, गीत बसवांजली, सौ. शालिनी श्री शैल दोडमणी, २-५-१९९५, मलपृष्ठ) प्रा. शालिनीताई दोडमणी यांच्याविषयी एका चिकित्स अभ्यासकांनी दिलेली ही प्रतिक्रिया त्यांचे श्रेष्ठतत्त्व सिद्ध करते.

‘तुरूगाहि रामणांची वचने’ हा प्रा. शालिनीताई दोडमणी यांचा ग्रंथ महाराष्ट्र बसव परिषदेने २२ एप्रिल २०१३ साली प्रकाशित केला. रामणांचा परिचय व त्यांच्या कन्नड वचनांचा अनुवाद यात दोडमणी यांनी केला आहे. रामणांच्या वचनांचा अनुवाद उपलब्ध नव्हता. मूळ कन्नड वचन व परिचय मिळवून घेण्यासाठी दोडमणी यांनी मोठ्या प्रमाणात कष्ट केले. या ग्रंथाच्या मनोगतात अनुवादिका स्वतः लिहितात, “यांच्या वचनांना कोणीही कन्नडमधून फारशी टीका - व्याख्या न केल्यामुळे मला त्यांचा अनुवाद करण्यासाठी फार अडचणी आल्या. त्यांच्या वचनातील गुढबेडगिन वचन जास्त असल्याने त्यांचा उलगडा करण्यासाठी अनेक शरणांच्या बेडगिन वचनांचा अभ्यास करावा लागला. पशू - पालनाशी संबंधित वचनांच्यासाठी अनेक शब्दकोश आणि ग्रंथ पाहावे लागेल तुरूगाहि रामणांची गुरे राखताना मिळालेला एकांत आणि चिंतन - मनन करण्यासाठी मला माझ्या नित्यकार्यामध्ये फार अडचणी होते.” (अनुवादिका, दोडमणी यांचे मनोगत ‘तुरूगाहि रामणांची वचने, २०१३) या मनोगतातून लक्षात येते की, अनुवादकांना किती कष्ट करावे लागते. त्यामुळे अनुवाद ही एक पुनर्निर्मितीच असते असे म्हटले जाते. कायक हाच कैलास मानणाऱ्या तुरूगाहि रामणांच्या अनुवादाचे एक उदाहरण पुढीलप्रमाणे, -

“कावुदु हुदु वदुमिरिदडे होडेवुदु	राखणे, जन्मने (बांधणे) एवढेच नव्हे तर
माडणे गाण्णिन कोलहिदिदु कावुतिरलाली	बांबूची काठी धरून गायी राखणे
कावगाण्णिनाल्लि कर्मवाडी	राखण्याच्या काठीत कर्म दडले
कडुव कग्गण्णिनल्लि वर्मवडगि	बांधण्याच्या दोरीत धर्म दडले

त्रिविधवनोळकोंड गोपित बेन्निनल्लि लयवायितु

त्रिविध असलेली काठी गायीच्या पाठीत लम झाली

गोपतीनाथ विश्वेश्वर लिंगवनरियलागि' गोपतीनाथ विश्वेश्वरलिंग जाणूनीं घेताना''

(उनि, पृ. २६)

कन्नड वचन मराठीत अनुवाद करणे, तसेच मराठी वाचकांसाठी कन्नड वचन देवनागरित लिहिणे हे अतिशय कष्टाचे काम आहे. ते दोडमणी यांनी लिलया पार पाडले. मराठी कन्नड अभ्यासकांना अनुवाद कशाप्रकारे झाले आहे. हे सुद्धा या प्रयोगामुळे लक्षात येते.

याशिवाय शालिनीताई दोडमणी यांनी अंगसॉकिन लिंगतंदे, अंबिगर चोडय्या, अघवाणि हंपय्या, होन्नय्या, अजगण्णतंदे, अनामिक नाचय्या, आष्पिपेवय्या, अमुगिदेवय्या, अरिवित मारितंदे, अवसरद रेकण्णा, आदय्या (सौराष्ट), आनंदय्या, आयदक्किमादय्या, उरिलिंगदेव, उदलिंगपेद्यी, कामण्णा, केतय्या किन्नरि ब्रह्मय्या, चंदिमरस, जडेर दासिमय्या, डक्केय बोम्मण्णा, डोहर कक्कय्या, सदरय्या आदी कितीतरी कन्नड वचनकारांच्या वचनांचे अनुवाद दोडमणी यांनी केले आहे. 'वचन' नावाचा ग्रंथ डॉ. एम. एम. कलबुर्गी यांनी कन्नडमध्ये संपादन केला आहे. हाच ग्रंथ श्री शंकर पाटील व सौ. सविता नडकट्टी यांनी सर्व वचन अनुवाद करून घेवून 'वचन' नावाने संपादित केला. यात दोडमणी यांचे ४२० वचने अनुवादित उपलब्ध आहेत.

४. राजेन्द्र जिरोबे :

राजेन्द्र जिरोबे हे उदगीर येथील रहिवासी असून वचन साहित्याचे संशोधक व अनुवादक म्हणून महाराष्ट्र व कर्नाटकात त्यांची ख्याती होती. मराठी, कन्नड, उर्दू व इंग्रजी या चारही भाषेवर त्यांचे प्रभुत्व होते. या परिसरातील वाचकांना शरण साहित्याचा परिचय खऱ्या अर्थाने राजेन्द्र जिरोबे यांनीच करून दिला. 'बसवपथ' या द्वैमासिकाचे कार्यकारी

संपादक म्हणूनही त्यांनी काम केले. अनेक नियतकालिकांतून त्यांचे महात्मा बसवणांच्या परिवर्तनवादी विचाराच्या अंगाने लेख प्रकाशित झाले आहेत. आजच्या संविधान व संसदेचे काम अनुभवमंटपाद्वारे बसवणांनी कसे केले. यावरही त्यांनी सखोल चिंतन करून लेखन केले. रमजान दर्गा मूळ कन्नड लेखक आहेत. त्यांच्या महत्त्वाच्या ग्रंथांचा यथार्थ अनुवाद राजेंद्र जिरोबे यांनी केला आहे. त्यांनी यथार्थ अनुवाद केलेला ‘बसव प्रज्ञा’ हा ग्रंथ वाचनीय आहे. यासंबंधी अरविंद जत्ती लिहितात, “श्री रमजान दर्गा यांच्या कन्नडमधील ‘बसव प्रज्ञा’ ह्या ग्रंथांचा श्री राजेंद्र शंकरप्पा जिरोबे यांनी मराठीत हा यथार्थ अनुवाद केला आहे. हा ग्रंथ प्रकाशित करताना बसव समितीला अत्यानंद होत आहे. म. बसवेश्वरांच्याविषयी मराठीमध्ये आणखी एका महत्त्वाच्या ग्रंथाची भर पडल्यामुळे बसवेश्वर आणि त्यांच्या मौलिक विचारांची मराठी वाचकांना अधिक विस्ताराने माहिती मिळू शकेल.” (अरविंद जत्ती, निवेदन, बसव प्रज्ञा, मूळ कन्नड लेखक रमजान दर्गा, यथार्थ अनुवाद राजेंद्र शंकरप्पा जिरोबे, बसव समिती, बेंगळूर, २००६.) महात्मा बसवणांचे परिवर्तनवादी व संस्काररूपी वचन या ग्रंथात वाचायला मिळतात. बसवणांच्या क्रांतिकरी तत्त्वज्ञानाच्या दृष्टिकोनातून हा ग्रंथ महत्त्वाचा आहे.

‘बसवेश्वर आणि पददलित शिवशरण’ (१९७९), ‘बसव वचनमृत’ (१९७८), ‘१०८ वचनांचा अनुवाद’, ‘शिवयोगी सिद्धरामेश्वर चरित्र कार्य व तत्त्वज्ञान’ (१९९३) अशी जवळपास आठ ते दहा ग्रंथ त्यांची प्रकाशित आहेत. ‘वचनमृत बसवेश्वरी’ या ग्रंथाच्या पूर्वार्धात जिरोबे यांनी ५०१ वचनांचा मराठीत पद्यानुवाद केला आहे. मनोगतात लेखक लिहितात, “म. बसवेश्वरांनी एवढ्या अधिक संख्येत संतमेळा निर्माण केला हे पहिल्यांदाच झालेले आहे. म. बसवेश्वर य सर्वांचे प्रेरक व केंद्रस्थानी होते. त्यांच्या या महान कार्यामुळे सामान्य व सर्व स्तरातील लोकांची पिळवणुक थांबली.” (राजेंद्र जिरोबे, मनोगत, वचनमृत बसवेश्वरी श्री मृत्युंजय शरण साहित्य प्रचारक संघ, मुंबई, १९८३) बसवणांच्या परिवर्तनवादी विचारांची धागा घेऊन, पुढे जाणाऱ्यापैकी श्री जिरोबे एक

अनुवादक होत. पंचाचार्य व कर्मकांड संस्कृतीच्या विरोधात प्राणाची पर्वा न करता त्यांनी सातत्याने लढा दिला. ‘श्रीमती जयदेवीताई लिगाडे यांनी बसवेश्वरांच्या काही वचनांचा गद्यानुवाद केल्याचे मला स्मरते. श्री जिरोबे यांची वचनांची निवड चांगली आहे. त्यांनी केलेल्या या पद्यानुवादास उचित शीर्षकेही दिली आहेत. गेयता हा या पद्यानुवादाचा एक लक्षणीय विशेष आहे.’ असे मत या ग्रंथाचा प्रस्तावनेत डॉ. यु. म. पठाण यांनी व्यक्त केले आहे. ‘सर्वज्ञानी बसव’, ‘विचारमूर्ती बसव’, ‘मानवतावादी बसव’, ‘संघप्रिय बसव’, ‘अहिसामूर्ति बसव’, ‘सदाचारी बसव’, ‘अंतरंग ज्ञानी बसव’, ‘दयामूर्ति बसव’, ‘वस्तुनिष्ठ बसव’, ‘शरण समर्पण भावी बसव’ असे ५०१ समर्पक शीर्षक दोन शब्दात प्रत्येक वचनाच्या सुरुवतीला राजेंद्र जिरोबे यांनी दिली आहेत. प्रत्येक वचनाच्या सुरुवतीला वचनातील आशय विचारात घेऊन राजेंद्र जिरोबे यांनी वस्तुनिष्ठ शीर्षके दिली आहेत. “पुरोगामी व सुधारणावादी सिद्धांत जगापुढे मांडणारे कार्ल मार्क्स, हेगलस आणि महात्मा गांधी सारख्या श्रेष्ठ विचारवंतांच्या तत्त्वज्ञानाच्या मूळगाभा महात्मा बसवेश्वरांच्या वचनात आढळतो. म्हणून वचनांचा सर्व भाषेत अनुवाद होणे आवश्यक आहे. अशी माझ्या मनात अनेक दिवसापासून उत्कंठा होत, ती श्री राजेंद्र जिरोबे यांनी ‘वचनामृत बवेश्वरी’च्या रूपाने साकार केली आहे. महात्मा बसवेश्वरांच्या वचनांचे मराठी भावानुवाद छंद, लय व तालबद्ध झाले आहे. त्यातील काही वचने संगीतबद्ध करून त्याचे कॅसेट रेकार्डिंग प्रथम मी ऐकले तेव्हा माझे हृदय भरून येत होते व डोळ्यातून आनंदाश्रू आपोआप वाहत होते.” (डॉ. जयदेवीताई लिगाडे, आशीर्वाद उनि) एखाद्या ग्रंथाचे यश अशा प्रतिक्रियेत दडलेले असते.

प्रत्येक वचनांच्य पद्यानुवाद दहा ते बरा ओळीत जिरोबे यांनी केला आहे. शरण साहित्याचा त्यांचा व्यासंग दांडगा असल्यामुळे पद्यानुवादात सहजता, ओघवती भाषा, प्रासादिकता, लयबद्धता, गेयता इत्यादी गुणांचे मिश्रण झाले आहे. ‘वचनामृत बवेश्वरी’

मुळे सामान्य वाचकांना महात्मा बसवण्णा व त्यांचे वचन वाङ्मय सहज आकलन होण्यास मदत होते. या दृष्टिकोनातून विचार केल्यास या ग्रंथाचे मोल अधिक आहे.

५. कृ. ब. निकुम्ब :

कृष्ण बलवन्त निकुम्ब हे बेळगाव येथील सुरूवातीच्या काळातील एक महत्त्वाचे अनुवादक होत. त्यांचा ‘संगम-स्थळीचे जळ’ हा ग्रंथ १९९३ साली प्रकाशित झाला. महात्मा बसवेश्वरांच्या निवडक २२६ वचनांचा मराठीत अनुवाद या ग्रंथात वाचावयास मिळतो. २२६ पृष्ठांच्या या ग्रंथात प्रत्येक पृष्ठावर एक वचन आहे. ६० टक्के जागारिकामी आहे. अभ्यासकांनी वाचनू चिंतन करीत मते नोंदवातीत, मुद्ये काढावीत हा यामागचा उद्देश असावा. या ग्रंथाच्या सुरूवातीला कन्नड, इंग्रजी व मराठीत शुभेच्छा दिल्या गेल्या आहेत. त्या-त्या पृष्ठावर निकुम्ब यांनी शब्दाचे अर्थही चिन्हांकित करून दिले आहेत.

उदा:

“चव चिवड्याची तवलीला + काय कळावी?

माकडा कळावे काय सौख्य झोक्याचे?

होईल काक क कोकिल नंदानि वसता?

बक सरस्त टीचा + राजहंस होईल

+

हे कूडलसंगमदेव?”

धातूचे किंवा मातीचे पसरट आकाराचे थाळीसारखे भांडे

+नंदनवनात

++ सरोवरचा काठ

अशा प्रयोगामूळे निकुम्ब यांचे अनुवाद वाचकांस समजाण्यासाठी सुलभ झाले आहे. या कल्पना व प्रयोगाविषयी ग्रंथाच्या सुरुवातीला वर्किंग ‘वुइमेन्स हॉस्टेल, बेळगावच्या संचालिका श्रीमती राजेश्वरी संबरगीमठ लिहितात, “निवृत्त प्राध्यापक श्री कृ. ब निक्कम्ब यांनी आपल्या भाषाशैलीचा व अनुभवाचा या कामी चांगलाच उपयोग करून घेतला आहे. एखाद्या कथेचा किंवा लेखनाचा अनुवाद करणे आणि साधु संतांच्या वाणीच पद्यात अनुवाद करणे यात किती फरक असतो. याची कल्पना एखाद्या अनुभवी प्राध्यापकानाच येऊ शकते. थोड्याच अवधीत सुंदर छापील काम करून पुस्तकाचे प्रकाशनही व्यवस्थित केले आहे. प्रत्येक पानावर एक छोटेसे वचन घेतले आहे आणि खाली उरलेली रिकामी जागा मुद्यामच वचनाचा गर्भितार्थ किंवा सारांश लिहिण्यासाठी व त्या – त्या वचनाच्या संदर्भातून टिप्पणी लिहिण्याच्या दृष्टीने रिकामी ठेवण्यात आली आहे. कानडी भाषा येणाऱ्यांना मूळ कानडी वचन लिहून घेण्याच्या दृष्टीनेही ही जागा उपयुक्त ठरेल.” (श्रीमती राजेश्वरी संबरगीमठ, संगम स्थळीच जळ बसवेश्वर वचन, डॉ. शिवबसव महास्वामीजी शतमानोत्सव समित, बेळगाव, १९९३, प्रस्तावना) निकुम्ब यांनी अतिशय काळजीपूर्वक अनुवाद केलेला आहे. श्रीमती राजेश्वरी म्हणतात की, “प्रत्येक भाषेच्या साहित्याला स्वतःची अशी एक धार असते, खबी असते. ही धार, ही खुबी कमी न करता तिचा मराठी भाषेत अनुवाद करण्याचा येथे चांगला प्रयत्न झाला आहे.” निकुम्ब यांचा हा ग्रंथ म्हणजे मराठी-कानडी वचनांच्या वचनातील एक हीरा आहे. मोजकेच पण अचूक, दर्जेदार अनुकरण करून निकुम्ब यांनी मराठी भाषिकांची एकाप्रकारे सेवाच केली आहे.

६. बाळासाहेब पाटील :

कोल्हापूर येथील बाळासाहेब पाटील यांनी ‘शिवानंद’ या टोपण नावाने अनुवाद व लेखन अनेक वर्षांपासून करीत आहेत. सध्या ते ‘बसवपथ’ या मराठी द्वैमासिकाचे कार्यकारी संपादक आहे. बाळासाहेब पाटलांचे जीवनच बसवमय झाले आहे. बसवणांच्या

प्रचार आणि प्रसारासाठी अनेक शिबीराचेही यशस्वीपणे त्यांनी आयोजन केले आहे. अखंड भ्रमंती करून बसवण्यांनी शिकवण लोकापर्यंत त्यांनी नेला. आजही चालू आहे. पत्रकार, वचन साहित्याचे समीक्षक व अनुवादक म्हणून त्यांची ख्याती आहे. ‘बसवदृष्टी केंद्र’च्या माध्यमातून अनेक उपक्रम ते राबवित आहेत. त्यांनी डॉ. चेत्रबसव पट्टदेवरू, अण्णा कूडलसंगमदेवा, महाप्रसादीकक्कय्या, निशांत, वचन पीयूष, प्रतिबिंब, वचनपाठ इत्यादी ग्रंथाचे लेखन केले. ‘म. बसवेश्वर वचनपाठ’ हा भावानुवाद पर ग्रंथ आहे. ‘बसवबोधमृत’ या ग्रंथात १०८ वचने अनुवादित झाली आहेत. गद्य अनुवाद, वचनानुवाद, निरूपण, संपादन अशाप्रकारे त्यांचा लेखन प्रवास चिकित्सक व वस्तुनिष्ठ स्वरूपाचा आहे. बसव समितीच्या ‘वचन’ ग्रंथासाठी ४८० वचनांचा अनुवाद त्यांनी करून दिला आहे. ‘बसव वचन पीयूष’ या ग्रंथात म. बसवण्यांच्या निवडक एकोणिस वचनांचा भावानुवाद व निरूपण त्यांनी केले आहे.

शिवानंद यांच्या अनुवादातील सामर्थ्यासंबंधी प्रकाशक लिहितात, “कोणत्याही भाषेतील लेखनकृतीचा अन्य भाषेतील अनुवाद म्हणजे मूळ कृतीचे यथार्थ प्रतिबिंब असायला हवे. मूळ लेखकाच्या विचारधारेची, अभिव्यक्तीची एकरूपता साधता याली, तरच अनुवादक मूळ लेखनकृतीचे यथार्थ प्रतिबिंब आपल्या अनुवादकृतीत उमटवू शकतो. अन्यथा पारा उडालेल्या मलिन दर्पनातील विकृत, विद्रुप प्रतिबिंबाप्रमाणे अनुवादकृतीची दशा होते. मराठी भाषेवरील प्रभुत्व आणि कन्नड भाषेतील आशय समृद्धता जाणण्याचे कौशल्य असलेल्या श्री शिवानंद यांच्या अनुवादात यथार्थ प्रतिबिंब उमटविण्याचे सामर्थ्य असल्याची प्रचिती वाचकांना येईल असा विश्वास वाटतो.” (प्रकाशक, महाराष्ट्र बसव परिषद, हिरेमठ संस्थान भालकी, प्रतिबिंब, शिवानंद, २०१४) ‘वचन’ या ग्रंथात अल्लमप्रभू व अक्कमहादेवींच्या वचनांचा अनुवाद बाळासाहेब पाटील यांनी केला आहे. महाराष्ट्रात वचन साहित्याच्या चळवळीला जी गती मिळाली त्यात अनुवादक बाळासाहेब पाटलांचा फार मोठा वाटा आहे. प्रसिद्धीपासून दूर राहून अतिशय विनम्रतेने श्री पाटील

वचन साहित्याच्या चळवळीत स्वतःला वाहून घेतलेले आहेत. नवोदित लेखकांना प्रेरणा देण्याचे काम ते सातत्याने करतात. पश्चिम महाराष्ट्रात खऱ्या अर्थाने बसव विचार घेऊन त्यांनी अहर्निश कष्ट केले. बसवण्णा सांगणारे, लिहिणारे, ऐकणारे खूप आहेत. पण बसवण्णांचा विचार घेऊन जगणारे फार कमी आहेत. त्यात निश्चितच बाळासाहेब पाटलांचा समावेश करावा लागतो.

७. प्रा. राजेश्वर करडीगुद्दी :

आवडीचे विषय इंग्रजी व संस्कृत असले तरी मराठी व कन्नड भाषेत विपूल प्रमाणात प्रा. आर. एम. करडीगुद्दी यांनी लेखन केले आहे. असंख्य मूळ कन्नड लेखांचा मराठीत अनुवाद त्यांनी केला असून बसवपथ द्वैमासिकातून प्रकाशित झाले आहेत. संस्काराबरोबरच जातिविनाश व समानता हे वचन साहित्याचे बलस्थान असे आहे? या संदर्भात करडीगुद्दी यांनी केलेले चिंतन महत्त्वाचे आहे. बेळगाव येथे वास्तव्यास असलेल्या करडीगुद्दी यांचा ‘बसवतत्त्व तरंग’ हा ग्रंथ अनुवादित वचनांच्या लेखावर आहे. कायक, देहालय संस्कृतीबरोबरच बसवण्णांच्या इतरही विचारावर मूलगामी चिंतन या ग्रंथात वाचायला मिळते. प्रधान संपादक म्हणून मनोगत व्यक्त करताना भालचंद्र जयशेट्टी लिहितात, “वैचारिक अधिष्ठानावर आधारित अनेक विषयांवर अत्यंत परिश्रम घेऊन प्रा. राजेशेखर करडीगुद्दी यांनी केलेले चिंतन व मंडन वाचकांची जिज्ञासा तर शमवीलच, पण विचारप्रवणही ठरेल असा विश्वास वाटतो.” कित्तुरचन्नम्म, शरण धर्मातील वैश्विक मूल्ये, शरण पथ, लोकायत — लिंगायत, भारतीय भाषांमधील बसव साहित्य, अनुभव मंटप इत्यादी कन्नड ग्रंथांचे मराठीत अनुवाद करून अनुवादित मराठी वचन साहित्यात प्रा. करडीगुद्दी यांनी मोलाची भर घातली आहे.

डॉ. दे. जवरेगौड यांच्या ‘शरणपथ’ या मूळ कन्नड ग्रंथाचा प्रा. आर. एम. करडीगुद्दी यांनी अनुवाद केला असून यात ‘दलितोद्दाराचा नगारा वाजविलेले बसवयुग’,

‘आजच्या जीवनासाठी शरणांची मूल्ये’, ‘बसवेश्वरांच्या कल्पनेतील समाज, काया : लोकायत व लिंगायत दृष्टिकोन’ इत्यादी चार दीर्घ स्वरूपाचे लेख आहेत. “हे सर्व लेख मराठीत अनुवाद केलेले प्रा. आर. एम. करडीगुद्दी हे केवळ अनुभवी अनुवादकच नव्हेत, तर शरण साहित्याचे चिंतक आणि अभ्यासकही आहेत. लालित्यपूर्ण मराठीत अनुवाद करून दिलेल्या प्रा. करडीगुद्दी यांचे श्रम सार्थक झाले आहेत. मी केवळ वैयक्तिकरित्या नव्हे, तर मराठी वाचकांच्या वतीने अभिनंदन करतो.” (भालचंद्र जयशेट्टी, संपादकीय, शरणपथ, मूळ कन्नड लेखक डॉ. देवरेगौडा, मराठी अनुवाद प्रा. आर. एम. करडीगुद्दी, महाराष्ट्र बसव परिषद, भालकी, २००८, पृ. vi) ‘वचन’ या संपादित ग्रंथात प्रा. आर. एम. करडीगुद्दी यांनी वचन क्र. ९४२ ते १११२ (सिद्धरामेश्वरांचे वचन), वचन क्र. २३७९ ते २५०० (बसवोत्तर कालीन वचनकार) आदी वचनांचे अनुवाद केले आहे. सोलापूरच्या सिद्धरामेश्वरांचे करडीगुद्दी यांनी केलेले एक अनुवादित वचन उदाहरणासाठी पुढीलप्रमाणे,

“चंदनाचे झाड तोडले तरी,
दुखविले म्हणून गंध सोडणे थांबवेल का?
चांगले सोने तापवून घाव घातला तरी,
दुखविले म्हणून कलंक ठेवून घेईल का?
तुकडे-तुकडे करून ऊस घाण्यात घालून
रस काढला तरी
दुखविले म्हणून गोडी सोडेल का?
फिरफिरून मज संसारी बुडविले तरी,
तुमची आठवण सोडेन का, कपिल सिद्ध मल्लिकार्जुना?”

एकंदरीत करडीगुद्दी यांच्या अनुवादात काव्यात्मकता असली तर सहजता आहे. सामान्यातल्या सामान्य माणसाला अशा वचनांचा अनुवाद समजण्यास सहज मदत होते.

८. डॉ. विजया तेलंग :

गुलबर्गा विद्यापीठातील मराठी विभागात कार्यरत असलेल्या डॉ. विजया तेलंग यांनी मराठी आणि कानडी साहित्य, संस्कृती विशेषतः वचन साहित्याच्या अनुवादाच्या दृष्टीने उल्लेखनीय कार्य केले आहे. ‘अक्कमहादेवीच्या निवडक कन्नड वचनांचा मराठी अनुवाद’ हा लघु संशोधन प्रकल्प त्यांनी पूर्ण केला. साहित्य अकादमीच्यावतीने २००२ साली अनुवादिका डॉ. विजया तेलंग यांचा ‘वीरशैव वचनामृत’ हा ग्रंथ प्रकाशित झाला. गंगाबिंका गोगव्वा, नागलांबिका, काळव्वा, मादार धूळय्या, मादार चेन्नया, सत्यक्का, लिंगम्मा, मोळिगे महादेवी, बीलम्मा, बोंतादेवी, आय्याक्कि लक्कम्मा, कदिरे रेम्मव्वा, अमुगे रायम्मा, तुरूगाहि रामण्णा, दसरय्य, नगेय मारितंदे, बहूरूपी चौडय्या, जेडर दासिमय्या, अंबिगर चौडय्या, गजेश मसणय्य, उरिलिंगदेव, सिद्धरामय्या, अग्गवणी हंपय्य, आदय्य, कन्नड मारितंदे, बसवण्णा, अक्कमहादेवी, अल्लमप्रभू, चेन्नबसवण्णा आदी तीस कन्नड वचनकारांच्या निवडक वचनांचा तेलंग यांनी सदरील ग्रंथात अनुवाद केला आहे. प्रथमतः सहा ते सात पानात वचनांची पार्श्वभूमी त्यांनी सांगितली. शेवटी तीस वचनकारांचा चरित्रपर टिपणे व अंकिताचा उल्लेख वस्तुनिष्ठपणे त्यांनी केलेला आहे. अक्कमहादेवी यांचा कन्नड वचनांचा अनुवाद उदाहरणादाखल पुढीलप्रमाणे,

“नसे गिरी तर माळरानी गवतावर नाचे का मोर ?

सोडूनि सरोवर झरा ओढ्यांतुनि तरंगे का हंस ?

मोहोर आंब्याला नच फुटला तर गाईल का कोकिळ ?

परिमलावीण पुष्पाशी फिरवेल का भ्रमर ?

ऐक सखी, चेन्नमल्लिकार्जुनाविना अन्य देवांठायी

लागेल का मम मन ?”

अक्कमहादेवी यांनी श्रीशैलेमच्या कदळी बनात आपले आयुष्य पूर्ण केले असे सांगितले जाते. चेन्नमल्लिकार्जुनावर असली अनन्य साधारण भक्ती, निष्ठा यातून व्यक्तित

होते. एकंदरीत डॉ. विजया तेलंग यांनी या ग्रंथात अभ्यासपूर्ण अनुवादाचे कार्य केले. “काव्य आणि साक्षात्कार यांचा मनोज्ञ संगम असणाऱ्या निवडक वचनांचा हा मराठी अनुवाद विजया तेलंग यांनी केला आहे. मराठी – कन्नड भाषा, साहित्य आणि संस्कृती यांचा तौलनिक अभ्यास हे तेलंग यांचे विशेष अध्ययन क्षेत्र आहे, ‘रसतीर्थ’ ही आहे. विविध थरांतील स्त्री-पुरुष वचनकारांचे हे ‘वचनामृत’ मानवी जीवनाचा अर्थ आणि प्रयोजन यांच्या बरोबरच जगणचे बळ देईल. ‘शिव’ पुजक जीवन ‘वीर’ बनविल.” (मलपृष्ठ, वीरशैव वचनामृत साहित्य अकादमी, दिल्ली, २००२.) ‘वचन’ नावाच्या ग्रंथातील सुरुवातीच्या १ ते २३६ क्रमांकाच्या कन्नड वचनाचे डॉ. विजया तेलंग यांनी मराठीत अनुवाद केले आहे. ही संपूर्ण वचने महात्मा बसवण्यांची आहेत. परिवर्तनवादी विचार जगणाऱ्या बसवण्यांचे तेलंग यांनी केलेले एक अनुवादीत वचन पुढीलप्रमाणे, -

“वडील आमचे मादार चेन्नय्या
 आजोबा आमचे डोहर कक्कय्या
 चुलते आमचे चिक्कय्या पहा
 दादा आमचे किन्नरी बोम्मय्या
 मज का बरे तुम्ही जाणत नाही,
 कूडलसंगमदेवा?”

मूळ कन्नड वचनांचे परिपूर्ण आकलन असल्यामुळे डॉ. विजया तेलंग यांचे अनुवाद सकस व अचूक झाले आहे. महाराष्ट्राच्या सीमाभागात असलेल्या कर्नाटकमधील गुलबर्गा येथे राहून शरण साहित्याची सेवा करीत प्रचार कार्य निष्ठेने डॉ. विजया तेलंग आजही करीत आहेत.

९. सिद्धराम पूजारी :

सिद्धराम पूजारी हे कन्नड विषयाचे प्राध्यापक म्हणून संगमेश्वर कॉलेज सोलापूर येथे कार्यरत आहेत. कन्नडमध्ये बहुतांश ग्रंथ त्यांची प्रकाशित असली तरी काही ग्रंथांचा वचनांचा मराठीतही अनुवाद त्यांनी केलेला आहे. 'शरणर कायक ऑंदु अध्ययन' या विषयावर त्यांना पीएच.डी. पदवी प्राप्त केली आहे. डॉ. दे. जवरेगौड यांचा 'बसव दीप्ती' या ग्रंथाचे मराठीत अनुवाद पूजारी यांनी केले आहे. हा ग्रंथ विश्लेणाबरोबर वचनावर आधारित आहे. 'धर्मक्रांती गाथा : एका महामानवाची' हा त्यांचा ग्रंथ बसवणांच्या वचनावर आधारित आहे. मूळ कन्नड वचन, सरल मराठी शब्दानुवाद व भावार्थ असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. 'वर्ग-वर्ण विरहित समाज रचना', 'एक देवोपासना', 'स्त्रीयांविषयी विशाल दृष्टिकोन', 'कायकच कैलास', 'आर्थिक समानता', 'समानतेचे शिक्षण', 'प्रशासन व धर्माचर दृष्टिकोन', 'शकून-अपशकून, शुभ-अशुभ', 'विज्ञानवादी बसवणा' आदी मुद्यांची चिकित्सा सिद्धराम पूजारी यांनी सदरील ग्रंथात केली आहे.

'वेदागमनांचे तिरस्कार' हा सिद्धराम पूजारी यांचा संशोधनात्मक अनुवादपर आधारित ग्रंथ आहे. बसवादि वचनावरून बसवणांनी स्थापन केलेल्या लिंगायत धर्म एक स्वतंत्र धर्म म्हणून सिद्ध होत आहे. अशी सिद्धराम पूजारी यांची भूमिका सदरील ग्रंथात वाचावयास मिळते. खरे पाहिजे तर वेद, शास्त्र, पुराण, कर्मकांड यावरून कडाडून प्रहार केले आहे. हे जवळपास १०९ अनुवादित वचनांच्या माध्यमातून मराठी भाषिकांसमोर सिद्धराम पूजारी यांनी ठेवले. मूळ कन्नड वचनांची एक ओळ देवनागरीत व त्या संपूर्ण वचनाचे अनुवाद मराठीत असे सिद्धराम पूजारी यांच्या छोटे खानी असलेल्या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. उदाहरणार्थ :

वचन कन्नड	:	आदि पुराण असुररिगे मारि
मराठी	:	आदि पुराण असुरांना मारक वेद पुराण बकऱ्यांना मारक

राम पुराण राक्षसांना मारक
भारत पुराण गोत्रांना मारक
कूडलसंगमदेवा तुमच्या
पुराणासम अन्य नाही.”

वेदाबद्दल संक्षिप्त वचन धर्मसार अर्थातच वेदगमनांचे तिरस्कार या विषयाशी निगडित अनुवादित वचन या ग्रंथात आहेत. बसवणांची विचारधारा किती स्पष्ट, रोखटोक होती याचा प्रत्यय सदरील ग्रंथाद्वारे येतो. या ग्रंथातील सर्व वचनावरून असे सिद्ध करता येते की, बसवणा मानवतावादी, परिवर्तनवादी व जातिविरहीत समाज रचनेसाठी, कार्य करणारे महामानव होते. थोतांड विचारावर त्यांनी केलेला विद्रोह म्हणजे एकप्रकारे वैचारिक व कृतिशील बंड होय.

१०. मल्लिनाथ चं. ऐनापुरे :

‘बसव वचनमृत’ भाग २ या ग्रंथाच्या लेखिका पूज्य श्री महाजगद्गुरू माते महादेवी या आहेत. सदरील ग्रंथाचे मराठीत अनुवाद बेंगलूर येथील कानडी व मराठी भाषेचे अभ्यासक मल्लिनाथ चं. ऐनापुरे यांनी केले आहे. २१६ कन्नड वचनांचा ऐनापुरे यांनी मराठीत अनुवाद केला आहे. कन्नड वचन, मराठी अनुवाद व भावार्थसह वस्तुनिष्ठ विश्लेषण असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. उदाहरणार्थ,

१४२, “भक्तांच्यात कूल शोधू नये

कन्नड : पट्टव कट्टिद बळिक लक्षणवरनसुवरे ?

लिंग देवन पूजिसि कुलवनर सुवरे ?

लिंगदेव

भक्तकाय ममकाय वेदनागि !

मराठी : पट्टा बांधल्यावर लक्षणे शोधणार का ?

लिंगदेवास पूजून कूल शोधणार का?

लिंगदेव

भक्ताची कायाच मम काया म्हटल्याने!

राज्याच्या सिंहासनास अथवा गुरुपीठास व्यक्तींची निवड करताना बऱ्याच लक्षणांचे परीक्षण करतात. पट्टा बांधण्यापूर्वी लक्षणे पहावीत. एकदा पट्टा बांधल्यानंतर पहावयास जावू नये. त्याचप्रमाणे कोणत्याही जातीचा कुलाचा किंवा मताचा का होईना दीक्षा देवून ते लिंगदेव पूजित असता त्यांच्या दीक्षापूर्तीचे कूल शोधू नये. कारण भक्तांचे शरीरच माझे शरीर भक्ताच्याद्वारे मी प्रकट होतो. असे देवाचे म्हणणे.” (माते महादेवी (मूळ कन्नड), मल्लिनाथ ऐनापुरे (मराठी अनुवाद), बसव वचनामृत भाग २, सुविधान ग्रंथमाला, बेंगलूर २०११, पृ. ३४) असे या ग्रंथाचे एकंदरित अनुवादाचे व विश्लेषणाचे स्वरूप आहे. या अनुवादामागची भूमिका स्पष्ट करताना मनोगतात मल्लिनाथ चं. ऐनापुरे लिहितात की, धर्मपिता गुरू बसवणांच्या वचनांना मातार्जींनी आपल अप्रतिम अशा वचन दिव्य साहित्याच्या ज्ञानाने व अनुभवाने भावार्थ सहित व्याख्यान लिहून आमच्या पुढ्यात ठेवले आहे. ती वाचून मला आनंद होवून तो माझ्या लिंगायत बांधवाना पण लाभावा या उद्देशाने त्याचे भाषांतर आपणासमोर ठेवीत आहे.

एकंदरीत व्यावहारिक दृष्टिकोणातून एखाद्या कलावृत्तीचे भाषांतर करणे व अंतःकरणापासून समाजासाठी निःस्वार्थपणे भाषांतर करणे यात खूप मोठा फरक आहे. कलावृत्ती लिहिणे किंवा अनुवाद करणे हे स्पष्टीसाठी असायला हवे तरच प्रयोजन खऱ्या अर्थाने साध्य होईल. पैशासाठी, प्रसिद्धीसाठी, हितासाठी लेखन केल्यास समाजात लेखकाची प्रतिष्ठा पत दीर्घकाळ राहत नाही. वचन साहित्याचे जे काहीं अनुवादक आहेत ते बसवणांचा विचार लोकांपर्यंत सहजपणे गेला पाहिजे या उद्देशाने अनुवाद करत होते. त्यात मल्लिनाथ चं. ऐनापुरे यांचा समावेश केल्याशिवाय राहता येत नाही.

११. प्रा. संध्या देशपांडे :

बेळगाव येथील आर. पी. डी. कॉलेजचे मराठी विभाग प्रमुख असलेल्या प्रा. संध्या देशपांडे यांनी मराठी, कन्नड व हिंदी या तिन्ही भाषेत लेखन केले. पक्षीतीर्थ, अश्वथा ही ग्रंथसंपदा त्यांच्या नावावर आहे. चंद्रशेखर वस्त्रद लिखित ‘मानवतावादी बसवण्णा’ या ग्रंथाचे अनुवाद डॉ. रत्नशीला गुरड्डी व प्रा. संध्या देशपांडे यांनी केले. इ.स. २००७ साली डॉ. चन्नबसव पट्टदेवरू प्रतिष्ठानच्यावतीने हा ग्रंथ प्रकाशित करण्यात आला. शरण साहित्याचा महाराष्ट्रात प्रचार व प्रसार व्हावा या उद्देशाने चंद्रशेखर यांच्या मूळ कन्नड कृतीचा मराठी भावानुवाद या दोन्ही लेखिकेने केला आहे. या ग्रंथात दयासिंधू, बागेवाडीतील भाग्यसूर्य, कप्पडी संगमास प्रयाग, मंगळवेढ्यात मंगळमूर्ती, कल्याणच्या अंगणात, अनुभव मंडप, थांबला तो संपला! जो प्रवाही तो चालला, क्रांतीची ठिणगी इ. प्रकरण आहेत. शेवटी महात्मा बसवण्णाविषयी इतर शरण-शरणींनी जी कृतज्ञता व्यक्त केली. तीही रचना देण्यास आली आहे. अनुवादाचे भाषांतर व विश्लेषण असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. निष्क्रीय माणसा संदर्भात अनुवादित केलेला एक वचन :

“माझे चालणे एकीकडे

माझे बोलणे एकीकडे

माझ्यात काहीच शुद्ध नाही रे देवा

माझे चित्त म्हणजे उंबराचे फळ आहे देवा

कसलाच विचार त्यास नाही

रिकामेच आहे ते देवा.”

बसवच समिती बेंगलूरच्यावतीने प्रकाशित ‘वचन’ या ग्रंथात प्रा. संध्या देशपांडे यांचे वचन क्र. २३७ ते ४३२ पर्यंतचे अनुवादीत वचनांचा समावेश करण्यात आला आहे. त्यात महात्मा बसवण्णांचा वचनांचा समावेश आहे. आज भक्तीचा वरवर देखावा चालू आहे. यासंदर्भात बसवण्णांचे प्रा. देशपांडे यांनी ४१५ क्रमांकाचे अनुवादित वचन पाहा.

“वारूळावर मारले तर सर्प मरेल देवा ?
अघोर तप केल्याचा काय उपयोग ?
अंतरंग आत्मशुद्धी नसेल तर,
तयांवर कसा विश्वास ठेवेल कूडलसंगमदेव ?”

महात्मा बसवणांची छोटी पण अर्थपूर्ण व भावपूर्ण वचनांचा ओघवत्या भाषेत अनुवाद प्रा. संध्या देशपांडे यांनी केला आहे. देशपांडे यांनी केलेले अनुवादित वचन वाचकांच्या हृदयाला जावून भिडतात. इतकी सहजता त्यांच्या अनुवादात आहे. मूळ कलाकृतीची भाषा आणि ज्या भाषेत अनुवाद करावयाचे आहे ती भाषा या दोन्हींचे वैचारिक विश्व आकलन झाल्यास अनुवाद परिणामकारक व वस्तुनिष्ठ होते. तेव्हाच कुठेतरी अनुवादकाला न्याय देता येतो. याची प्रचिती प्रा. संध्या देशपांडे यांच्या वचन साहित्याच्या अनुवादाकडे पाहिल्यानंतर येते.

१२. डॉ. अ. रा. यार्दी :

डॉ. श्री अमृत रा. यार्दी (धारवाड) यांचा महाराष्ट्र व कर्नाटक संस्कृतीचा विशेष असा अभ्यास आहे. यार्दी धारवाड येथे मराठीचे प्राध्यापक म्हणून कार्यरत होते. मराठी व कन्नड वाङ्मयाच्या अनुवादात त्यांना आवड होती. ‘वचन’ नावाच्या संपादित ग्रंथात वचन क्र. १७९६ ते २२३४ पर्यंतच्या ४३८ वचनांचा मराठीत अनुवाद त्यांनी केला आहे. विशेषतः बसवयुगीन इतर वचनकारांचे वचन हा त्यांच्या मुलभूत चिंतनाचा व अनुवादाचा विषय होय.

दासोह संगणणा (१०), नगेय मारितंदे (१०८), निजगुणयोगी (०१), निवृत्ति संगण्या (०१), नूनिय चंदय्या (०९), पुरद नागप्पा (०१), प्रसादि भोगणणा (०४), प्रसादि लेंक बंकणणा (०१), बहुरूपि चौडय्या (१३), बल्लेश मल्लय्या (०२), बाचिकायकद बसवणणा (०३), बालबोम्मणणा (०१), बालसंगणणा (०१), बाहूर बोम्मणणा (११), बिबिबाचय्या

(१६), बोक्कसद चिक्कण्णा (०२), भोगण्णा (०२), मडिवाळ माचिदेव (१९), मडियाळ माचिदेवाच्या समयाचाराचा मल्लिकार्जुन (०२), मधुवय्या (०४), मनसंद मारितंदे (१३), मनुमुनि गुम्मतदेव (०६), मरूळ शंकरदेव (०२), मल्लिकार्जुन पंडिताराध्य (०१), मळुबाविय सोमण्णा (०१), मादार चेन्नय्या (०३), मादार धूळय्या (०७), मोरेश्वरोडेय (०१), मेरेमिंडय्या (२०), मेदरकेतय्या (०२), मैदुन रामय्या (०३), मोळिगे मारय्या (५६), रायसद मंचण्णा (०३), लद्येय सोमय्या (०१), वचनभंडारि शांतरस (०१), वीर गोळ्ळाळ (०१), वेदमूर्ति संगण्णा (०१), वैद्य संगण्णा (०१), शंकरदासिमय्या (०१), शिवनागमय्या (०१), शिवलेंक मंचण्णा (११), संगमेश्वरचा अप्पण्णा (१०), सकळेश मादरस (४१), सगरद बोमण्णा (०५), सत्तिगे कायकचा मारय्या (०२), सिद्धान्ति वीरसंगय्या (०१), सुंकद बंकण्णा (०८), सेडुक्क बाचरस (२३), हडपद अप्पण्णा (४७), हडपद रेचण्णा (०२), हाविनहाळ कल्लय्या (३०), हुंजिन काळगद दासय्या (०१), हेंडदमारय्या (०१), होडेहुल्ल बंकण्णा (०२), आनंद सिद्धेश्वर (०१), ईश्वरी वरद चेन्नराम (०१), एकांतवीर सोडुळ (०१), एकोरामेश्वरलिंग (०१) गुरूवरद विरूपाक्ष (०१), जंगमलिंगप्रभुवे (०२), त्रैलोचन मनोहर माणिकेश्वरलिंग (०४), नंजुंड शिव (०३), निःककंग चैन्नसोमेश्वर (०१), निजमुक्ति सोमेश्वर (०१), निर्धनप्रिय रामेश्वर (०१), महालिंग वीररामेश्वर (०१) आदी वचनकारांच्या वचनांचा मराठीत अनुवाद यार्दी यांनी केला आहे. (कंसातील अंक वचनांची संख्या दर्शवितात आधार : 'वचन' मूळ कन्नड संपादक डॉ. एम. एम. कलबुर्गी मराठी अनुवाद संपादक, श्री शंकर म. पाटील, सौ. सविता सि. नडकट्टी)

बाराव्या शतकातील बसवण्णा, अल्लमप्रभु, अक्कमहादेवी आदी वचनकारांवर अनेकांनी सातत्याने भाष्य केले. याच काळात आपापल्यापरीने अनुभवातून वचनाची निर्मिती केले इतर वचनकार मात्र अभ्यासकांच्या दृष्टीने दुर्लक्षित झाले होते. बसवकालीन कन्नड वचनकारांची बहुतांश नावे आपणास माहितही नाहीत. पण यार्दी यांनी अशा दुर्लक्षित पण महत्त्वाच्या वचनकारांच्या निवडक वचनांचे मराठीत अनुवाद करून ओळख करून दिली. दिवा लहान असो वा मोठा आपापला परिसर प्रकाशमान करीतच असतो. अशा

दिव्यांची तेज लक्षात घेऊन त्यांचे साहित्य अनुवादाच्या माध्यमातून यार्दी यांनी मराठी भाषिकापर्यंत आणले.

१३. अविनाश लिमये :

अविनाश हरी लिमये हे महाराष्ट्र कृषी महामंडळात कार्यरत असले तरी त्यांना वचन साहित्याविषयी विशेष आवड होती. ‘या जाणिवा मनाच्या’ हा कवितासंग्रह त्यांच्या नावावर आहे. ‘मनाचे श्लोक’ काव्यात निरूपण केलेल्या श्री लिमये यांनी महात्मा बसवणांच्या वचन साहित्याचा अभ्यास, सखोल चिंतन करून विवरण गद्य रूपात केले आहे. ‘बसव भावांजली’ हा ग्रंथ २००८ साली प्रकाशित झाला. महाराष्ट्र बसव परिषद भालकीच्यावतीने प्रकाशित झालेल्या या ग्रंथाचे स्वरूप श्री बसवेश्वरांच्या निवडक ६१ मूळ कन्नड वचनांचे देवनागरी लिप्यंतर आणि गद्य सार व काव्यबद्ध भावानुवाद असे आहे. या संदर्भात सदरील ग्रंथातील पृ.क्र. ०९ वरील वचन पाहू.

वचन ८

“परुष मुट्टिद बळिक कब्बुनवागदु नोडडर,
लिंग मुट्टिद बळिक कुचित्ता चारवागदु नोडडा,
कूडलसंगन शरणरू अन्यवनरियरागि.

सार

परीस स्पर्शाने लोहाचे सुवर्ण होते. पुन्हा लोहरूप ते कधीस होत नाही! प्रभुलिंग स्पर्शाने तन मन शुद्ध होऊन मनातील कुविचार नष्ट होऊन परत मानव वाईट मार्गावर कधीच जात नाही. म्हणून कूडलसंगमदेवाच्या भक्तांनी अन्य दैवतांचा विचार न करता कूडलसंगमदेवाच्या भक्तीचा सुलभ पथ धरावा!

भावपुष्प

अन्य नको व्यवधान तुज साधका भक्ता ।
कूडलसंगमदेवाविना नको भजू अन्य दैवता ॥
लोहास स्पर्शता परीस, सुवर्ण होते त्याचे ।
न बदलण्यासाठी, पुन्हा लोह न कधी व्हायचे ।
साधक भक्तित रंगे, प्रसाद प्रभूचा लाभता ॥ १ ॥
लिंगरूपर्षे मुमुक्षूस होई जगती कल्याण ।
शुद्ध आचार साधनी साधकास चढती भक्त गुण ।
नष्ट होती कुविचार मनातील शुद्धी मिळे चित्ता ॥ २ ॥
कूडलसंगमदेवाविना नको भजू अन्य दैवता ॥”

तीन ओळीच्या कन्नड वचनांचा नऊ ओळीत श्री लिमये यांनी भावानुवाद केला आहे. बसवणांच्या वचनासंदर्भात मनोगतात अनुवादक लिहितात, “प्रत्येक वचनाचा जणू एक भोवरा आहे! तो वेगात फिरतो आहे. त्याच्या गंभीर गुंजनाचा ध्वनी कानात घुमतो आहे! त्यात सांगितलेला विचार एक-एक करून भोवऱ्याच्या कक्षेतून बाहेर पडून मनाला झंकारतो आहे असे माझ्या अनुभवास आले.” (अविनाश लिमये, बसव भावांजली, महाराष्ट्र बसव परिषद भालकी, २००८, मनोगत) काव्याच्या अनुवादासंदर्भात मराठी व कन्नड वचन साहित्यात जितके प्रयोग झाले तितके प्रयोग इतरत्र आढळून येत नाहीत. देवनागरी लिप्यंतरामूळे मराठी वाचकांना कुठलीच अडचण भासत नाही. उलट तो कन्नड भाषेच्या जवळ जाण्यास वाचकाला मदत होते.

१४. शंकर कोरे :

उदगीरमधील प्रतिष्ठित व्यापारी म्हणून शि. भ. प. शंकरप्पा बसप्पा कोरे यांची ओळख आहे. अध्यात्म, व्यापार, लेखन, भक्ती याचा सुरेख संगम त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात

झालेला आढळून येतो. आज जवळपास त्यांचे वय सत्याऐंशी आहे. वयाच्या पंच्याऐंशीव्या वर्षी महात्मा बसवेश्वरांच्या वचनांचा अनुवाद त्यांनी केला आहे. हे सर्वकाही तरूणांसाठी प्रेरणादायी आहे. निजाम काळातील कार्यकर्ते, साहित्य व शैक्षणिक तसेच या परिसरातील कार्यकर्ते सांस्कृतिक भाष्यकार म्हणून शंकरप्पा कोरे यांच्याकडे पाहिजे जाते. बसवण्णा बरोबरच मन्मथस्वामी हा त्यांचा जिव्हाळ्याचा विषय डॉ. शिवलिंग शिवाचार्य महाराज यांच्या प्रेरणेमुळे असंख्य उपक्रम त्यांनी राबविले. नुकताच त्यांचा 'श्री बसवेश्वर वचनामृत' हा कन्नड वचनामृतचा मराठीत अनुवादीत केलेला ग्रंथ प्रकाशित झाला आहे. १५५ वचनांचा अनुवाद व अर्थ त्यांनी सदरील ग्रंथत वस्तुनिष्ठपणे सांगितलेला आहे. उदा.

वचन ६९ (पृ. ३८)

“सदाचार सद्भक्तियिल्लदवरनोल्लनय्या !

अवराधने दंड ! निच्च निच्च प्रायश्चित्तनोल्ल;

कूडलसंगमदेवा भूभारकर !

अनुवाद

नोहे सदाचार सद्भक्ति विना ! निष्फळ त्याची आराधना ! नको नित्य नित्य प्रायश्चित घेणारा, नको भूमिभार, कूडलसंगम देवाला !

अर्थ

महात्मा बसवेश्वरास सदाचार व सद्भक्तिशिवाय काहीही मान्य नाही. सदाचार हीन लोकांची आराधनाच व्यर्थ होय. आडातच नसल्यास पोहऱ्यात कोटून येणार ? ढोंगातच गुंतून हे लोक परमेश्वर गमावतात मांजर मारून काशीची यात्रा, किंवा करून पुन्हा परत गुन्हा केल्यासारखेच होय.”

सदरील वचनाला अनुवाद शंकरप्पा कोरे यांनी, ‘शिवसंपन्न’ असे शीर्षक दिले आहे. या ग्रंथातील बसववणांशी निगडीत सर्व वचन सुलभ अनुवादामुळे वाचनीय बनले आहेत. मराठी, कन्नड, हिंदी, उर्दू भाषेवर शंकरप्पा कोरे यांचे प्रभुत्व आहे. कानडी व मराठी संस्कृती तसेच भाषेचा कोरे यांचा सूक्ष्म अभ्यास आहे. त्यामुळे वचन साहित्याच्या अनुवादाचे कार्य ते अचूकपणे करू शकले. कन्नड वचन साहित्याचा शंकरप्पा कोरे यांनी यापूर्वी अनुवाद केलेला नसला तरी वाचन, चिंतन मात्र फार वर्षांपासून होते. ते आम्हाला नेहमी म्हणायचे की, माझे अनुवादाचे काम चालू आहे. तुमची मदत लागते. अतिशय जिद्दीने, चिकाटीने कन्नड वचनानुवादाचा कोरे यांनी मराठीत अनुवाद केलेला आहे. याही वयात त्यांची बसव विचारासाठी चालू असलेली धडपड, भ्रमंती वाखाणण्याजोगे आहे. अशा वैचारिक व आध्यात्मिक, साधनेमुळे त्यांच्याविषयी आमच्यासारख्या सर्वांच्या मनात कृतज्ञतेची व आदराची भावना आहे.

१५. गुलाब हसन नदाफ :

लिंगानंद महास्वामीनी साठ वर्षापूर्वी कन्नड भाषेत लिंगायत संस्कृतीसंबंधी ‘चुळुकाद चेतन’ नावाचे ग्रंथ लिहिले होते. पंचवीस वर्षापूर्वी या ग्रंथाचा अनुवाद महाराष्ट्राच्या कोल्हापूर जिल्ह्यातील इचलकरंजी येथे राहणारे कवी, शरण श्री गुलाब हसन नदाफ यांनी केला. शेतात मजूरी करीत सायकल रिपयरींगचे काम करणाऱ्या नदाफ यांच्यासमोर बसववणांच्या ‘कायक’चा आदर्श होता. त्या परिसरात साहित्यिक म्हणूनही त्यांचा सर्वांना परिचय आहे. ‘चुळुकाद चेतन’ या ग्रंथाचा ‘इवलासा झाला परमात्मा’ या नावाने नदाफ यांनी भाषांतर केले. या भाषांतरात बसवनिष्ठा व भक्तीभावाचे दर्शन घडते. २३२ पृष्ठांच्या या ग्रंथात लिंगायत संस्कृतीबद्दल विविध पद्धतीने चर्चा केली गेली ओ. यात अनेक अनुवादित वचने आली आहेत.

इतिहासात इष्टलिंगाची कल्पना, लिंगाचे स्वरूप, इष्टलिंग, इवलासा झाला परमात्मा, इष्टलिंगाची आवश्यकता, इष्टलिंगाची साकार रूप, इष्टलिंग दीक्षा संस्कार, लिंगांग योगाचे प्रमुख लक्षण, इष्टलिंग पूजा व मूर्ती पूजा, इष्टलिंग, चरलिंग व स्थावरलिंग, लिंगाचार, लिंगांग योग व अनुभव, सुरुवातील प्रस्तावना असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. हा अनुवादित ग्रंथ म्हणजे लिंगायतांचा क्रांतिकारी अशा तत्त्वज्ञानाचा परिचय करून देणारा होय. एक मुस्लीम माणूस एखाद्या दुसऱ्या संस्कृतीशी किती एकरूप होवून लिहितो त्याचे एक उत्तम उदाहरण म्हणून या ग्रंथाकडे पाहता येते.

अक्कामहादेवी, सिद्धरामेश्वर, महात्मा बसवण्णा, उरलिंग पेद्दी, चन्नबसवेश्वर, अल्लमप्रभू इत्यादी असंख्य शरणांचे वचन नदाफ यांनी विश्लेषणासह अनुवादित केलेले आहेत. महात्मा बसवण्णा एकेश्वरवादी होते. इष्टलिंगाच्या माध्यमातून या तत्त्वाचा पुरस्कार त्यांनी केला. इष्टलिंगांचे सामाजिक, आध्यात्मिक व वैज्ञानिक दृष्टिकोणासंबंधी शरणांचे विचार कसे होते. या अनुषंगाने सदरील ग्रंथात नदाफ यांनी विवेचन केले आहे. तत्त्वज्ञानावर आधारित वचनांचा अनुवाद करणे तितके सोपे नसते; पण नदाफ यांनी भक्तिभावाने ते पार पाडले. या ग्रंथातील प्रत्येक प्रकरणात समर्पक विश्लेषणाबरोबरच अनेक वचने आली आहेत. याचा धागा अनुवाद करताना नदाफ यांनी सूट्टू दिला नाही. एखादा विचार समजावून घेतल्यानंतर त्या विचाराशी एकजीव झाल्यानंतर भाषांतराचे काम किती उत्कृष्ट होवू शकते त्याचे एक सुंदर उदाहरण म्हणून नदाफ यांच्या 'इवलासा झाला परमात्मा' या ग्रंथाकडे पाहता येईल. या साधकांचे साध्य समतावादी विचारांचे प्रबोधन करणे हेच आहे. त्यामूळे सर्वसामान्य माणसापासून ते चिकित्सकपणे अभ्यास करणाऱ्या लोकापर्यंत हा ग्रंथ पोहचला. कानडी व मराठी अभ्यासकांनी अनुवादाच्या परंपरेत विशेष करून या ग्रंथाची दखल घेतली आहे.

● इतर अनुवादक :

रे. रा. मगाई व ल. सि. हनगंडी यांचा 'वचनामृतधारा' हा अनुवादित ग्रंथ सुविधा प्रकाशन सोलापूरच्यावतीने २०१२ साली प्रकाशित झाला. कन्नड भाषेतील विविध वचनकारांचा परिचय वचनांचा भावार्थ व स्पष्टीकरण असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. बाराव्या शतकातील शरण व शरणींच्या वचन साहित्याचा परिचय व्हावा या उद्देशाने ३१ वचनाकारांच्या प्रत्येकी एका वचनावर वरील अनुवादकांनी भाष्य केले आहे. मराठी लिपीत वचन, वचनकारांचा परिचय, वचनाचा भावार्थ व स्पष्टीकरण अशापद्धतीची या ग्रंथाची रचना आहे.

शशिकलाताई मडकी यांची ज्येष्ठ कन्या स्वरूपा अप्पासाहेब बिराजदार यांनीही मराठीत, कन्नड वचनसाहित्यावर विपूल प्रमाणात लेखन केले. पूज्यश्री डॉ. बसवर्लिंग पट्टदेवरू यांच्या 'नित्य करीन शरण स्मरण' या ग्रंथाचा मराठीत अनुवाद व डॉ. पट्टदेवरू यांच्या 'बसव नैवेद्य'च अनुवाद स्वरूपा बिराजदार यांनी केला असून मूळ कन्नड लेखाक व्ही. एस. चरंतिमठ यांच्या 'बसवणणांच्या वचनांमध्ये दलित दर्शन' या ग्रंथाचा अनुवाद देखील त्यांनी केला आहे. भक्तदर्शन, श्री षण्मुख शिवयोगी जीवन चरित्र, धर्मगुरू बसवणणा आणि अष्टावरण या मूळ ग्रंथांच्या अनुवादाचे कार्य त्यांनी केल्या असून ते सर्वसामान्य वाचकांच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण आहेत.

रेखा राजशेखर अष्टुरे यांचा २००३ मध्ये 'वचनामृत' नावाचा ग्रंथ प्रकाशित झाला. यात चन्नबसवेश्वर आणि सिद्धरामेश्वर यांच्या कन्नड वचनांचा मराठी अनुवाद आहे. याशिवाय अष्टुरे यांचे 'लिंगवंताची लिंगप्रथा', हा अनुवादित ग्रंथ प्रकाशित आहे. हा मूळ कन्नड ग्रंथ बसवराज गुरूसिद्धण्या मेणसिनकाई यांचा आहे. तसेच त्यांच्या नावावर 'महात्मा बसवेश्वर वचन वैखरी हा ग्रंथ देखील आहे. यात महात्मा बसवेश्वरांच्या निवडक शंभर कन्नड वचनांचा देवनागरी लिप्यंतरासह मराठी भावार्थ आहे.

याशिवाय शंकर मा. पाटील, सविता नडकट्टी, कुमार कोठावळे, श्रीराम गुळवणे, म. पू. पाटील, म. ला. विश्वेश्वर, प्रा. चंद्रशेखर कपाळे, शोभा मागवी, दौ. श. साखरे, गुरूनाथ बिरादार, डॉ. डी. व्ही. जोशी, दे. म. पसारकर, प्रा. मणिकअप्पा बिरादार यांनीही वचन साहित्याच्या क्षेत्रात लेखन केले असून काहींचे ग्रंथ अप्रकाशित आहेत. श्रीकांत र. फाटक यांनी 'अखंडेश्वर वचनामृत' मधून षण्मुख शिवयोगी यांची कन्नड वचने अनुवादित केली. प्राचार्य श्रीकांत आरळी हे जाणकार अनुवादक आहेत. अक्कमहादेवीच्या १०८ वचनांचा अतिशय उत्तमपणे भावानुवाद त्यांनी केला आहे. कवी संजीव, डॉ. अमरनाथ सोलापूरे, राजू जुबरे हे मराठी व कानडी भाषा जाणणात्यापैकी असून यांचेही लेखन दर्जेदार आहे.

कन्नड वचनांचा मराठीत ज्या-ज्या अनुवादकांनी अनुवाद केला. ते साहित्य प्रकाशित करण्याचं श्रेय महाराष्ट्र बसव परिषदेचे प्रकाशक आदरणीय डॉ. बसवलिंग पट्टेदेवरू यांनाच द्यावे लागेल. खरं तर अप्पार्जीची प्रेरणा, मार्गदर्शन घेऊन वचन साहित्याचा अनेकांनी अभ्यास केला. अप्पार्जीची तळमळ, बसवनिष्ठा, वचन साहित्याचा महाराष्ट्रात प्रचार आणि प्रसार व्हावा यासाठी चालू असलेली धडपड मूळात वाखाणण्याजोगे आहे. त्यामूळे वचन साहित्याचे वक्ते, समीक्षक अनुवादक व कार्यकर्ते सातत्याने त्यांच्याविषयी कृतज्ञता व्यक्त करतात. कन्नड वचन साहित्याची मराठीत अनुवादाची परंपरा जी समृद्ध झाली त्यात 'बसवपथ' या द्वैमासिकाचे देखील फार मोठे योगदान आहे. अलिकडच्या बहुतांश सर्वच वचन साहित्याच्या अभ्यासकांचे लेख या द्वैमासिकातून प्रकाशित झाले आहेत.

३. अनुवादित कन्नड वचन साहित्यातील सौंदर्य :

मराठीत अनुवादित झालेले कन्नड वचन साहित्य प्रासादिक आहे. मूळ कन्नड वचन लालित्यपूर्ण भाषेत लिहिले गेलेले नाही. अनुभवातूनच वचन साहित्याची निर्मित झाली.

असे असले तरी भावानुवाद व शब्दानुवादामुळे काही सौंदर्य स्थळे यात आढळून येतात. मूळात वचन साहित्य गद्य-पद्य स्वरूपात असले तरी गेय आहे. यात अवघड शब्दांचा वापर वचनकारांनी केला नाही. बोली भाषेला महत्त्व दिले गेले आहे. सहजता हे वचन साहित्याचे एक विशेष म्हणून नोंदविता येतील. तरीही प्रतिमा वचनांत पहायला मिळतात. शब्दांच्या पुनरुक्तीमुळे वचनाला लयबद्धता, नादमयता प्राप्त झाली आहे. खरे तर आनंदासाठी, प्रबोधनासाठी वचन साहित्याचे अनुवाद झाले आहे.

वचन साहित्य काही प्रमाणात काव्यात्मक वाटत असले तरी सुबोध आहे. इथे आस्वादाला अनन्य साधारण असे महत्त्व आहे. केवळ रमणीय अर्थ, रसात्मक निवेदन वचनाचे नाही. शब्दांच्या पुनरुक्तीमुळे अनुप्रास अलंकार पाहायला मिळतो. “बोलण्याची ढब, अवधारणा, पुनरुक्ती, कानामात्रा वगैरे गोष्टीमुळे वचनरचनेच्या अभिव्यक्तीला जिवंतपणा येतो. उदाहरणार्थ ‘काय हो आलात? ठीक आहे ना? आणि ‘आण गं पाणी, वाहा गं बेल, लिंगास नैवेद्य दाखवा गं! अशा बोली भाषेतील शब्दांचा वापर केल्यामुळे त्यास जिवंतपणा येतो व बोलणे आकर्षक वाटते.” (डॉ. एम. एम. कलबुर्गी, माणिक दीप्ती) ‘वचन’ संपादक शंकर पाटील, सौ. सविता नडकट्टी, २०१२ पृ. XXXvii) अनुवादित वचन वाचताना वाचक अंतर्मुख होतो. कारण वचन साहित्यात शब्दापेक्षा भाव व संस्काराला अधिक महत्त्व आहे. शरण सिद्धरामेश्वराने एका वचनात म्हटले आहे की, व्याकरणाने शब्द शुद्ध होतात, अंतःकरण शुद्धीचे काय? त्यामुळे वचनकारांचा भर शब्दापेक्षा विचारावर, नैतिकतेवर अधिक होता. बहुतांश वचनातील चरण प्रश्नार्थक आहेत. त्यामुळे वाचक अधिक विचार करू लागतो. ‘नित्य विषय स्मरणात रमणारे, विषयांमागे क्षणोक्षणी धावणारे’ असा अंत्य यमक काही वचनात आढळून येतो. अनुवादित वचनातील उद्गारवाचक शब्द देखील विचारास परावृत्त करतात. वचनात संवादाला महत्त्व नसले तरी कथनात्मकतेचा प्रत्यय येतो.

४. मराठी अनुवादकाची बलस्थाने व मर्यादा :

मराठी अनुवादकांच्या मर्यादेपेक्षा बलस्थाने अधिक आहेत. कारण वचन साहित्यिकांच्या बहुतांश अनुवादकांची भाषा मराठी आहे. त्यामूळे दोन्ही संस्कृतीचा सूक्ष्म निरीक्षण अनुवादकांचे आहे. मुळात वचन साहित्य फारसे काव्यात्मक नसल्यामूळे अनुवाद सटीक झालेले आहे. एका — एका वचनांचा अनुवाद अनेकांशी आपल्या आकलन शक्तीनुसार केला आहे. बहुतांश अनुवादक सीमावर्ती परिसरातलेच असल्यामूळे दोन्ही भाषा चांगल्याप्रकारे जाणणारे आहेत. त्यामूळे अनुवाद अचूक झालेले दिसून येते.

कन्नड वचनांचा मराठीत अनुवाद ज्यांनी केला. त्यांनी अनुवादासाठी भाषा शिकली नव्हती. तर आधीच हे अनुवादक भाषाप्रभु होते. कोणत्याही शब्दानुवाद मूळ कलाकृतीचा गोडवा येवू शकत नाही. याला वचन साहित्यातील अनुवादही अपवाद नाही. तसे पाहिले तर काही-काही शब्दांना वेगवेगळे अर्थ असतात. त्यामूळे आपल्याला माहित असलेला शब्दशः अनुवाद केल्यास अनुवाद अचूक होत नाही. असे काही अनुवादकांच्या बाबतीत झाले आहे. कारण शब्द पूर्णतः भाव व्यक्त करीत नाहीत. त्यामूळे केवळ शब्दानुवादाचा हट्ट धरल्यास अनुवादात दुर्बोधता येते. त्यामूळे वचन साहित्याच्या अनुवादकांनी भावानुवादाला देखील तितकेच महत्त्व दिले. अति श्रद्धेतून भावानुवाद करताना काही अनुवादक विस्तारत गेले आहेत. तरीही कन्नड वचन साहित्याच्या मराठी अनुवादकांनी अनुवादाच्या क्षेत्रात जी कामगिरी केली ते कोणालाच विसरता येत नाही.

अनुवादामुळेच महामानव, क्रांतिकारक महात्मा बसवण्णा मराठी वाचकांपर्यंत पोहचले. नव्हे; तर मराठीतही वचन साहित्यावर मोठ्या प्रमाणात विद्यापीठीय क्षेत्रात संशोधन होत आहे. अनेकांनी पीएच.डी. पदवी देखील प्राप्त केली आहे. याचे श्रेय अनुवादकांनाच द्यावे लागेल.

प्रकरण चौथे

मराठीत अनुवादित कन्नड वचन साहित्य :

समस्या व निराकरण

मराठी व कानडी भाषेचा अनेक शतकांपासून अन्याय असा संबंध आहे. 'श्री चामुन्दराये करविले, श्री गंगाजले सुताले करविले' हे श्रवण बेळगोळ येथील मराठीतील पहिले लिखित स्वरूपातील वाक्य असल्याचे नोंदविले गेले आहे. यातील 'सुत' हा शब्द कन्नड आहे. सुतुला म्हणजे भोवताली मराठीत अनेक कन्नड शब्द तर कानडीतही मराठी शब्द रूढ आहेत. सण, उत्सव व संस्कृतीबद्दल दोन्ही राज्यात सीमाभागात बरेचसे साम्य आहे. देवाण-घेवाण झालेले शब्द निरक्षर माणसाला अधिक करून माहीत आहेत. कारण तो त्या बोलीश जोडलेला आहे. द्रविडी आणि आर्य भाषेच्या उच्चारात शब्द ठेवणीत खूप मोठी विसंगती आहे. द्रविडन संस्कृतीशी जोडलेला अनुवादक आर्य संस्कृतीपासून दूर असतो. त्यामूळे अनुवादात अडथळे येतात.

प्रत्येक भाषेची रचना, शब्द वेगळे असतात. प्रत्येक भाषेत वाक्प्रचार व म्हणी वेगळे असतात. त्या-त्या भाषेचे व्याकरण वेगळे असते. या सर्व पद्धतीने बारकाईने अनुवादकाला अभ्यास करावे लागते. म्हणी जर बोली भाषेतील असतील तर अनुवाद करणे कठीण जाते. "नाम, सर्वनाम, विशेषण यांच्या अनुवादात फारशी अडचण येत नाही. तर यांच्या अनुरोधाने ज्या सूक्ष्म भावभावनांचे, सौंदर्याचे, व्यथेचे, मनातील द्वंदाचे चित्रण ज्या शब्दांतून होते, तेथे अडचणी येत असतात. यशस्वी अनुवादक हा शब्दांच्या चक्रव्युहात सापडत नाही. तर त्या शब्दांच्या मुळात ज्या भाव-भावना, विचार आहेत, तेथपर्यंत पोहचण्याचा तो प्रयत्न करतो आणि त्या अनुरूप शब्द शोधून, त्यास न्याय देण्याचा प्रयत्न करतो." (डॉ. सूर्यनारायण रणसुभे, अनुवाद, वर्णव्यवस्था आणि मी, भूमी प्रकाशन,

लातूर, २००६, पृ. ९१) व्याकरणापेक्षाही अनुवादात भाव येणे गरजेचे असते. याबाबत वचन साहित्याचे अनुवादक मात्र यशस्वी झालेले आहेत.

वचन साहित्याच्या अनुवादात तसे पाहिले तर अनुवादकाला समस्येला फारसे तोंड द्यावे लागले नाही. कारण ते दोन्ही संस्कृतीशी अगदी जन्मल्यापासून एकरूप झालेले आहेत नव्हे तर दोन्ही भाषा व संस्कृती घेऊन ते जगतात. देवनागरी लिपीच्या आधारे मराठीत अनुवाद काहीनी केला. कानडी भाषा बोलणारे सीमाभागात भरपूर आहेत; पण त्यांनी लिहिता वाचता येत नाही. कर्नाटकाच्या सीमावर्ती भागात मराठी वाचता व लिहिता येत नाही. खरे तर हेच लोक या दोन्ही संस्कृतीशी अधिक एकजीव झालेले आहेत. या दोन्ही भाषेशी वस्तुनिष्ठपणे हे जोडले गेले म्हणजेच चांगल्याप्रकारे लिहिता वाचता येण्यासाठी जर प्रयत्न केले तर निश्चितच कोणत्याही समस्येला ते सहजपणे सामोरे जावू शकतात. वचने ही काही ग्रंथाची अभिव्यक्ती नसून अनुभवाची अभिव्यक्ती आहे. त्यामूळे अनुवादकाला सूक्ष्मपणे काळजी घ्यावी लागते.

कन्नड वचन साहित्य वैश्विक साहित्य तेव्हाच झाले असते. केवळ या साहित्याचे मराठीत अनुवाद करून चालणार नाही. तर इतर देशातील भाषेत वचन साहित्याचे अनुवाद होणे काळाची गरज आहे. कारण सर्व आधुनिक मानवतावादी सिद्धांत जीवनवादी प्रवाह आपणास वचन साहित्यात आढळून येतात. त्यामूळे आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोणातून वचन साहित्याच्या अध्ययनाची नितांत गरज आहे. मराठीत ज्ञानेश्वरांनी लिहिलेले साहित्य संस्कृत ग्रंथाचे आधारे होते. बसवण्णा व समकालीन शरणांचे साहित्य मात्र अनुभवाचे बोल आहेत. वचन साहित्यात कर्मकांड, पूजा-अर्चा, याला अर्थ नसून कृती, मानवता, संस्कार या गोष्टीला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे.

वचन साहित्य हे परंपरावादी नाही; तर परिवर्तनवादी आहे. सर्वच वचनकारांनी जीवनमूल्यांची प्राणप्रतिष्ठा आपल्या वचनातून केली आहे. जागतिक भाषेत वचन साहित्याचे अनुवाद झालेले नसल्यामुळे हे मानवतावादी व संस्कारवादी साहित्य लोकापर्यंत प्रभावीपणे पोहचू शकले नाही.

प्रकरण पाचवे

निष्कर्ष

- अनुवादामुळे दोन संस्कृतीचा परिचय वाचकांना सूक्ष्मपणे होतो. एका अर्थाने अनुवादामुळे एक भाषा दुसऱ्या भाषेशी एकरूप होते. त्यामुळे अनुवादक हा दोन्ही भाषेचा दुवा ठरतो.
- दुभाषिकाला अनुवाद करता येतेच असे नाही. कारण शेवटी अनुवाद ही देखील एक प्रकारची कला आहे. त्याहीपेक्षा महत्त्वाचे म्हणजे विषयात रस असेल तर अनुवाद उत्तमपणे करता येते.
- शब्दकोशांचा आधार घेऊन कोणत्याही रचनेचे अनुवाद करता येत नाही. यामुळे काही प्रमाणात मदत होईल. मूळ भाषा आणि लक्ष भाषा जगणाऱ्या माणसाचे अनुवाद अंतर्मुख करते. याची प्रचिती वचन साहित्य अनुवादाच्या बाबतीत येते.
- जिज्ञासेबरोबरच तत्कालीन परिस्थितीचा सूक्ष्म अभ्यास अनुवादकांचा असावा लागतो.
- वचन साहित्य हे जीवनवादी साहित्य असून मानवी मूल्यांचे प्राणप्रतिष्ठा करणारे आहे.
- वचन साहित्यांच्या जडणघडणीत महात्मा बसवण्यांचे क्रांतिकारी तत्त्वज्ञान, आचार कारणीभूत आहे.
- अनुभूती, सहानुभूती व प्रबोधन याचा मनोहर संगम कानडी वचन साहित्यात झालेला आहे.
- वचन साहित्य गद्य-पद्य मिश्रीत रचना असल्यामुळे आकलनास सोपे जाते.
- चिंतनाबरोबर अनुभव मंटापात चर्चेतून निर्माण झालेलं वचन साहित्य विश्वातील एकमेव साहित्य आहे. असे म्हटल्यास चूकीचे ठरणार नाही.

- वचन साहित्य वैज्ञानिक दृष्टिकोण रूजविणारं तसेच संस्कारक्षम साहित्य आहे.
- वचन साहित्य हे शरणांच्या चळवळीतून निर्माण झालेलं आहे. त्यामुळे ते अधिक परिणामकारक वाटते.
- भावगीतांची व भावकवितेची सर्व वैशिष्ट्ये वचन साहित्यात पहावयास मिळतात.
- वचन साहित्य जे अभ्यासकापर्यंत आले त्यास कर्नाटकातील फ. गु. हळकट्टी कारणीभूत आहेत.
- मराठीत अनुवादित कन्नड वचन साहित्य प्रकाशित करण्याचे श्रेय डॉ. बसवर्लिंग पट्टदेवरू यांच्याकडे जाते. महाराष्ट्र बसव परिषद भालकी (कर्नाटक) च्या वतीने शंभरपेक्षा अधिक मराठी ग्रंथ त्यांनी प्रकाशित केली.
- मराठीत अनुवादित कन्नड साहित्याचे अनुवादक सीमावर्ती परिसरात राहतात. मोठ्या शहरात किंवा विद्यापीठ स्तरावरील प्राध्यापकांनी वचन साहित्याचे अनुवाद फारसे केले नाही.
- वचन साहित्याची अनुवाद परंपरा नसताना सुरूवातीच्या काळात जयदेवीताई लिगाडे, शशिकलाताई मडकी यांनी निष्ठेने अनुवादाचे काम केले.
- आत्मानंद व बसवनिष्ठेतूनच वचन साहित्याचे मराठीत अनुवाद झाले. यात कुठलाच व्यावहारिक दृष्टिकोण नाही.
- आपण मूळ वचनच वाचत आहोत की काय? इतका सहज व प्रासादिक कन्नड वचनांचा अनुवाद मराठीत झाला आहे.
- वचन साहित्याच्या अनुवादकांनी व्याकरणापेक्षा अंतःकरणाला महत्त्व दिले. त्यामुळे अनुवादित वचन साहित्य हृदयाचा ठाव घेते.
- वचन साहित्याचे बहुतांश अनुवादक केवळ मराठी व कानडी जाणणारे नाहीत; तर इंग्रजी, हिंदी, उर्दू व तेलगू भाषेवरही त्यांचे प्रभुत्व होते.

- कन्नड वचन साहित्याचा मराठीत जितक्या प्रमाणात शब्दानुवाद झालेला आहे. तितकाच भावानुवाद देखील झालेला आहे.
- वचन साहित्याच्या अनुवादकांनी मूळ साहित्यातील भावविश्वासी तादात्म्य झालेल्यामुळे भावानुवाद देखील काही प्रमाणात अचूक झाले आहे. तर काही अनुवादात विसंगती पहावयास मिळते.
- वचन साहित्य समाज, राज्य, नीती, तर्क, मानस, धर्म, विज्ञान, अर्थ या सर्व विषयाशी नाते जोडणारे आहे. त्यामुळे आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोणातून वचन साहित्य किती महत्त्वाचे, पुरोगामी व आधुनिक आहे. हे अनुवादित मराठी वचन अभ्यासल्यानंतर लक्षात येते.
- वचन साहित्याचा मराठीत अनुवाद इतर भाषेपेक्षा अधिक झालेला आहे. परंतु त्या अनुवादाकांचा मराठी अभ्यासकांना फारसा परिचय नाही. अचूकपणे झालेल्या अनुवादकाकडे वाचकांचे दुर्लक्ष झाले हे दुर्दैव म्हणावे लागेल.

परिशिष्ट

मुलाखत

मुलाखत : प्रा. माणिकअप्पा बिरादार

मुलाखतकार : म. ई. तंगावार

प्रा. माणिकअप्पा शरणप्पा बिरादार हे उदगीर जि. लातूर येथील महाराष्ट्र उदयगिरी महाविद्यालयातील कन्नड विषयाचे विभाग प्रमुख म्हणून इ. स. १९७३ पर्यंत कार्यरत होते. जन्मभूमी कर्नाटक असली तर कर्मभूमी महाराष्ट्र राहिलेली आहे. वरिष्ठ महाविद्यालयात पदवी स्तरावर कन्नड विषय शिकविले जाणारे मराठवाड्यातील हे एकमेव महाविद्यालय आहे. त्यांच्या 'वचन विचार वाहिनी' यात निवडक शरणांच्या वचनांचा अनुवाद आहे. 'वचन संगम' या ग्रंथात ११० कन्नड वचनांचा अनुवाद आहे. कन्नड देवनागरी, मराठी अनुवाद व विश्लेषण असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. याशिवाय 'षट स्थल चक्रवर्ती चन्नबसवकृत करण रहस्य व मीश्रार्पण' हा छोटेखाणी तात्त्विक ग्रंथ त्यांच्या नावावर आहे. सर्वज्ञांच्याही काही वचनांचा अनुवाद त्यांनी केला आहे. वचन अध्ययनपीठाद्वारे मागच्या अनेक वर्षांपासून बसवतत्त्वाचा प्रचार आणि प्रसार ते सातत्याने करीत आहेत. त्यांचे काही अनुवाद अप्रकाशित असून हस्तलिखित आहेत. अनुवादाविषयी त्यांच्याशी केलेली चर्चा किंवा घेतलेली मुलाखत पुढीलप्रमाणे, -

१. इतर ललित साहित्यापेक्षा वचन साहित्याचे वेगळेपण कोणते?

वचन साहित्य हे अनुभाव साहित्य आहे. भावगीताच लक्षण असलेलं गद्य-पद्य मिश्रीत साहित्य आहे. हे साहित्य छंदात बंदिस्त नाही. तसेच या साहित्याला व्याकरणाचे नियम नाहीत. त्यामूळे वचन साहित्य अनुवादासाठी सरळ व सोपे आहे. जगात गद्य-पद्य

मिश्रीत साहित्य दुर्मीळच आहे. त्यापैकी एक महत्वाचे वैश्विक साहित्य म्हणजे वचन साहित्य होय. मुक्त छंदात लिहिलेल्या या साहित्याप्रमाणे इंग्रजीत काही कवींनी लिहिण्याचा प्रयत्न केला; पण त्यांना ते जमले नाही. दलित, विद्रोही साहित्याच्या सर्व पाऊलखुणा वचन साहित्यात आढळून येतात. असे असले तरी या साहित्याचा साईड इफेक्ट नाही.

२. कन्नड वचनांचा आजतागायत मराठीत जो अनुवाद झाला त्याविषयी...

प्रा. शालिनी दोडमणी सारखा अनुवादकांनी कन्नड वचन साहित्य मराठीत आणताना न्याय दिलेला आहे. अँजिट इज अनुवाद करायला हवा. काही अनुवादकांनी अनुवाद करताना आजच्या काळातले संदर्भ घेतलेले आहेत. वचनात 'तिरूपती' शब्द अनुवाद करताना मराठीत आला. पण बाराव्या शतकात हा शब्द रूढ होता का नाही? याचा विचार करायला हवा. कन्नडमध्ये 'कूरहू' हा शब्द आहे. तळहातावर खूण असा त्याचा अर्थ. मात्र या शब्दाला समानार्थी शब्द म्हणून चिन्ह, सिम्बॉल इत्यादी शब्द वापरता येत नाहीत. कन्नडमध्ये किंवा वचनांत काही बोली भाषेतील शब्द आलेली आहेत. ते शब्द किंवा ती वस्तू इतर भाषेत आढळून येत नाही. अशावेळी कन्नडमधील मूळ शब्द जशास तसे मराठी अनुवादात घ्यायला हवा. टीपेत त्या शब्दांची माहिती द्यावी. तरच अनुवादाला न्याय देता येईल.

३. वचन साहित्याचा मराठीत अनुवाद करताना कोणत्या समस्या उद्भवतात? अशा वेळी काय करायला हवे?

माणूस विविध संस्कृतीत वावरत असला तरी त्याच्यावर एका संस्कृतीचाच अधिक प्रभाव संस्कार झालेले असतात. त्यामूळे तो दोन्ही भाषेत परिपूर्ण निष्णात असतो असे म्हणणे चुकीचे आहे. मी जरी महाराष्ट्रात अध्यापनाचे काम केले असलो तरी माझा विषय,

जन्मभूमी, साहित्य, देवाण-घेवाण कानडी असल्यामूळे माझ्यावर कन्नडचा प्रभाव अधिक आहे. त्यामूळे माझ्या घराला नाव कानडीत दिले गेले आहे. मी अजूनही सातत्याने कन्नड दैनिक वाचतो. त्यामूळे कानडी भाषेत एखाद्या विषयाला जेवढा न्याय देवू शकतो. तेवढा मराठी विषयात देवू शकत नाही. चांगल्या अनुवादासाठी एक प्रयोग करता येईल. कानडी आणि मराठी भाषेतील दोन अभ्यासक एकत्र बसल्यास उत्तम अनुवाद करता येईल.

४. वचनांचा शब्दानुवाद चांगला होवू शकतो का भावानुवाद ?

सर्वसाधारण माणसाला भावानुवाद सहज आकलन होते. मात्र भावानुवादात अति श्रद्धेपोटी विसंगती येण्याची शक्यता असते. वचन साहित्य प्रासादिक असले तरी गूढ अर्थ दडलेला आहे. हे प्रतिभावंत, दुरदृष्टी असलेल्या वाचकांला लक्षात येते. कुठल्याही साहित्याचा शब्दानुवाद व्हायला हवे. शब्दानुवाद करून त्या साहित्याचं विश्लेषण केल्यास चांगले राहिल.

५. मूळात तुम्ही कानडी भाषिक तुम्ही अनुवाद कसा केलात ?

मराठीत एकारान्त बायका; तर उकारान्त पुरुष बोलत असतात. मी सुरुवातील प्रेड संपले, आले असे बोलत होतो. स्त्रीलिंगी व पुल्लिंगी शब्दांची माहिती नव्हती. कन्नडमध्ये मात्र पुरुष देखील एकारान्त बोलतात. उदा. होंगिदे, माडिदे. मराठीत मात्र तसे बोलले जात नाही. त्यामूळे मी सुरुवातीच्या काळात अनुवादाकडे लक्ष दिले नाही. कारण भाषिक अडचणी होत्या. कालांतराने डॉ. राम तोंडारे, डॉ. दिनकर कुलकर्णी, डॉ. यशवंत साधु यासारख्या मराठी विषयाच्या चिकित्सक अभ्यासकांच्या सहवासात राहत असल्यामूळे माझी मराठी विषयाची गोडी वाढत गेली. त्यांच्याशी सातत्याने केलेली चर्चा माझ्यासाठी फलदायी ठरली. रसग्रहण, अनुभाव असे अनेक शब्द आहेत की जे दोन्ही भाषेत कॉमन

आहेत. संस्कृत शब्द अनेक भाषेत रूढ आहेत. त्यामूळे अनुवाद करताना तेच शब्द घ्यायला हवेत. तरच अर्थाचा अनर्थ होणार नाही.

६. कानडी आणि मराठी संस्कृतीतील साम्य काय ?

खरं तर कानडी आणि मराठी भाषिकांना दोन्ही संस्कृती वेगळे वाटतच नाहीत. कारण या परिसरात घरी कानडी बोलणारे बाहेर मराठीत बोलतात. कर्नाटक सीमाभागात घरी मराठी बोलणारे काही लोक बाहेर कानडीत बोलतात. विठ्ठलाचा भक्त पुंडलिक कर्नाटकातील हसन जिल्ह्यातील मेलकोटे येथील असल्याचे सांगितले जाते. ‘कानडा हा विठ्ठल’ अशी रचना देखील मराठीत उपलब्ध आहे. ‘श्रवण बेळगोळ येथील ‘श्री चामुण्डराये करवियले श्री गंगाजले सुताले करीवले’ हे वाक्य मराठीतील पहिले लिखित वाक्य समजले जाते. हा गोमटेश्वरचा पुतळा देखील कर्नाटकात आहे. ‘सुतूला’ म्हणजे भोवताली. सदरील वाक्यात कानडी शब्द आहे. त्यामूळे ही संस्कृती हजारो वर्षांपासून एकरूप झालेली आहे.

७. कन्नड वचनांचा मराठीत अनुवाद करणाऱ्यांना कोणता संदेश द्याल.

सीमाभागात तुमच्या सारखे कानडी बोलणारे आहेत; पण त्यांना लिहिता वाचता येत नाही. अनुवादकांना मूळ भाषेला न्याय द्यायचे असेल तर ती भाषा प्रारंभीपासून अभ्यासली पाहिजे. प्रथमतः सूक्ष्मपणे कन्नड साहित्य व संस्कृतीचा अभ्यास करा, कन्नड बारकाईने शिका निश्चितच अनुवाद अचूक होईल.

आधार ग्रंथ

१. वीरशैव विश्वकोश खंड २ : संपादक डॉ. सुधाकर मोगलेवार,
(वीरशैव ग्रंथकार प्राचीन व अर्वाचीन) महासचिव अखिल भारतीय मराठी
वीरशैव साहित्य मंडळ, नागपूर, २००५.
२. श्री बसवेश्वर : एम. चिदानंद मुर्ती, अनुवाद : रवींद्र
किंबहुने, नॅशनल बुक ट्रस्ट इंडिया, नवी
दिल्ली, १९९१.
३. बसवकालीन शरण दामपत्य : शशिकला मडकी, श्रीकुमार साहित्य
प्रकाशन, सोलापूर, १९९९.
४. आद्य समाजसुधारक : म. बसवेश्वर : डॉ. अशोक मुनकुदळे, सुविद्या प्रकाशन,
सोलापूर.
५. म. बसवेश्वर और कबीर : डॉ. भगवानदास तिवारी, कल्याण नाडीन
शरण परिषद, बिदर.
६. चेतन चिंतामणी श्री बसवेश्वर : प्रा. प्रभाकर पाठक, सुविद्या प्रकाशन,
सोलापूर, २००५.
७. डॉ. वा. ग. कल्याणकर गौरवग्रंथ : संपादक र. बा. मंचरकर, कल्याणकर
गौरव समिती, श्रीरामपूर, १९८९.

८. वीरशैव मराठी अभंग कविता : एक : डॉ. शोभा कराळे, शैव भारती शोध
विवेकच अभ्यास प्रतिष्ठान वाराणसी, २००३.
९. श्री बसवेश्वर ते श्री ज्ञानेश्वर : एक : कृष्णा मेणसे, लोक वाङ्मयगृह, मुंबई,
चिंतन १९९६.
१०. शुन्य संपादने : जयदेवीताई लिगाडे, बसव समिती
बेंगलूर.
११. विश्वमुर्ती श्री बसव वचन : डॉ. भगवानदास तिवारी, बसव सेंटर
प्रकाशन, सोलापूर, १९९७.
१२. कन्नड साहित्याचा इतिहास : रं. श्री. मुगळी, अनुवादक : गौरीश
कायकिणी, साहित्य अकादमी, नवी
दिल्ली, १९७८.
१३. वचन साहित्य और संत : डॉ. काशीनाथ अंबलगे, राजपाल एण्ड
साहित्य का समाजशास्त्र सन्स, दिल्ली, २००६.
१४. बसवपथ : मराठी द्वैमासिक, संपादक बाळासाहेब
पाटील, कोल्हापूर (बसव समिती ट्रस्ट,
बेंगलूर)

(टीप : संदर्भ ग्रंथांची सूची त्या-त्या पृष्ठावर देण्यात आली आहे.)